

Kömür Sektöründe Çalışan İşçilerin
Sağlık Sorunlarının ve Olası
İstihdam Değişikliklerinde
Beklentilerinin Saptanması

Soma Örneği

Temiz Hava Hakkı Platformu Hakkında

Temiz Hava Hakkı Platformu (THHP) sağlık, doğal koruma ve iklim alanlarında çalışan 15 sivil toplum kuruluşu ve meslek örgütünün bir araya gelmesiyle 2015 Haziran ayında çalışmalarına başlamıştır. Platformun amacı, enerji ve sanayi kaynaklı çevresel kirleticilere bağlı olarak ortaya çıkan hava kirliliğinin azaltılması, halk sağlığının korunması ve temiz hava hakkının savunulması için çalışmalar yapmaktır.

Platform Bileşenleri

evre için Hekimler Derneği
Doğal Hayatı Koruma Vakfı
Greenpeace Akdeniz
Halk Sağlığı Uzmanları Derneği
İklim İçin 350 Derneği
İş ve Meslek Hastalıkları Uzmanları Derneği
Temiz Hava Hakkı Derneği
Türk Nöroloji Derneği
Türkiye Solunum Araştırmaları Derneği
Türk Tabipleri Birliği
Yeşil Barış Hukuk Derneği
Yeşil Düşünce Derneği
Yuva Derneği
Avrupa İklim Eylem Ağı
Sağlık ve evre Birliği

Adhoc Araştırma Danışmanlık ve Eğitim Ltd. şti. (Adhoc) Hakkında

Adhoc, 2009 yılındaki kuruluşundan bugüne sivil toplum, uluslararası kuruluşlar, özel sektör, akademi ve kamu kurumları işbirliği ile 100'den fazla araştırma projesi yürütmüş bağımsız bir araştırma ekibidir. Paydaşlarının toplumsal çevresel ve ekonomik alanlardaki bilgi ihtiyaçlarını karşılamayı ve bu bilginin kurum ve kuruluşların hedefleri doğrultusunda stratejiye dönüşmesine katkı sağlamayı hedefleyen Adhoc, yenilikçi araştırma modellerini içeren konuya özgü tasarlanmış metodolojik yaklaşımlar ile çevresel ve ekonomik alanlarda sürdürülebilir gelişmeye katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Yazar

Dilara Genç, *Adhoc*

Araştırmacılar

Dilara Genç, *Adhoc*
Prof. Dr. Nilay Etiler, *Türk Tabipleri Birliği*
Prof. Dr. Gamze Varol, *Türk Tabipleri Birliği*
Saygın Vedat Kurt Alkurt, *Adhoc*
Deniz Gümüşel, *Temiz Hava Hakkı Platformu*
Nermin Biter

Tasarım: Kurtuluş Karaşın Grafik Tasarım

© Mart 2025

Bu rapor Adhoc tarafından Temiz Hava Hakkı Platformu için hazırlanmıştır. Bu yayının tamamı ya da herhangi bir bölümü kurumların izni olmadan yeniden çoğaltılamaz ve basılamaz.

İçindekiler

YÖNETİCİ ÖZETİ

ARKA PLAN

YÖNTEM

BULGULAR

Soma'ya Dair

KÖMÜRÜN GÜVENCESİ(ZLİĞİ)

- “Ölüsü de Dirisi de Para”
- Kabul Edilmiş Ölüm
- “Kazalanmak”
- Meslek Hastalıkları
- Yetersiz Sağlık Hizmetleri
- Üretim Hırsının Mottosu: Hadi Hadi!
- Kısıtlı Sosyal Haklar

SOMA MADEN FACİASI SONRASI

- Değişen Çalışma Koşulları
- Facia Sonrası Aile İlişkileri

KÖMÜRÜN HANEDEKİ İZİ

KARA ZEHİR

Kömürün Koyu Gölgesi

- Kömür, Kendinden Başkasına İzin Vermiyor
- Çevresel Tahribatlar
- Soma'da “Mikro” İklim Değişikliği
- Yaşamaya Değil, Çalışmaya Geline

YENİ BİR YOL ARAYIŞI

- Kazanılmış Dayanıklılık
- Talep Etmeyi Hayal Edebilme

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yönetici Özeti

| YÖNETİCİ ÖZETİ

Bu rapor, Temiz Hava Hakkı Platformu tarafından gerçekleştirilen “Sağlık Hakları Perspektifinden Adil Geçiş” projesi kapsamında, 2024 yılının ilk günlerinde Manisa Soma’da yürütülen derinlemesine görüşmelerin sonuç raporudur. Araştırma, Soma deneyiminden yola çıkarak kömür endüstrisinin sosyal yaşam, çevre ve sağlık üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. Çalışmanın amacı, kömürden olası çıkış sürecinde, Soma’da yaşayanların sağlık haklarının teminini mümkün kılacak savunuculuk faaliyetlerine veri temelli zemin hazırlamak ve sürecin adil şekilde gerçekleşmesi için oluşturulacak politikaların ve uygulama programlarının geliştirilmesine katkı sağlamaktır.

Yapılan saha araştırmasında Soma’da kömür sektörü çalışanları, çalışan yakınları ve kömür sektörü ile doğrudan ilişkisi olmayan bölge halkı ile yüz yüze derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçları Soma’da yaşayanların sağlık hakkı ihlallerine maruz kaldıklarına ve sağlık hakkı açısından dezavantajlı olduklarına, bu durumun kömürsüz bir ekonomiye geçiş sürecinin adil şekilde gerçekleşmesine engel oluşturabileceğine işaret etmektedir. Rapor sonunda araştırmanın sonuç ve önerileri tablolastırılarak sunulmaktadır.

Araştırmada öne çıkan başlıklar şu şekildedir:

- Soma’da bölge halkının, çevre ve sağlığı tehdit eden kömür sektörü faaliyetleri nedeniyle; sektör çalışanlarının ise ağır çalışma koşulları ve yetersiz kalan işçi sağlığı ve güvenliği uygulamaları nedeniyle sağlık haklarının ihlal edildiği görülmektedir.
- Kömür sektörünün etkileri hem çalışanlar hem de bölge halkı üzerinde görülse de en yoğun etkiler yeraltı madencileri üzerinde gözlenmektedir. Yeraltı madencileri için kömür, öncelikli olarak canını temsil etmektedir. Bunun yanında erken emeklilik hakkı, yeraltı madenciliğinin tercih edilmesinde en güçlü motivasyonlardan biridir. Erken emeklilik hakkının, yeraltında çalışmanın riskleri göz önüne alınarak sağlanan yıpranma payından kaynaklı olduğu bilirse de düzenli gelir arayışı bu gerçeği kanıksatmaktadır.
- Diğer taraftan kömür sektörü, bölgede güvenceli gelir kaynağı ve iş garantisi olarak görülmektedir.
- Sektör çalışanlarının sağlıkları, meslek hastalıkları ve iş kazaları nedeniyle ciddi risk altındadır. Yitirilen sağlık, iş gücünü etkilediğinden kişilerin istihdam ve sosyal güvenlik hakları da tehdit altına girmektedir. Bu durum, gelir kaybına neden olacağı endişesini beraberinde taşıdığı için, sektör çalışanlarının sağlık durumlarındaki kötüye gidişi gizleme eğiliminde oldukları gözlenmiştir.
- Bölge halkı için ise kömür sektörü, etkilerini çevre sağlığı ve kendi sağlıkları üzerinde açıkça hissettiklerinden istenmeyen; ancak ekonomik getirisinden ötürü mecbur kalınan bir sektör olarak imgelenmektedir.
- Soma’da, kömürün sebep olduğu hastalıkların ve çevre tahribatlarının genel olarak bilindiği ve konuşulduğu görülmektedir. Sektör çalışanları bunu iş yaşantısında deneyimlerken; bölge halkı da kömürün etkilerine daha çok termik santraller üzerinden maruz kaldıklarını düşünmektedir. Çevre ve doğal yaşam alanlarındaki tahribata dair farkındalık seviyesi oldukça yüksek iken kömürün iklim değişikliği ile

olan ilişkisine dair algı görece sınırlı ve dolaylı kalmaktadır. İklim değişikliğinin uzun vadeli etkileri henüz hissedilmeye başlanmamış olsa da yaz aylarındaki yoğun nem ve sıcaklar bölge halkını rahatsız edecek düzeydedir.

- Kömürden olası çıkış senaryoları üzerinden Soma tahayyüllerine bakıldığında, kömür sektörü olmazsa ilçeden göçün başlayacağı konusunda hemfikir olunmaktadır. Halihazırda çalışmak için Soma'ya yerleşmiş nüfusu Soma'ya bağlayacak bir sebep kalmadığında göçün kaçınılmaz olduğu ifade edilmektedir. Kömür sektörünün kapanmasıyla ortaya çıkacak iş kayıpları ve hak kayıplarının tazmini için eğitim ve istihdam politikaları oluşturulması gerektiği; bu sürecin kamu kurumları öncülüğünde yürütülmesi gerektiği savunulmaktadır. Diğer taraftan hem bölge halkının hem de kömür sektörü çalışanlarının hak talep etme konusunda güçlerini yitirdikleri ve talep kurgusu oluşturamadıkları, karşılaşılabilecek her türlü olumsuz durumu kabullenme eğiliminde oldukları görülmektedir.
- Kömürden olası çıkış sürecinde, hem istihdam politikalarının oluşturulması hem de sosyal güvenlik, sağlık ve emeklilik haklarının korunması meselelerinde sektörün özelleştirilmiş olması süreci zorlaştıracak unsurlar arasında görülmektedir.
- Olası riskler ve kayıplara karşı sağlığın güvence altına alınması hem şu anda hem de kömürden çıkış ve sonrasında süreçte Soma'da yaşayanlar için büyük önem taşımaktadır. Geliştirilecek koruyucu ve destekleyici politikalar ile başta sektörde çalışanlar olmak üzere Soma'da yaşayanların sosyal güvenlik ve sağlık haklarının tazmin edilmesi önemli bir başlık olarak karşımızda durmaktadır.

Türkiye'nin büyük kömür bölgelerinden biri olan Soma'da bugünden başlanarak çalışma, sosyal güvenlik, sağlık ve emeklilik haklarının geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Soma'nın göç almış bir bölge olması ve bölgede yaşayanların riskli sağlık durumları, olası adil geçiş sürecinin planlanmasında ön planda tutulması gereken faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırma boyunca kömür sektöründe çalışmanın anlamı; sağlık, çevre ve iklim değişikliği bağlamında kurulan ilişkiler; kömürden çıkış sürecine dair tahayyüller ve sağlık haklarına ilişkin beklentilere eğilerek kömürden çıkış sürecinin adil bir şekilde gerçekleşebilmesi için yol haritası oluşturulmasına katkı sunmayı amaçladık. Raporun, bu sürece dahil olacak tüm paydaşlara fayda sağlamasını ve kömürden çıkış süreçlerinde sağlık boyutunun önemine dair farkındalık oluşturmasını umuyoruz.

Araştırmanın gerçekleştirilmesine katkı sunan tüm paydaşlara ve görüşmelere katılarak görüşlerini paylaşan tüm Somalılara teşekkür ederiz.

Arka Plan

ARKA PLAN

İklim krizi, sınırlar ve kuşaklar ötesi küresel bir risk faktörü olarak her geçen gün ağırlığını daha belirgin hissettiğimiz yaşamsal bir meseledir. Dolayısıyla, uzun yıllardan beri uluslararası düzeyde gündemdedir. İklim krizine karşı taraflara sorumluluklar yükleyen Paris Anlaşması'nın 195 taraf ülkesinden biri de Türkiye'dir. Diğer ülkelere göre çok geç bir tarihte kabul edilmiş olsa da 7 Ekim 2021'de, Paris Anlaşması Cumhurbaşkanı Kararı ile onaylanmış ve iç hukuka aktarılmıştır.¹ Anlaşmanın imzalanmasını takiben Türkiye tarafından verilen 2053 yılında net sıfır emisyon taahhüdü, kömür gibi yüksek karbonlu enerji kaynaklarının kullanımının aşamalı olarak azaltılacağı ve nihayetinde tamamen sonlandırılacağı bir dönemin içinde olduğumuz anlamına gelmektedir.

Önümüzdeki yıllarda, Paris Anlaşması sorumlulukları çerçevesinde verilen net sıfır emisyon taahhüdü sonucunda kömür madenlerinin kapatılması ve kömür yakıtlı termik santrallerin tasfiye edilmesi gündeme gelebilir. Bu sürecin, ekonomik, sosyal, çevresel ve politik açılardan çok katmanlı bileşenleri ve etkileri olacaktır. Süreç başta kömür sektörü çalışanları ve dezavantajlı gruplar olmak üzere toplumun tüm kesimleri için hak kayıplarının önlenmesini hedefleyen bir yaklaşımla, adalet ve eşitlik temelinde planlanmalıdır. Kömür madenlerinin kapatılması ve kömür yakıtlı termik santrallerin tasfiye edilmesi ile başlayacak dönüşüm sürecinin "adil" şekilde gerçekleştirilebilmesi bütüncül bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır.

Bu çalışma, Türkiye'deki kömür sektörünün önemli merkezlerinden biri olan Manisa Soma'ya sağlık perspektifinden bir mercek tutmaktadır. Soma'da yaşayanların ve kömür sektöründe çalışanların yaşadığı sağlık hakkı ihlalleri, mevcut sağlık durumlarına dair endişeleri, algıları ve beklentileri ile kömür madenlerinin ve termik santrallerin kapatılması durumunda neler olabileceğine dair öngörülerine odaklanarak derinlemesine bir anlayış geliştirmeyi amaçladık. Bunun yanında, kömürden çıkış süreçlerinin adil bir şekilde gerçekleşmesi için, kömürle iç içe yaşayanların beklentilerinin anlaşılması yoluyla inşa edilmesine ve adil geçiş politikaları tartışmalarında göz ardı edilen ve/veya eksik kalan sağlık hakkına dair meseleleri gün yüzüne çıkarmayı hedefledik.

Sağlık konusu odağa alındığında meselenin temas ettiği alanlardan biri de iş kazaları. Ne madeni olursa olsun, Türkiye'nin madencilik tarihi ne yazık ki iş kazaları ve ölümlerle dolu. Bu raporun hazırlandığı günlerde de Erzincan'ın İliç ilçesindeki altın madeninde meydana gelen heyelan sonucu toprak altında kalan 9 maden işçisinden haber alınamıyordu.² Elazığ'da çöken krom madeninde ise dört işçi göçük altından çıkarıldı.³ Kömür sektörü özelinde ele alındığında ise 13 Mayıs 2014'te Manisa Soma'da 301 maden emekçisinin yaşamını yitirmesiyle sonuçlanan maden faciası, yalnızca Türkiye'nin değil, 21. yüzyılın

¹ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Paris Anlaşması, <https://www.mfa.gov.tr/paris-anlasmasi.tr.mfa#:~:text=%C3%9Cikemiz%2C%20Paris%20Anla%C5%9Fmas%C4%B1n%C4%B1%2C,bir%20%C3%BCIke%20olarak%20imzalat%C4%B1%C4%9F%C4%B1m%C4%B1z%20vurgulanm%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r>.

² NTV Haber, "İliç'te toprak altında kalan işçinin son sözü "oğluma iyi bak" oldu" Haber tarihi: 28.02.2024, Erişim tarihi: 29.02.2024, https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/ilicte-toprak-altinda-kalan-is-cinin-son-sozu-ogluma-iyi-bak-oldu,hcZ1uUWFYEA9IBEPnUhQ/Lo-1Y_89L0-TJk5cce68hg

³ Evrensel, "Elazığ'da krom madeninde göçük: Sayısız göçük oluyor, ölüm olmadığı için duyulmuyor" Haber tarihi: 26.02.2024, Erişim tarihi: 29.02.2024, <https://www.evrensel.net/haber/511638/el-zig-da-krom-madeninde-gocuk-sayisiz-gocuk-oluyor-olum-olmadigi-icin-duyulmuyor>

en büyük maden kazalarından biri olarak kayıtlara geçti.⁴ Kömür madenciliğinin facia boyutunda kazalar tarihi Soma ile de sınırlı değil: 2010 yılında Zonguldak Karadon'da 30 madencinin, 2014 yılında Karaman Ermenek'te 18 madencinin, 2022 yılında Amasra'daki bir kömür madeninde 42 madencinin yaşamlarını kaybettikleri kazalar sektördeki işçi güvenliği sorununu çarpıcı biçimde ortaya koyuyor. Tehlikeler yalnızca maden kısmıyla sınırlı kalmıyor. Kahramanmaraş,⁵ Muğla,⁶ Çanakkale,⁷ Manisa⁸ ve diğer illerdeki^{9,10} termik santrallerde meydana gelen iş kazaları ve ölümlere dair pek çok vakaya yerel ve ulusal basından ulaşmak mümkün.

Bu çalışma ile konuyu gündem haline getirebilmeyi ve kömür sektörünün yıkıcı etkilerine maruz kalan başta sektörde çalışanlar ve yakınları olmak üzere kömür bölgesinde yaşayanların sağlık haklarının temini için etkin bir savunuyu zemini hazırlanmasına katkı sağlayabilmeyi umuyoruz.

⁴ TMMOB, Soma Maden Faciası Raporu, 09.2014, Erişim tarihi: 13.03.2024, <https://www.tmmob.org.tr/sites/default/files/somaraporu.pdf>

⁵ Elbistanolay, "İş kazasında yaralanan işçi 12 gün sonra hayatını kaybetti" Haber tarihi: 20.03.2021, Erişim tarihi: 13.03.2024, <https://www.elbistanolay.com/haber/6795370/is-kazasinda-yaralanan-isci-12-gun-sonra-hayatini-kaybetti>

⁶ Habermilas, "Termik santraldeki iş kazasında hayatını kaybetti" Haber tarihi: 12.03.2023, Erişim tarihi: 13.03.2024, <https://habermilas.com/haber/14181671/termik-santraldeki-is-kazasinda-hayatini-kaybetti>

⁷ T.C. Çanakkale Valiliği, "18 Mart Çan Termik Santralinde meydana gelen iş kazası" 05.11.2018, Erişim tarihi: 13.03.2024, <http://www.canakkale.gov.tr/18-mart-can-termik-santralinde-meydana-gelen-is-kazasi>

⁸ Somahaber, "Soma'da işçi servisi kaza yaptı 7 yaralı" Haber tarihi: 09.04.2022, Erişim tarihi: 13.03.2024, <https://www.somahaber.com/haber/somada-isci-servisi-kaza-yapti-7-yarali-4817>

⁹ Birgün, "Ankara'da iş cinayeti: Termik santral işçisi yaşamını yitirdi" Haber tarihi: 27.08.2017, Erişim tarihi: 13.03.2024, <https://www.birgun.net/haber/ankara-da-is-cinayeti-termik-santral-iscisi-yasamini-yitirdi-176687>

¹⁰ Hürriyet, "Termik santral inşaatında kaza: 2 yaralı" Haber tarihi: 05.02.2020, Erişim tarihi: 13.03.2024, <https://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/adana/yumurtalik/termik-santral-insaatinda-kaza-2-yarali-41439544>

Yöntem

YÖNTEM

Araştırma kapsamında 2024 yılı Ocak ayında Soma’da saha çalışması gerçekleştirildi. Saha çalışmasında, olaylara, durumlara, algılara kapsamlı bir anlayış ve açıklama getiren niteliksel araştırma yöntemlerinden derinlemesine görüşme tercih edilmiş olup toplam 17 yüz yüze görüşme gerçekleştirildi. Konuyu bütüncül ele alabilmek amacıyla kömür sektörü çalışanlarına (yeraltı ve açık maden ocakları, termik santraller ve taşımacılık), çalışanların yakınlarına ve kömür sektörü ile doğrudan ilişkisi olmayan bölge halkına ulaşıldı.

Görüşmelerde yarı yapılandırılmış soru yönergesi kullanıldı. Katılımcıların izni dahilinde ve araştırma etiğine uygun olarak görüşmeler kayıt altına alındı ve sonrasında araştırmacılar tarafından anonimleştirilerek deşifre edildi. Kayıt alınmasını istemeyen üç katılımcı ile yapılan görüşmeler araştırmacı tarafından not edildi. Katılımcıların gizliliğini korumak amacıyla her bir görüşme katılımcısına katılımcı kodu tanımlandı. Katılımcı alıntıları, rapor içinde bu kodlarla yer almaktadır. Kodlardaki kısaltmalardan “SÇ” sektör çalışanı; “ÇY” çalışan yakını; “BH” bölge halkı anlamına gelmektedir. Aşağıda Tablo 1’de katılımcı kodları, katılımcının kömür sektörü ile bağlantısı (pozisyon olarak adlandırılmıştır), yaşları ve cinsiyetleri verilmiştir:

Tablo 1. Katılımcı Kodları ve Özellikleri

Kategori	Katılımcı Kodu	Pozisyon	Yaş ve Cinsiyet
Sektör Çalışanı	K1SÇ	Yeraltı çalışanı	43, Erkek
	K2SÇ	Taşımacı, çiftçi	61, Erkek
	K3SÇ	Yerüstü çalışanı	32, Erkek
	K4SÇ	Yerüstü çalışanı	61, Erkek
	K5SÇ	Yerüstü çalışanı	67, Erkek
	K6SÇ	Maden mühendisi	31, Erkek
	K7SÇ	Termik santral çalışanı	32, Erkek
	K8SÇ	Yeraltı çalışanı	33, Erkek
Çalışan Yakını	K9ÇY	Baba	67, Erkek
	K10ÇY	Eş	36, Kadın
	K11ÇY	Çocuk	21, Kadın
	K12ÇY	Çocuk	22, Kadın
Bölge Halkı	K13BH	Memur	47, Erkek
	K14BH	Çiftçi	59, Kadın
	K15BH	Uzman Hekim	62, Erkek
	K16BH	Memur	42, Kadın
	K17BH	Serbest Çalışan	60, Erkek

Saha çalışması sırasında, gerçekleşen serbest dinleme turları da kişilerin izinleri ile kayıt altına alındı ve bu yolla görüşmelerin desteklenmesi sağlandı. Serbest dinleme turlarına ait alıntılar rapor içerisinde “dinleme turu” şeklinde yer almaktadır. Görüşmelere katılmasa da serbest dinleme turlarına dahil olan iki sektör çalışanı (yeraltı madencisi) Yunt ve Madra olarak kodlandı ve ilgili alıntılar bu kodlarla sunuldu.

Rapor boyunca kullanılan kömür sektörü kavramı yeraltı ve yerüstü (açık) maden işletmelerini, kömür yakıtlı termik santraller ve taşımacılık sektörünü içine alan bir üst kavram; maden sektörü ise yeraltı ve yerüstü (açık) maden işletmelerini kapsayan dar bir kavramı ifade etmektedir. Katılımcı alıntılarında parantez içinde yer alan açıklamalar, anlam bütünlüğünü sağlamak amacıyla araştırmacılar tarafından eklenmiştir.

Bulgular

| BULGULAR

Katılımcılar ile gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler, yedi ana başlık altında detaylandırıldı. Katılımcıların anlatılarından derlenen bulgular Soma'daki yaşantıya, kömür sektöründe yaşananlara ve tüm bölge halkının yaşadığı sağlık sorunlarına, olası risklere ve sağlık haklarının durumuna dair bir anlayış sunuyor.

| Soma'ya Dair

Soma, 111.276¹¹ nüfusuyla Manisa'nın en kuzeyinde yer alan ilçesi. "Maden kenti" olarak anılan ilçede nüfus, madenlerde çalışmak üzere ilçeye gelen işçilerin yarattığı göç dalgasıyla birlikte karma bir yapıya bürünüyor. Göçle artan nüfus içerisinde Soma'nın yerli nüfusu görece sınırlı. 1980'li yılların sonundan itibaren Soma'nın aldığı göçler, çevre il ve ilçelerden ve İç Anadolu-Orta Karadeniz'den olmak üzere iki güzergâhta gerçekleşiyor. Çevre il ve ilçelerden gerçekleşen ilk göç dalgası, tütün ve diğer tarımsal üretimlerden elde edilen gelirin, tarım politikalarının değişmesi sonucu düşmesiyle ve devamında güvenceli gelir arayışıyla başlıyor. İç Anadolu-Orta Karadeniz bölgelerinden gerçekleşen ikinci göç dalgası ise kamu madencilerinin ön ayak olmasıyla başlıyor, maden sektörünün özelleşmesi ve özel sektöre verilen teşvikler ile yoğunlaşıyor.

"Soma, maden şehri. Büyük bir kısmı madende çalışıyor, geçimi bu şekilde sağlıyor. Bir kısmı da termik santralde çalışıyor. Buralı olan nüfus görece bayağı bir az yani asıl Soma'nın yerlisi olan nüfus." [Katılımcı K16BH]

"Tabii kamudaki maden sektörünün özelleşmesi, özel sektöre olan teşviklerle birlikte bir yoğun göç dalgasına sebep oldu. Bu göç dalgası sadece hani Türkiye'deki işsizlikle ölçülemez. Soma'nın kendi çevresi bir tarafı var. Soma'nın dışındaki işsizlik sorunu için de biraz cazip hale gelen bir göç dalgası oldu." [Katılımcı K13BH]

Bir maden işletmesinin kapanması sonrası ya da farklı sebeplerle, madenciler işlerini sürdürebilmek için farklı maden kentlerine göç edebiliyorlar. İç Anadolu ve Orta Karadeniz'deki maden şehirlerinde çalışan maden işçilerinin de bir sonraki durağı Soma olmuş. Bu durum, ailelerin de yer değiştirmesiyle birlikte toplumsal ve ekonomik dengelerin değişmesine yol açıyor. Soma nüfusunun hızlı artışı bunun ilk örneklerinden. Aynı zamanda çekirdek ve geniş aileler içinde birden fazla kişinin maden sektöründe çalışması yaygın görülen bir durum.

"Şimdi orada madenin kapanması, burada madenin açık olması bizi daha çabuk cezbediyor. Çünkü niye? Benim iş kolumla alakalı." [Katılımcı K1SÇ].

"Dedem de madenciydi, o da madende çalıştı. Kütahya'daki madenler kapanınca buraya geliyor." [Katılımcı K11ÇY]

"Babam buraya madene giriyordu. Ondan sonra aileyi komple buraya taşıyor. Abim, eniştem, babam, ben, dördümüz de madenden emekliyiz." [Katılımcı K4SÇ]

¹¹ 2023, TÜİK, MEDAS verileri.

“Çocuklarımın iş sahasının Kandilli’de, Ereğli’de madenlerin kapanma(sı) nedeniyle 2004’te de buraya nakil aldık.” [Katılımcı K9ÇY]

Soma’da biri ilçe merkezinde olmak üzere 2 termik santral ve 10’un üzerinde yeraltı ve açık maden sahası yer alıyor. Kömür sektörünün, yarattığı katma değerle ilçenin birincil ekonomik geçim kaynağı olduğu belirtiliyor.

“Burada para dönmesini sağlıyor. (...) Ciddi ekonomik faydası var.” [Katılımcı K8SÇ]

Maden işletmelerinde çalışan kişi sayısı tam olarak bilinmese de yaklaşık 15 bin kişinin çalıştığı tahmin ediliyor. Buna göre maden işletmelerinin, çalışanların bakmakla yükümlü oldukları yakınları dahil 45 bine¹² yakın kişinin geçim kaynağı olduğu söylenebilir. İlçede bulunan iki termik santralin birinde 750 kişinin çalıştığı K7SÇ tarafından dile getiriliyor. Diğer termik santralde ise 1.500 kişinin (2021 yılı)¹³ istihdam edildiği tahmin ediliyor. Maden işletmeleri ve termik santraller arası taşıma işleyişini sağlayan nakliyeciler kooperatifinin ise 351 ortağı bulunuyor. Kooperatifte, 170 personel ve yaklaşık 1.000 nakliyecisi istihdam ediliyor.¹⁴ Burada sunulan sayıların tahminlere dayandığı, bazı kaynakların geçmiş yıllara ait olduğu ve bilgilerin zaman içinde değişebileceği kabulüyle birlikte, elde edilen sayılar kömür sektöründen geçim sağlayan insan sayısı hakkında bir izlenim edinmeyi sağlıyor. Buradan hareketle, maden işletmeleri, termik santral işletmeleri ve nakliye sektöründen geçimini sağlayan nüfusun aileleri ile birlikte, Soma nüfusunun yaklaşık %50-55’ine denk geldiği söylenebilir. Dolayısıyla kömür sektörünün, istihdam ve geçim kaynağı açısından Soma için kritik bir konumda olduğu saptaması yapılıyor.

“... çok yoğun bir şekilde bir katma değeri var. Yani 100 milyonlarca ton kömür üretiliyor. 15 bin direkt çalışan madenci. Madene dayalı iş kolları, termik santral, ...” [Katılımcı K13BH]

“Şu an bizim termikte 750 kişi, taşeronla beraber.” [Katılımcı K7SÇ]

Soma’da hayat çoğunlukla erkekler üzerinden tasarlanmış durumda. Erkekler kömür sektöründe çalışırken kadınlar için istihdam alanlarının yok denilecek kadar sınırlı olduğu ifade ediliyor. Soma’da bir yandan toprakla ilişkisini kesmemiş, tarımsal üretimi devam ettiren bir kesim de var. Dolayısıyla çift yönlü çalışma modeli sürdürülüyor. Çift yönlü çalışma modeli içinde kadınlar da genellikle geçici tarım işçisi olarak çalışıyor. Geçici tarım işçisi olarak çalışan kadınların, sigortasız olarak çalıştığı görülüyor.

“Erkek olan karakter madende çalışıyor, kadın olan karakter tarımda çalışıyor. Kendi toprağının dışında boş kaldığı vakitlerde de tarım işçiliği yapıyor. Yani çift taraflı bir çalışma var. Baktığınızda ortalama bilfiil geçici tarım işçisi diye tarif edebileceğimiz Soma’da 6-8 bin civarında kadın tarım işçiliğinde geçici olarak çalışıyor.” [Katılımcı K13BH]

¹² 2023, TÜİK, MEDAS verilerine göre Soma’da ortalama hane büyüklüğü 2,98’dir.

¹³ Enerji Günlüğü, “Soma Kolin Termik Santrali Açıldı” Haber tarihi: 16.01.2021, Erişim tarihi: 13.03.2024, <https://www.enerjigunlugu.net/soma-kolin-termik-santrali-acildi-40908h.htm>

¹⁴ Soma Nakliyeciler Kooperatifi, Erişim tarihi: 13.03.2024, <https://somanakliyeciler.com.tr/hakkimizda>

“Malını mülkünü satmamışsa, zeytinliği varsa tarım işçiliği de yapıyorlar yanında ekstra. İkisini bir arada götüren de var. (...) Hem tarım işçiliği yapıyor hem maden işçiliği.” [Katılımcı K3SÇ]

“Kadınlar genel olarak tarım alanında çalışıyorlar. Yaz dönemi daha ağırlıklı oluyor bu. Onlar da bir kısmı sigortalı, bir kısmı sigortasız şeklinde ayrılıyor.” [Katılımcı K11ÇY]

Kadınlar geçici tarım işçiliği haricinde tam zamanlı farklı bir sektörde iş aradığında ise sunulan koşullar asgari ücret altında bir gelir ve güvencesizlik olabiliyor. Bunun yanında maden işletmelerinden iki işletmenin kadın işçi istihdam ettiği dile getiriliyor. Madenci eşi olan K10ÇY, kendi zorlu iş arama deneyimlerinden şu sözlerle bahsediyor:

“Burada, küçük bir yerde yaşıyoruz. Kadın istihdamı çok az. Zaten çoğu yer asgari ücret vermiyor, sigorta yok. Düzgün bir iş bulmak çok zor. (...) Zaten kadın işçi olarak çok az bir yer alıyor diye biliyorum. İki tane olması lazım. Biri [özel bir şirket adı] alıyor, kadın işçi. Bir tane de [başka bir şirket] var. Diğer madenler kadın işçi almıyor.” [Katılımcı K10ÇY]

Kadınların tam zamanlı iş gücüne katılımının yanında sosyal hayata katılımının da sınırlı olduğu ifade ediliyor. Yapılan saha ziyaretinde ilçede yaygın bir kiraathane kültürü olduğu dikkat çekiyor. İlçe merkezinde erkeklerin vakit geçirebileceği çok sayıda kiraathane yer alıyor ve hemen hemen günün her saati bu kiraathanelerin dolu olduğu görülüyor. Kadınları ise çoğunlukla semt pazarlarının olduğu günlerde sosyal hayatın içinde görmenin mümkün olduğu K11ÇY tarafından dile getiriliyor.

“Sosyal hayat, genel olarak baktığımızda kahvehaneler çok fazla. Erkekler için çok fazla alan üretilmiş. Kadınları genel olarak pazarda görebilirsiniz. Aslında çok bir sosyallikleri yok.” [Katılımcı K11ÇY]

Genel olarak Soma’da sosyal olanakların kısıtlı olduğu sonucuna varmak mümkün. İlçenin sosyalleşme alanları kiraathaneler, kafeler, aile çay bahçeleri ve pazarlardan oluşuyor. Sinema, tiyatro gibi kültürel etkinliklerden ve sosyal imkanlardan yoksun bulunduğu araştırma katılımcıları tarafından sıklıkla dile getiriliyor. Kömür sektörünün ilçeye sağladığı yüksek maddi girdiye rağmen ilçede sosyal imkanların gelişmemiş olması ilçede yaşayanlar tarafından sorgulanıyor.

“Evet, çok belirgin olan gerçekten sosyal olanakları buranın. İlçenin bir sineması yok, bir tiyatro salonu yok. (...) Sosyal olanakların, bu kadar mesela paranın döndüğü bir yerde sosyal olanakların bu kadar kısır olması zaten hani düşündürüyor insanı. Neden öyle diye.” [Katılımcı K16BH]

“Sosyal aktivitelerimiz zaten Soma’da düne kadar hiçbir şey yoktu. Daha park bile yeni oldu. Kafeler de daha birkaç senedir var. (...) (kömür ve termik santral işletmelerinin sosyal yatırım anlamında) Soma’ya yaptıkları bir şey yok. Bir dikili ağacı var mı dersen, gözle görülen, şu an Soma içinde yok yani.” [Katılımcı K7SÇ]

“Soma’da hayat kömüre dayalı, santrale dayalı. Gençlerin yapabileceği bir etkinlikleri bile yok mesela. Şöyle kültür yozlaşmasının olduğu bir yer. Gençlerin en fazla yaptığı, yani biz bile bazen bir aktivite istiyoruz yani yetişkin olmamıza rağmen. Ne bileyim bir konser olur, bir tiyatro olur. Bu tip şeyler bile olmuyor yani Soma’da.” [Katılımcı K3SÇ]

Soma'nın altyapı çalışmaları da henüz gelişme aşamasında. Soma'nın ısınmasında soba, sıcak su olarak adlandırılan ve termik santralde soğutma suyu olarak kullanılan suyun borularla evlere iletilerek ısıtmada kullanıldığı bölgesel ısıtma sistemi ve sınırlı bir kısmında ise doğalgaz kullanılıyor. Bölgesel ısıtma sisteminde henüz sorunların olduğu ve sistemin tam verimle çalışmadığı düşünülüyor. Katılımcılardan bazıları, bölgesel ısıtma sistemi ücretlerinin doğalgaz kullanımıyla yaklaşık aynı ücrete denk geldiğini söylerken başka bir katılımcı ise belirgin şekilde daha ekonomik olduğu kanaatinde. Yine de bölgesel ısıtma sisteminin kullanımının, kömüre göre daha kolay ve zahmetsiz olduğu konusunda hemfikir olunuyor.

“Daireye saat koymuştur. Ne kadar kullanıyorsan onun parasını alıyor. Ama doğalgazdan daha pahalı. (...) Avantaj olarak temiz.” [Katılımcı K9ÇY]

“Hiç kullanmadım 1.900 geldi. Bir sonraki ay hiç kapatmadım 2 bin civarı geldi. Biraz zam yapmışlar. %70 zamdan bahsediyorlar. Kömür yakmayla kafa kafaya gitse de zahmeti yok.” [Katılımcı K8SÇ]

“(Faydası) Var, daha ekonomik.” [Katılımcı K5SÇ]

KÖMÜRÜN GÜVENCESİ(ZLİĞİ)

Kömürün Soma için anlamını etkileyen pek çok faktör var. Kömür, bir yandan bölgede ekonomik istikrar sağlarken diğer yandan da sebep olduğu hastalık, kaza ve ölümlerle hem çalışanlar hem de bölge halkı için olumsuz çağrışımlara neden oluyor. Kömür, maddi ve sosyal güvence sağladığı düşüncesiyle desteklenen, vazgeçilemeyen bir geçim kaynağı olarak algılanırken; öte yandan yol açtığı tahribatlara dair farkındalık da yüksek. Kömürün, yalnızca kazasız, hastaliksız, aktif olarak çalışılan yıllarda maddi bir güvence sağladığı; bununla beraber sosyal güvence ve sağlık güvencesi anlamında ise oldukça sınırlı kaldığı düşüncesi araştırma süresince karşımıza çıkıyor.

“Kömürle ekmek eş değerinde Soma'nın bir gerçekliği olarak. Gerçekçi bakış açısıyla yaklaşırsak. Ama benim kendi algımla, kendi perspektifimden baktığımda aynı zamanda hem yaşatan, yaşamını sürdürmesine yardımcı olan şey buradaki birçok insanın, hem de aslında bir taraftan günden güne öldüren bir şey olmasıyla benim için sıkıntılı bir şey.” [Katılımcı K16BH]

Kömür sektöründe çalışmanın avantajlı görülen taraflarını üç başlıkta toplamak mümkün: Yeraltında çalışanlar için erken emeklilik, iş garantisi ve düzenli gelir.

Erken emeklilik hakkı, işçilerin çalışma hayatları boyunca maruz kaldıkları riskler ve ağır çalışma koşulları göz önüne alınarak yıpranma bedeli, bir tür tazminat veya koruma olarak yeraltı çalışanlarına sunuluyor. Erken emeklilik hakkının 5 bin iş günü sigorta primi doldurulduğu takdirde elde edildiği ifade ediliyor. Dolayısıyla yeraltı madencilik, uzun yıllar farklı bir işte çalışmaya kıyasla tercih edilir bir seçenek olarak görülüyor. Sektör çalışanı yakınlarından K9ÇY, yeraltı madeninde 20 yıl çalışılıp erken yaşta emekli olunabildiğini, ancak farklı iş alanlarında çalışma süresinin uzun olduğunu vurguluyor.

“Madende çalışmasının avantajları 20 yıl çalışıyor, 5 bin iş günü sigorta. 5 bin iş gününü tamamladığı zaman direkt emekli olabiliyor ama emekli olduğu zaman da tatmin edici bir ücret almıyor. Yani avantajları bu madenin. Yoksa onun (oğlu) için dışarıdaki çalışma 40 yaşına, 50 yaşına, 60-65 yaşına kadar mecburen çalışmak zorunda.” [Katılımcı K9ÇY]

Erken emekliliğin, doğrudan hayati risklerle ve ciddi sağlık tehditleriyle bağlantılı olduğunu ve yıpranma payı yüksek olan benzer iş kolları gibi yeraltı kömür madencilikinde de zaman içerisinde tanınan bir hak olduğunu katılımcılar sıklıkla dile getiriyor:

“Yıpranma bedeli veriliyor kişiye. Çünkü niye? İleride böyle bir sağlık sorunun çıkabilir. Hayatını erkenden kaybedebilirsin. Biz sana bunu bu yüzden veriyoruz.'. Mantık bu aslında ...” [Katılımcı K1SÇ]

Hem sektör çalışanlarına hem de çalışan yakınlarına kömür sektöründe çalışmanın avantajları sorulduğunda “erken emeklilik” öne çıkan kavram oluyor. Gerçekleştirilen görüşmeler, sektörde maddi ya da sosyal anlamda çekici farklı faktörlerin olmadığına işaret ediyor. Görüşmeler sırasında “Kömür sektöründe çalışmanın/yakınınızın çalışmasının avantajı nedir?” sorusuna verilen bazı yanıtlar şu şekilde:

“Sadece erken emeklilik. Başka bir şey yok. Onu dört gözle bekliyoruz (eşim) emekli olsa da gitsek diye. Başka yok.” [Katılımcı K10ÇY]

“Avantajı, erken emekli olması diyebiliriz.” [Katılımcı K11ÇY]

“Erken emeklilik. Başka yok yani. Ya okuyacaktım, okula devam edecektim. Ya da iş hayatına, çalışma hayatına katılacaktım. Onu tercih ettim.” [Katılımcı K8SÇ]

“Sadece erken emeklilik, ben bu zamana kadar ekstrasını hiç görmedim. Kamuda çalışanlarda vardı bir tık, çünkü onların anlaşmaları, sözleşmeleri özelden farklıydı.” [Katılımcı K1SÇ]

Maden ocaklarının kamu tarafından işletildiği dönemde sosyal tesis imkanları, ikramiyeler, kömür yardımları gibi destekler varken, özelleştirmeler sonucu kamuda istihdamın gerilemesine paralel bu imkanlar da ortadan kalkmış durumda. Madenlerin kamu tarafından işletildiği yıllar, dönemin iyi çalışma koşullarına duyulan özlem ile anılıyor. Kamudan emekli olan K4SÇ, kamunun dinlenme ve sosyal tesis imkanları sunduğunu belirtiyor.

“Sosyal imkanları çok güzel. Kullanabildikten sonra. Mesela yazları Didim kampı vardı. Senede 10 gün, kampta, denizde kalabilirsin. Burada sosyal tesisleri var. Akşamları gidip yemek yiyebilirsin.” [Katılımcı K4SÇ]

Erken emeklilik hakkı, işçilerin madendeki çalışma hayatı sonlandıktan sonra farklı alanlara yönelebilmelerine imkân sağlıyor. Ancak üretmeye, hayata dahil olmaya devam edilecek bir yaşta emekliye ayrılmanın da tembelleşmeye sebep olabileceği belirtiliyor:

“39 yaşında emekli olmuş ama 65 veya öleceği yaşı bilmeden ‘Artık ben emekliyim, bana ne ya? Ben niye çalışayım ki?’ diyebilecek bir topluluk da oluşuyor ister istemez.” [Katılımcı K1SÇ]

Bunun yanında farklı bir alana yönelebilme imkânının ne derece gerçek olduğu ilerleyen bölümlerde sorgulanan konular arasında.

Erken emeklilik bir fırsat olarak görülmeyle birlikte emekli olduktan sonra madenlerde çalışmaya devam edilmesi sık karşılaşılan bir durum. Bu durumun nedeninin emekli olduktan sonra alınan maaşın, çalışırken alınan maaşa kıyasla belirgin şekilde azalması olduğu sıklıkla dile getiriliyor:

“Bugün itibarıyla yeraltında çalışan bir maden işçisi 36 bin TL maaş alırken emekli olduğunda bu 13 bini bulmayacak. Eğer siz bunu yaşanabilecek bir düzeye 20-22 bin bandına getirirseniz, ikinci bir iş yapmak zorunda kalmayacak ya da madene devam etmek zorunda kalmayacak. Şu an madende çalışan insanların, eğer işini düzgün yapıyorsa sermaye kesimine göre herhangi bir kazası falan yoksa, yaklaşık %20’si emekli olup işe devam eden insanlar.” [Katılımcı K13BH]

“Çalışırken aldıkları paranın üçte birini falan emekli olunca almaları çok kötü bir durum. (...) Şu an dayım ve eniştem madenden emekli oldu. İkisi de yeniden çalışıyor.” [Katılımcı K11ÇY]

Emeklilik döneminde alınan maaşın geçim sağlamak için yetersiz olması nedeniyle işçiler tekrar madene dönmeyi tercih edebiliyor ya da gelir elde edebilecekleri farklı işlere yönelebiliyorlar. Bazı işletmelerde emekli olduktan sonra yalnızca yerüstünde çalışmaya izin verildiğinden de ayrıca bahsediliyor, ancak bu tüm işletmeler için geçerli değil. Bu anlamda, yıpranma payı olarak getirilen erken emeklilik haklarının yeterli olmadığı, çalışanların ekonomik ve sosyal olarak güvende olmadıkları sonucu ortaya çıkıyor.

“Erken emekli olup, ondan sonra bir daha tekrar madende çalışmaya devam eden insanlar var orada.” [Katılımcı K3SÇ]

“Madenden emekli olmuş insanlar ikinci bir sefer madene geri dönmüştür. Madende çalışıyor tekrar ya.” [Katılımcı K9ÇY]

“Bir an evvel (emekliliği) doldurup başka bir sektöre geçiş telaşı. Ama aslında geçiş olmaması. O sektörde tikanıp kalıyorsun.” [Katılımcı K1SÇ]

Sektörde taşımacı olarak çalışmış K2SÇ, yeraltı çalışanlarının emekli olduktan sonra aldıkları maaşa dair düşüncelerini şu cümlelerle dile getiriyor:

“Yani şimdi adam yeraltında çalışıyor. Onun benden çok farklı. Benim iki katım para alması gerekiyor. Onlar da çok düşük para alıyor emekli olduğu zaman. Çalışırken biraz fazla alıyor onlar parayı.” [Katılımcı K2SÇ]

“Ölüsü de Dirisi de Para”

İş garantisi ve güvenceli gelirin Soma’daki karşılığı kömür sektörü olarak karşımıza çıkıyor. Madenci olmanın, maddi ve sosyal bir güvence sağladığına inanılıyor. Ancak bu durum esasen kamu madenlerinde çalışan işçiler için geçerli bir durum. Günümüzde diğer bölgelere benzer biçimde Soma’da da kamu madenleri yok denecek kadar az. Madencilik mesleği, tüm risklerine rağmen güvenceli bir alan olarak görülüyor. Öyle ki görüşme yapılan bir sektör çalışanı, K4SÇ, bu durumu şu sözlerle ifade ediyor: **“Ölüsü de para, dirisi de para”**.

Aynı katılımcı, geçmişte ailelerin çocuklarının madenci olmasını özellikle istediklerini ve genç kadınların madenciler ile evlenme eğiliminde olduğunu anlatıyor:

“Bizim analarımız “Uyusun da büyüsün. Büyüyünce madenci olsun.” diye sallamışlar bizim beşikleri. Yani burada Soma’da en büyük şey madenci olmak. Madenci olduğunda hayatın garanti. Hele bir de devlet madenine girdin mi, sıkıntı yok. Ölü de para, dirin de para derler. Genç kızlar bile madenciye varmak ister. Niye? Ölüsü de para, dirisi de para.” [Katılımcı K4SÇ]

Yapılan görüşmelerde sektör çalışanları ve yakınlarının anlatıları, madende çalışmanın düzenli ve güvenceli bir gelir sağlaması nedeniyle tercih edildiğini ortaya koyuyor. Özellikle kamu madenlerinde çalışmak maddi ve sosyal anlamda güvence sağlıyor. Ancak daha önce de değinildiği üzere kamu madenlerindeki işçi sayısı şu an Soma’daki madenci

nüfusu içerisinde kısıtlı bir yere sahip. 1.079'u işçi statüsünde olmak üzere toplam 1.324 kişi kamu maden işletmesinde çalışıyor.¹⁵ Yani maddi ve sosyal güvenceler küçük bir grup madenci için geçerli. Kamu madenlerinden emekli olan K4SÇ, geçmişle günümüzdeki kamuda çalışan işçi sayısı farkını vurgulayarak kamu madeninde çalışmanın, belirgin bir farkla sağladığı güvenceli durumu şöyle ifade ediyor:

“Devlette işçi kalmadı. Mesela ben madene girdiğimde 11 bin kişiydi, şimdi bin kişi. Benim şimdi çocuk ikisi de mühendis. Eskiden okul yerine madene girseydi daha iyi. Garanti yani. Okuyor, ne oluyor? Yine madende yine mühendis. Ama devlet madeninde olduktan sonra şey (sorun) yok. Garanti yani.” [Katılımcı K4SÇ]

Katılımcı K4SÇ'nin de belirttiği gibi, Soma için kömür sektörü, çoğu kişinin denediği, yükseköğretim alsa da almasa da farklı pozisyonlarda kendine yer bulabildiği bir alan. Dolayısıyla mevcut sistem içerisindeki maddi güvencesizlik ve istikrarsızlık, kişileri kömür sektörüne yönlendiren unsurlar olarak karşımızda duruyor. Örneğin Katılımcı K3SÇ, geçmişte çalıştığı tesisat işinde; Katılımcı K10ÇY ise eşinin geçmişte hizmet sektöründe çalışırken düzenli gelir elde edemediğine ve bu nedenle kömür sektörüne tekrar dönmek durumunda kaldığına dair deneyimlerini şu şekilde aktarıyorlar:

“Daha önce de su tesisatçılığında çalışıyordum. Üniversiteye gitmemiştim. Açıkta bitirdim zaten. Hadi dedim yani piyasada böyle çalışıyorsun, paranı alamıyorsun. Babamın da arkadaşları vardı Soma kömürlerinde. Onların vasıtasıyla, atölyede iş başı yapmışım.” [Katılımcı K3SÇ]

“Normalde benim eşim madende az çalıştı orada. Sonra [hizmet sektöründe bir firmada] çalıştı. Orada müdürlüğe kadar yükseldi. Ama orası, düzenli değildi maaşı. O zaman burada 1.500 liraydı maaşımız. Sigorta, maaş, servis falan var diye (buraya geldik).” [Katılımcı K10ÇY]

Kabul Edilmiş Ölüm

İşçi sağlığı ve güvenliği bağlamında bakıldığında kömür sektörünün yarattığı tahribatlar belirgin şekilde görülüyor. Soma Maden Faciası sonrası işçi sağlığı ve güvenliğine dair bazı sınırlı değişimlerin yaşandığı biliniyor. Bu değişimler ilerleyen bölümde ayrıca detaylandırılmakta.

Ancak tüm değişimlere rağmen hastalıklar, kazalar ve ölümler devam ediyor. Araştırmanın yapıldığı günlerde dahi işçileri taşıyan servisin kaza yapması sebebiyle yaralanan işçilerin olduğuna tanıklık edildi. Dolayısıyla kazalar işe gidiş yolundan başlayarak her an her şekilde gerçekleşebiliyor. Hem bölge halkının hem de sektör çalışanlarının bu duruma dair farkındalıkları yüksek. Kömürün insanlar ve çevre üzerinde yarattığı tahribatlar, Soma'da yaşayan her kesimin bildiği, konuştuğu bir konu.

Kömürün riskleri, hem çalışanların hem bölge halkının sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri, çevreye verdiği zararlar bilinse de kömür sektöründe çalışmak bir mecburiyet olarak görülüyor ve kömür sektörünün yokluğunda yoksulluğa düşüleceği düşünüldüğünden maruz kalınan durumların yüksek sesle dile getirilmesinden kaçınıldığı ifade ediliyor. Bölgede geçim sağlanabilecek güvenceli alternatif iş alanlarının olmaması, tarım

¹⁵ Ege Linyitleri İşletmesi Müdürlüğü, Ocak 2024, <https://eli.tki.gov.tr/personel-durumu>

alanlarının daraltılması, sosyokültürel seviyenin düşük olması ve tüm bunların neticesinde mecburiyet hissi, kömür sektörünün vazgeçilmez görülmesinin başta gelen sebepleri olarak sıralanabilir. K15BH'nin **“kömür sektöründe çalışan işçi zaten hiçbir iş yapamadığı için bu işe girer”** sözleri durumu özetler nitelikte.

“Şimdi kömür sektöründe çalışan işçi zaten hiçbir iş yapamadığı için bu işe girer. Ölüm riski olan bir alan mı? Evet. Yeraltına herkes katlanabilir mi? Hayır. En zoru kabullenip buraya gelen insanların, doğal olarak sosyokültürel seviye ve eğitim düzeyleri de son derece düşük. Bundan dolayı bu grupta riskler daha da artıyor.” [Katılımcı K15BH]

“Sağlık durumları ama mecbur ya... Millet çalışmaya mahkûm. Şimdi maden nasıl göçük yapıyor da millet tekrar gireceğim diye şey yapıyor. Bizim gençlerimiz de öyle, yok. Çaresiziz, ovamız yok. Santrale girmezse ne yaparsın? Bile bile giriyor millet.” [Katılımcı K14BH]

“Karşımıza çıkan her şeyin eşittiri para ve iş odaklı geliyor. “Ne yapalım? Başka yere gitsek de öleceğiz. Ölüm kader.” diyor.” [Katılımcı K13BH]

Bir bölgede tek bir sektörün neredeyse tek geçim kaynağına dönüşmesinin sonuçları Soma'da net bir şekilde görülebiliyor. İnsanların güvenceli gelir arayışı, bölgede sektörel çeşitliliğin olmaması bölge halkını koşulları ne olursa olsun tek bir iş koluna sevk ediyor. Tarım ve hayvancılıktan elde edilebilecek gelirlerin sınırlı olması, kömür sektöründe maaşların düzenli ve görece yüksek olması bölge halkını kentte bu koşulları sağlayabilen tek sektöre dönüşen kömüre itiyor. Dolayısıyla kömür sektöründe çalışmak bir tercih değil, mecburiyet halini alıyor.

“Tarımdan ve hayvancılıktan elde edebileceği ortalama gelir aylık bazda 8-9 bin bandı gibi bir rakamken bugün 35 bin bandı civarında bir rakam elde ediyor ki bu da onu aslında bir şekilde sınıfsal bir atlama, bir yükselme olarak görüyor. Bunu kaybetmek istemiyor. Bunu kaybetmek istemediği için de öldüğünü ve öleceğini bilmesine rağmen bu cenderenin içerisinde bir sessizliğe bürünüyor. Oysa herkes biliyor ki Soma'daki kanser oranı Türkiye ortalamasının 7-8 kat üstünde. Temiz hava alma konusunda herkes aynı sıkıntıyı yaşıyor.” [Katılımcı K13BH]

“Soma'da madenden başka bir şey yok ki. Soma'da madenden başka iş olmadığı için herkes madenci olmalı. Şu anda belki ELİ'de bin kişi, özel madenlerde belki 25 bin kişi çalışıyor.” [Katılımcı K4SÇ]

Mecburiyetin öne çıkan alternatifi ise göç etmek. Yaşanılan bölgenin sosyo-ekonomik koşulları, kişilerin iş tercihlerinde belirleyici oluyor. Katılımcı K6SÇ ve Katılımcı K1SÇ'nin ifadelerinde kömür sektöründe çalışmak ile göç etmek arasındaki gerilim açıkça görülüyor.

“Burada kalıp yapabileceğimiz en iyi iş buydu. Ya gurbete gidecektik ya bu işe girecektik. Garanti iş Soma için. Maden gitse ne ben iş yapabilirim, ne buradaki çaycı iş yapabilir, ne manav yapabilir.” [Katılımcı K6SÇ]

“Biz(im), zaten başka bir iş yapma şansımız var mıydı, yok muydu onu biraz coğrafya belirliyor. Çünkü yaşadığın şehir Zonguldak olunca veyahut da Soma olunca kesinlikle bir madenden bir yolun geçiyor.” [Katılımcı K1SÇ]

“Kazalanmak”

Kömür sektöründe çalışırken iş kazası yaşamak, sektör çalışanlarının ifadesiyle “kazalanmak”, farklı bir sektöre kıyasla olağan bir durum. Ancak anlamı çok daha derin.

Araştırma boyunca yapılan görüşmelerde kömür sektörü çalışanlarının sık sık kazaya maruz kaldıkları ifade ediliyor. Sektörün hangi dalında olunursa olunsun, yeraltı, yerüstü ya da taşımacılık; iş kazaları yaygın görülen bir durum. Örneğin Katılımcı K2SÇ, kendisi gibi taşımacı olan iş arkadaşının yaşadığı kamyon kazası ve sonrasında yaşananları şöyle anlatıyor:

“Bir arkadaşım kamyon kazası yaptı. (Kamyonun içine sıkıştı.) Sakat kaldı. Şirkette çalışıyorduk. Şirket tabii, ilk zamanlar sahip çıktı. Ondan sonra ilgiyi, alakayı kesti. Çıkışını da verdi çocuğun. Çocuğun ailesi, yuvası dağıldı.” [Katılımcı K2SÇ]

Anlatıda iş kazası sonucu ağır yaralanan ve engelli kalan çalışanın, bir süre sonra işten çıkarılmasının söz konusu olduğu görülüyor. Aile yaşantısına da olumsuz etkileri olduğu ifade edilen bu olay, iş kazası yaşamamanın iş güvencesiyle beraber bireylerin yaşamlarını ne şekilde etkileyebildiğine dair bir perspektif de sunuyor. Bu konu raporun ilerleyen bölümlerinde ayrıca detaylandırılarak ele alınıyor.

Bunun yanında yeraltı işçileri, çalıştıkları güvensiz ortam sebebiyle iş kazalarına daha açık hale geliyorlar. Bir işçi, çalışma hayatı boyunca birçok kez ve farklı boyutlarda kaza geçirebiliyor. Ancak bu *kazalanmalar* alışılmış bir durum olarak ifade ediliyor:

“İş hayatım boyunca ben yaklaşık 10-11 kere falan kazalanmışımdır. Şimdi bu normal, dışarıdaki bir iş yerinde olsa işverenin gözüne batar. Performans sıkıntısı var. “Sende bir sakarlık mı var?” diyebilir ama bunu maalesef yeraltında deme şansları yok.” [Katılımcı K1SÇ]

“Bütün madenci aynısıdır. Bir madenci mutlaka birkaç sefer, en az herhalde 2-3 sefer iş kazası geçirir. En az o da.” [Katılımcı K10ÇY]

Yaşanan kazalar kısa tedavilerle iyileşebilecek yaralanmalar olabileceği gibi; uzuv ve organ kayıpları ve hatta can kayıpları ile sonuçlanabilecek nitelikte de olabiliyor. Bu durum, kömür sektörü çalışanlarının sürekli olarak sağlıklarını kaybetme riskiyle karşı karşıya kaldıklarını ortaya koyuyor.

“Birinci öncelik iş gücü kaybı. Uzun süre işe dönemeyebilir o insanlar. Uzuv ve organ kayıpları. Mesela parmağını kolunu kaybedenler, bacağına kaybedenler gibi organ kaybı da hatalı işlemler ve gerekli alınmayan önlemler sonucu (yaşanabiliyor), körlük örneğin.” [Katılımcı K15BH]

Taş/kaya düşmesi, ayak kayması, parmak kırığı, ezilme gibi görece az zarar veren kazalar, sektörde çalışanların zihinlerinde kaza olarak yer almayabiliyor. Bu tarz kazaların sıklıkla yaşandığı ifade edilirken tüm sektör çalışanlarının yaşantısında kazaların sıradan bir durum haline geldiği görülüyor.

“Ben iş kazası geçirdim ama ayağıma şey (taş) düştü, ama o kadar çok önemli değil yani.” [Katılımcı K4SÇ]

“Normal işte eline çekiç vuran, anahtarı kaydıranlar, o şekilde bugüne kadar denk geldim çalıştığım şirkette.” [Katılımcı K7SÇ]

“Kazalanmak” dendiğinde hatırdaki kalan kazalar, genellikle ciddi operasyonlar gerektiren, uzuv kaybına sebep olabilen ya da çalışma hayatını sonlandırabilecek nitelikte olanlar. Katılımcıların algılarında görece basit kazaların, çok kolay bir şekilde göz ardı edildiği, uzun süre yeraltı madeninde çalışmış yeraltı Katılımcı K1SÇ tarafından da şöyle ifade ediliyor:

“Yeraltında ufak kazalar genelde görünmez. Ama büyük kazalar tabii, biraz trajik sonla bitiyorsa onlar hatırlanır uzuv kaybı ya da tekrardan madene dönemeyeceği hassasiyetteki kazalar olabilir. Kopmalar, göz kaybı, vesaire. Tabii onlar biraz daha dikkate alınıyor ama öyle ufak parmak kırılması, ezilmeydi, bükülmeydi falan onlar zaten normalde hiç görünmüyor bile.” [Katılımcı K1SÇ]

Bunların yanı sıra, termik santral çalışanı K7SÇ, termik santralde yaşanabilecek bir iş kazasının yalnızca santrali ve çalışanlarını değil, geniş bir coğrafyayı ciddi anlamda etkileme riskini her zaman taşıdığını şu sözleriyle hatırlatıyor:

“Bizim çalıştığımız alanda, en ufak bir yangın çıksa Ege Bölgesi yok olur. En büyük riski bu. Sonuçta ne kadar kömürle de çalışsa fuel oil yakıt kullanıyoruz. Tanklar var. Tankların etrafında ufak itfaiyeler var koruyan, başında nöbet tutan.” [Katılımcı K7SÇ]

İş kazalarının sıkça yaşandığı ve kabullenildiği bir çalışma düzeninde denetimler yapılsa da yetersiz olduğu, bir ceza uygulandığında ise caydırıcılığı olmadığı belirtiliyor. Soma Maden Faciası örneği üzerinden büyük kazalarda işletmenin kapatılabildiği, ancak az sayıda yaralanmanın gerçekleştiği görece küçük kazaların işletmeye bir yaptırımını olmadığı vurgulanıyor. İş kazalarında işletme sorumluluğunun göz ardı edildiği görülüyor.

“Şeyleri saymıyorum parmak kırığı, kol kırığı bunlar sürekli yaşanan şeyler. Ölen arkadaşlarımız da oldu. (...) Denetim her zaman oluyor. Ceza alıyorsa da bilgimiz dışında. Onlara ceza yazsalar da 5 milyon ceza yazsan ne olur. Onun için küçük oluyor.” [Katılımcı K8SÇ]

“Bu büyük kazada iş yerini kaç yıl, 2-3 yıl kapattılar 301 madencinin şehit olduğu. Yani o büyük kazalardı ama öyle bir iki kişinin yaralanmasıyla falan işletmeye bir şey olmuyor.” [Katılımcı K5SÇ]

Bazı kömür işletmelerinin ise iş kazalarının üzerini örtmek ve sorumluluklarından kaçınma hak tazminlerini yerine getirmemek için usulsüzlüğe başvurdukları, kanıtları gizledikleri, rüşvet teklif ettikleri, farklı bahaneler üretilerek işçinin işten çıkarıldığı ya da Kod 26 ile işten çıkarılarak tüm hakların gaspıyla işine son verilmesi gibi durumların gerçekleştiği dile getiriliyor. Dinleme turlarında, sektör çalışanlarından Yunt, usulsüzlüklere dair şu örneği veriyor:

“Şirket bana 140 bin lira vermezken avukata nasıl 2 milyon TL teklif ediyor? Emsal teşkil edeceğim diye. Şimdi ben emsal teşkil ettim. Ne oldu? Onlarca dava çatır çatır kazanılıyor.” (Dinleme Turu, SÇ, Yunt)

Kod 26¹⁶, disiplinsizlik yaptığı iddia edilen çalışanın soruşturmadan geçirilip sonrasında disiplin kurulu kararı ile işinin sonlandırıldığı süreci ifade ediyor. Kod 26 ile feshedilen iş akdi sonucu çalışan, işsizlik maaşı hakkından menediliyor. Bunun yanında iş çıkış kayıtlarında görülen Kod 26, “disiplinsizlik” anlamına geldiğinden madencinin farklı bir işletmede iş bulabilmesinin önüne de engel koyuyor. Bu durumda sağlığını kaybeden işçinin farklı alanlarda da işverenle mücadele etmesi söz konusu olabiliyor. Kod 26 ile işten çıkarılan çalışanlardan biri olan Madra'nın bu durumla ilgili deneyimlerini aktardığı alıntının bir kısmı aşağıda yer alıyor. Madra, disiplin kurulu karar süreçlerinin yerine getirilmeden 26. Kodla usulsüz şekilde işten çıkarıldığını ifade ediyor. İşletmede çalıştığı üç yıllık süre zarfında sekiz defa iş kazası geçirdiğini ve bu nedenle işletmeyi zarara uğrattığı gerekçe gösterilerek iş akdinin sonlandırıldığını şöyle aktarıyor:

“Ya gerekçesi, şu anda üç yılda sekiz defa iş kazası geçirmemiş. Ama SGK'ya açıklaması yok. (...) Hani benim iş kazam var ama bana şu an gönderdiği ihtarnamede sen diyor 80 gün şirketi zarara uğratmışsın. üç yıl içinde. Ya kardeşim 80 gün ben tamam şirketi zarara uğrattım. Ben bu iş kazasını babamın işinde (çalışırken yaşayıp) sakatlanmadım. Bilerek isteyerek yapmadım. (...) Ondan sonra bir duyduk 26. Koddan.” (Dinleme Turu, SÇ, Madra]

Kömür sektöründe geçirilen en büyük kaza, çoğu zaman son kaza oluyor. İş kazası geçirdikten sonra işçi, emek üretebilecek gücünü kaybettiği için artık işveren tarafından gözden çıkarılan ve tazminatı verilip uzaklaştırılması gereken bir figür haline geliyor. Aynı uygulama meslek hastalığına yakalanıldığı durumlar için de geçerli olabiliyor. Ancak bu durum çalışan için bir daha iş bulamamak ile sonuçlanabiliyor. Kişi, ağır ve tehlikeli işlerde çalışamaz raporu aldığı andan itibaren maden sektöründeki çalışma hayatı sonlanabiliyor, benzer alanlardaki istihdamı da beraberinde kısıtlanıyor.

“(Yaşadığı kazadan dolayı) Yüzde %12 falan engel durumu var. Ondan dolayı başka bir yer zaten hani burada iş olmasa, başka bir yer zaten işe almaz. Maden yeri işe almaz.” [Katılımcı K10ÇY]

“Herhangi başka bir madene de giremez. Almazlar çünkü. O sektöre geçemezsin. Yeraltı olarak. Yerüstüne gidebilir. O duruma gelen bir kişinin madencilik hayatı bitmiş durumda oluyor. Erken emeklilik hakkı da bitmiş oluyor. Primini dolduramadıysa o vakte kadar. O vakit bitmiş oluyor.” [Katılımcı K8SÇ]

“İş kazası, meslek hastalığı oldu mu bunun raporu alınıyor. Derecesine göre tabii ağır iş kolunda artık hayatta çalışamazlar. Odyoloji testini geçemezse, sağlık testini geçemezse o iş olmaz.” [Katılımcı K6SÇ]

Bu anlamda “kazalanmak” iş güvencesini, beraberinde tüm iş yaşantısını ve dolayısıyla geçinmeyi tehlikeye sokan bir durum. Burada, kişinin sağlığını dolayısıyla emek gücünü kömür sektöründe kaybetmesi, sağlığını ve emek gücünü kaybettiği için bir daha iş bulamaması, iş alanlarının kısıtlanması ikilemi açıkça ortaya çıkıyor.

¹⁶ Sosyal Sigortalar Kurumu (tarihi belli değil). Sigortalı Tescil İşten Ayrılış Nedenleri, <https://uyg.sgk.gov.tr/SigortalıTescil/jsp/nedenleryeni.html>

“Yeraltında mesela eğer ağır bir kaza geçirdiyse, tekrar yeraltına girme şansınız biraz zor. Çünkü niye? Nihayetinde bu raporlanıyor. Kalıcı hasar olduğu zaten belgeleniyor. Atıyorum, platin vesaire ek oldu ya da akciğer, pnömokonyoz, vesaire bunlar şey yaptığınız zaman. Başvuru yaptığınızda doktorun karşısına çıktığı için doktor ‘yeraltına uygunluğu yoktur’ diye almıyor zaten. Bu bir gerçek. Yerüstünde inisiyatif sahibi insanlar. (...) Ama genel çoğunlukla hayatta bir değişim oluyor muhakkak. Her sektörde, her şekilde çalışma şansın olmuyor. İş alanın biraz kısıtlanıyor.” [Katılımcı K1SÇ]

Bir diğer açıdan yaşanan kazalar ve sonrasında tedavi süreçleri çalışan yakınları üzerinde de maddi, manevi olumsuz etkiler bırakabiliyor. Çalışan yakınlarının kaza ve hastalık durumlarında yaşadıkları duygusal travma ve yoğun endişe görüşmeler süresince belirgin şekilde gözlemlenebiliyor. Burada vurgulanması gereken önemli bir nokta da aile içindeki bakım emeğinin getireceği psikolojik yük. Tedavi süreçlerinde şirketler üzerlerine düşen görevleri yerine getirirse bile ev içerisindeki bakım, çoğu zaman hanedeki kadın tarafından sağlanıyor. Dolayısıyla “kazalanmak” istihdam kadar aile refahı üzerinde de etkili oluyor. Çalışan yakınları Katılımcı K9ÇY ve Katılımcı K10ÇY, sektörde çalışan yakınlarının iş kazası geçirdikten sonraki süreçlerde yaşadıklarını şöyle aktarıyor:

“Hanım olsun, ben olayım gece gündüz uykumuzu kaybettik. Ağlıyorduk. Feryat ediyorduk ya. Burada tedavisi olmadı. Çocuğum kendisi işte bilinçli olarak kendini İzmir’e aldı. Yoksa burada çocuğumun bacağını kesecekler ya.” [Katılımcı K9ÇY]

“Yani ayağı tabii önceki gibi değil platin olduğu için. Kalıcı bir hasar bıraktı. Ağır iş yapamıyor, ayakları şişiyor. Yapamıyor. Zorlanıyor. O yüzden bu bizim için hem psikolojik olarak zor oldu. Maddi, manevi yordu bizi ameliyat. Üç yıla kadar rapor falan derken. Üç yıl çalışamadı.” [Katılımcı K10ÇY]

Aynı katılımcı [Katılımcı K10ÇY], eşinin yaşadığı ciddi kaza ve sonrasında tedavi süreçlerinde, çalıştığı şirketin çalışanının yanında olmak, hak kayıplarını tazmin etmek ve yaşamını esenlikle sürdürmesine dair gerekli sorumlulukları hayata geçirmek yerine; tam tersine bir uygulama eğiliminde olduğunu şu çarpıcı anlatıyla aktarıyor:

“Benim eşim hakkını hukukunu bildiği için oradan yürüyemediler. Genelde korkutarak tazminatı da yakarak çıkışını veriyorlar.” [Katılımcı K10ÇY]

Soma’da yaşanan maden faciasından sonra hem çalışma koşullarında hem de işçi sağlığı ve güvenliği uygulamalarında düzenlemeler yapıldığından sıklıkla bahsediliyor. Bu bağlamda, görüşmelerde, yaşanan kazaların artık insan hatası sonucu gerçekleşeceği de ifade edildi. Sektör çalışanlarından Katılımcı K1SÇ, yaşanan kazaların engellenebilecek nitelikte kazalar olduğu vurgusunu yaparak insan hatası konusunun altını çiziyor. Bunun yanında K1SÇ, işçi sağlığı ve güvenliği eğitimlerinde de insan hatası vurgusunun yapıldığını ancak bu hataların çoğu zaman işçiye yüklendiğini ve yöneticilerin sorumluluklarının görmezden gelindiğini özellikle vurguluyor:

“... artık yaşanabilecek bütün sorunların, ben inanıyorum, kaçak ocak olmadığı sürece kurumsal bir madende, bu saatten sonra yaşanacak herhangi bir facia tamamen insan hatasıdır.”
Görüşmeci: Bu faciaya (Soma Maden Faciasına) sebep olan temel sorunlar bu şekilde giderildi diyebilir miyiz? K1SÇ: Tabi, tabi giderildi hemen hemen. Belki daha da geliştirilebilir. Eksik kalınan noktaları muhakkak vardır. Ama en önemli şey, yani bunlar yaşanmayabilirdi aslında. Engel olunabilirdi. Tamamen insan hatasından kaynaklanıyor aslında ama bunu biraz doğaya atıyorlar (sorumlu yöneticiler kastediliyor).” [Katılımcı K1SÇ]

Aynı katılımcının da dahil olduğu dinleme turunda ise mesele şu sözlerle tekrar dile getiriliyor:

“Yeraltında iş güvenliği eğitimi verilirken genel ağırlıkta şu kelime kullanılır. Tedbir alındıktan sonra kazaların sebebinin yüzde doksan dokuzu insan hatasından kaynaklandığını söylerler. Ama ne hikmetse insan hatasına her zaman işçi olarak bakarlar. Hani oradaki yöneticilerin de insan olduğunu unuturlar ve yöneticilerin hata yapma payının olmadığını farz ederler. Yani orada sanki ölümü bile bile işçi istemiş.” (Dinleme Turu, K1SÇ)

Bunun yanı sıra, gerekli önlemlerin alındığı takdirde iş kazalarının oluşmayacağına inanan ve insan hatalarının kritik bir risk faktörü olduğunu belirten Katılımcı K4SÇ, tüm çalışanlar sorumluluklarını yerine getirdiği takdirde maden sektörünün çalışanlar için, sorun yaratmayacağını ifade ediyor:

“İnsanlar düzgün çalıştığı sürece, hiçbir kötü taraf(ı), şeyi yok. İnsan düzgün çalışmazsa, her tarafı problem. Çalışan adam için hiç (bir) madenin hiçbir problemi yok.” [Katılımcı K4SÇ]

Meslek Hastalıkları

Kömür sektörü, yeraltı maden ocakları, açık maden ocakları, termik santraller, nakliye gibi tüm bileşenleriyle emek yoğun bir sektör. Fiziksel gücün en üst seviyede kullanılması, çalışılan ortamın niteliği, sektör çalışanlarını hem ruhsal hem bedensel olarak yıpratıyor. Fiziksel ve ruhsal sağlığın yanında ayrıca sosyal yaşantıyı da kısıtlıyor. Örneğin Katılımcı K13BH ve Katılımcı K3SÇ, bu durumu şu sözlerle ifade ediyorlar:

“Bütün bedensel gücü tükettikten sonra hayal ettiği tek şey var. Bir an önce duşumu alayım yatağıma yatayım.” (Dinleme Turu, K13BH)

“İnsanların dolu bir sosyal hayatları yok. Sabahın köründe kalkıyor gidiyor. Akşam 5'te evine gidiyor. 5'ten sonra da eve gitse, yemek yese, temel ihtiyaçlarını görse, çıkıyor, en fazla kahveye (gidip) arkadaşlarıyla konuşuyor, muhabbet ediyor.” [Katılımcı K3SÇ]

Kömür sektörünün farklı kolları olsa da benzeşen meslek hastalıkları ortaya çıkıyor. Rutubet, gaz, yetersiz oksijen ve toz kaynaklı solunum yolu hastalıkları (pnömokonyoz, silikozis, bronşit, akciğer kanseri vb.), dar ve alçak bir ortamda ya da yoğun fiziksel güç ile çalışmaktan dolayı ortopedik hastalıklar, karanlık veya gürültülü ortamlarda çalışmaktan dolayı duyu organlarında hasarlar sıkça karşılaşılan sağlık sorunları. Sektör çalışanları, kendi yaşadıkları ve tanıklık ettikleri sağlık sorunlarını açıkça dile getiriyorlar. Katılımcı

K1SÇ, yeraltında çalışırken maruz kalınan zehirli gazların etkilerini vurgularken açık ocak madeninde çalışan Katılımcı K4SÇ, hem yüksek sesin neden olduğu işitme kayıplarına hem de yoğun toza maruz kalmanın sonucu oluşan akciğer hastalıklarına değiniyor. Katılımcı K4SÇ'nin ifadelerinde açık ocak madenlerinde işçi sağlığı ve güvenliği standartlarında uyulmadan yapılan uygulamaların, toza maruziyeti artırdığı ön plana çıkıyor:

“Soluduğunuz hava, suni bir hava. Dışarıdan makineler yoluyla basılan bir hava olduğu için, ondan ziyade yeraltındaki karışım gazları da soluduğunuz için normal bir hava solumuyorsunuz. Anormal bir hava soluyorsunuz. Bunun içinde metanı var karbonmonoksiti var. Düşük miktarda olsa bile, karışık gazlarla bir şekilde hayat devam ettiriyorsunuz yeraltında, ki bu yaklaşık 8 saatinizi alıyor.” [Katılımcı K1SÇ]

“Bu sektörde çalışmanın riskleri, açık ocakta çalışmanın, kulaklar. Niye? Makineler, kamyonlar 12 silindir sesinden dolayı belli bir şeyden sonra, şey yapıyor (kulaklarda duyu kaybı). Dozerlerle çalışıyor(lar). Ve tozdan dolayı pnömokonyoz hastalığı var ya ciğerlerde. Bu toza çok maruz kaldığında mesela yollar sulanmıyor mesela açık ocakta. Kamyonlar toz yapıyor. Bu tozu da sen orada çekersen ne oluyor? Bu ileride birikiyor, birikiyor, birikiyor. O ciğerlerde hastalık yapıyor.” [Katılımcı K4SÇ]

Sektör çalışanı yakınlarından olan Katılımcı K11ÇY ise yakın çevresinde şahit olduğu fıtık ve eklem rahatsızlıklarından bahsederken yakınının yaşadığı ortopedik sorunlar nedeniyle işe gidemez duruma geldiğini anlatıyor. Sektörde taşımacı olarak çalışmış olan Katılımcı K2SÇ de belinde yaşadığı ağrı sorunundan söz ediyor. Dolayısıyla kömür sektörünün her alanında ortopedik rahatsızlıkların görülebildiğini söylemek mümkün.

“Dokuza yakın fıtık tespit edilmişti babamın arkadaşında. Amcam yere normal bir şekilde oturamıyordu. Altına sürekli yastıklar konulması gerekiyordu. Belini doğrultamıyordu, işe gidemiyordu falan.” [Katılımcı K11ÇY]

“Sürekli belim ağrıyor mesela benim.” [Katılımcı K2SÇ]

Kişi, yeraltında, açık ocakta ya da taşımacılıkta çalışsa da meslek hastalıklarına sebep olabilecek durumların birine ya da birkaçına maruz kalabiliyor. Mühendis olan Katılımcı K6SÇ, kömür sektöründe çalışan tüm meslek gruplarının sağlıklarının risk altında olduğunu vurguluyor. Yerüstü maden ocağında atölyede çalışmış olan Katılımcı K5SÇ, tedbir alınsa da yeraltında olduğu gibi yerüstünde çalışanların da kirli havaya ve toza maruz kaldığını ifade ediyor. Bu anlamda kömür sektöründe tüm meslek gruplarında sağlığını kaybetme riskinin olduğunu söylemek mümkün.

“Yeraltı üretim ekipleri akciğer hastalıklarına, pnömokonyoza yakalanır. Yeraltındaki işçisi de, operatörü de, mühendisi de o toza maruz kalan herkes bu hastalıklara yakalanabilir.” [Katılımcı K6SÇ]

“Yani ne kadar bütün tedbirler alınsa da yeraltına benzer hava kirliliği, toz, atölyelerde de oluyor. Yani sağlığımızı etkileyen bir o oluyor. Başka sorun olmadı bizim yeraltı gibi.” [Katılımcı K5SÇ]

Solunum yolları ve akciğer hastalıklarının yanında Soma'da kalp krizi geçiren kişilerden sıklıkla bahsedilmesi dikkat çekiyor. Henüz kömür sektörüyle net şekilde bağdaştırılmamış olsa da görüşmelerde katılımcıların ifadeleri Soma'da kalp krizi geçiren kişi sayısının azımsanmayacak seviyede olduğunu ortaya koyuyor. Görüşme katılımcısı kişiler arasında da kalp krizi geçirdiğini ya da tanıdıkları arasında kalp krizi geçirenler olduğunu ifade edenler yer alıyor. Kömür sektörünün ağır çalışma koşulları ve kömürden kaynaklı hava kirliliği düşünüldüğünde maruz kalınan bu durumların kalbi yıpratılabileceği gözden kaçmamalı.

“Kalp krizi de geçirdim. Gerçi sigara da içiyorum ben ama. (...) Belki madenin ve termik santralin de etkisi vardır. Saldığı gazların da etkisi vardır yani. Ben onları suçlamıyorum ama onların da etkisi vardır yani. Ben de kalp krizi geçirdim. Birçok insan kalp krizi geçirdi, akciğer kanseri oldu.” [Katılımcı K2SÇ]

“Babam da madenciydi. Yeraltı işçisiydi o. Biraz erken vefat etti. 54 yaşındayken vefat etti. (...) Kaza değil. Normal, kalp rahatsızlığından dolayı vefat etti.” [Katılımcı K5SÇ]

Kömür sektöründe çalışmanın sebep olduğu sağlık sorunları, meslek hastalıkları sebebiyle erken yaşta malulen emekli olan pek çok insan olduğu belirtiliyor. Uzun yıllardır Soma'da yaşayan ve çalışan uzman hekim Katılımcı K15BH, meslek hayatı boyunca pek çok kömür sektörü çalışanının kulak çınlaması, işitme kaybı gibi işitme sorunları ile bronşit, pnömokonyoz gibi solunum yolları hastalıkları yaşadığına şahit olduğunu dile getiriyor.

“Meslek hayatım boyunca pek çok insanın erken yaşta kulak çınlaması ve işitme kayıplarıyla malulen emeklilik istediğine şahit oldum. Bunlara raporlar düzenledik. Çünkü çok yoğun bir gürültü altında santrallerde insanlar çalışıyor. Onun dışında da madenlerde birinci sırada gürültüye bağlı işitme kayıpları, ikinci sırada da akciğerin toz hastalığı dediğimiz, çeşitli derecelerde işte kronik bronşit, akut bronşitler, pnömokonyoz gibi vakalar çok yaygın. Bu bütün iş sağlığı güvenliği önlemleri alınmasına rağmen olabilen bir durum. İşçilerin iş sağlığı eğitimlerinin yetersiz olmasıyla direkt bağlantılı. Çünkü bana bir şey olmaz mantığıyla işçi(ler) verilen maskeyi takmıyorlar. Tabii bu bir yılda, iki yılda olacak şey değil. Tozun yoğunluğuna göre bulunduğu ortamda 10 yılın sonunda kronik bronşit olan yüzlerce maden işçisi biliyorum ben.” [Katılımcı K15BH]

Farklı bir örnekte de akü bakım bölümünde çalışan işçilerin kanında ağır metal tespit edilmesi sonucu malulen emekli olmuş kişilerin olduğu ifade ediliyor. Kömür sektörünün sağlık üzerindeki etkileri farklı şekillerde farklı sürelerde ortaya çıkabiliyor. Maruz kalmanın şiddeti ve süresi olumsuz etkilerin ortaya çıkmasında etkili olabiliyor. İşçi sağlığı ve güvenliği eğitimlerinin önemsenmemesi, yetersiz olması olumsuz çalışma koşullarına maruziyeti artırıyor.

“O akü bakım yerinde çalışan arkadaşların, kanlarında ağır metal olduğu için, onlar malulen emekli oldu kimisi. 2-3 kişi tanıdığım insan vardı.” [Katılımcı K5SÇ]

Kömür sektörü çalışanları, mevcut durumda bir sağlık sorunu yaşamasa da gelecekte bir sağlık sorunu yaşayabileceklerinin farkındalar ve buna dair endişeleri olduğunu ifade ediyorlar. Benzer endişeyi çalışan yakınları da yaşıyor.

“Gelecekte düşündüğüm bir tek, zamanında maden sektöründe (yeraltında) çalışırken ilk ocak açılışında taş tozu çok çekiyorduk. Ne kadar maske taksak da bir zaman sonra sıkıyordu, atıyorduk kendimiz. Ondan dolayı, ciğerlerimde olursa diye bir endişem var. Başka bir endişe yok.” [Katılımcı K7SÇ]

“Şu an için yaşamadı (babam) ama ileriki yıllarda yaşama ihtimali çok yüksek.” [Katılımcı K11ÇY]

Kömür sektöründen ayrılınsa bile maruz kalınan çalışma koşullarının etkilerinin gelecekte ortaya çıkabilmesi, endişenin yanında belirsizlik duygusunu da beraberinde getiriyor. Yerüstü maden ocağı çalışanı olan Katılımcı K3SÇ, gelecekte iş değiştirip “temiz” bir ortamda çalışsa dahi kömür sektörü geçmişinin sağlık sorunları yaratabileceğine dair endişelerini şöyle dile getiriyor:

“İllaki olur yani. Meslek hastalığına yakalanmış olabilirim. Buradan çıktıktan sonra başka bir işe girerim. Daha güzel şartlarda, daha iyi, temiz bir ortamda çalışırken sonra meslek hastalığından ötürü hastalanıp sağlığımdan da olabilirim.” [Katılımcı K3SÇ]

Kömür sektörünün sağlığa dair etkilerini uzun vadede gösterdiği düşünüldüğünde kömürden olası çıkış süreci ve sonrasında da sektör çalışanlarının sağlık risklerinin devam edebileceği ve bu risklere dair korunma ihtiyaçlarının olduğu ortaya çıkıyor.

Kömür sektörü çalışanları için altı ay ya da bir yıllık sürelerde sağlık muayenelerinin gerçekleştirildiği ifade ediliyor. Solunum fonksiyon testi, akciğer filmi, odyoloji testi, kan testleri gibi birçok test uygulanıyor ve elde edilen sonuçlar arşivleniyor. Ancak kömür sektöründe çalışmış olmanın sağlık üzerinde yarattığı risklerin sonucu uzun yıllar sonra ortaya çıkabiliyor. Çalışan işçilere düzenli sağlık taramaları yapsalar da çalışılan süre boyunca ortaya çıkmayan meslek hastalıkları hakkında şirketler sorumluluk kabul etmiyor. Bu anlamda emekli olduktan sonra ortaya çıkan sağlık sorunlarında işçi yalnız bırakılıyor. Daha önce değinildiği üzere, kömür sektöründe çalışma geçmişi olan tüm çalışanlar için sağlık riskleri hayatları boyu devam ediyor. Dolayısıyla kömür sektörü, çalışanlar için iş yaşamı boyunca sınırlı sağlık hakkı sunuyor. Yıpranma payı açıklıkla bilinen böylesi bir sektörden emekli olan veya başka nedenlerle ayrılanlar, sağlıklı sürdürülebilecek bir yaşam için gereken sağlık hizmetlerine ulaşamıyorlar.

“Babamın şu an nefes almasında problemleri var. (...) Bu her sene istenilen sağlık raporları var. Nefes testinden kaldı mesela. (...) İlaçtan sonra tekrar teste girdi zaten. O şekilde testini verdi mesela, geçti. Ama yine bir test olsa büyük ihtimalle yine kalacak yani, belli bir şey.” [Katılımcı K12ÇY]

“Ben sana ne de olsa her yıl muayene yaptım. O yirmi yıl içerisinde çalıştığın dönemdeki rahatsızlıklarına ben kabulüm. Ama emekli olup gittikten sonra kabul değilim. Çünkü niye? Bende yirmi yıllık sağlık verin var. Ondan sonrası senin.” (Dinleme Turu, Katılımcı K1SÇ)

“İşveren için senin hasta olduğun, öldüğün, kaldığın, yandığın işveren için bunların hiçbir sıkıntısı yok. İşveren, kömür, dekapaj, para. Bunlar olacak. Yoksa senin hastalığın olmuş, çocuğun ölmüş, çocuğun kaçmış, hanımın kaçmış, adam ölmüş, bunların hiçbir önemi yok işveren için. İşveren, akşam cebine ne kadar para girmiş ona bakar yani. Başka şeye bakmaz. Ertesi gün de çalışmadığında verir tazminatını, o da iyi niyetli bir işveren (ise), verir tazminatını çıkarır seni.” [Katılımcı K4SÇ]

Meslek hastalığına yakalanmak da tıpkı iş kazası yaşamak gibi iş güvencesini sarsan bir durum. Meslek hastalığı sonucu alınan raporlar, işçilerin sağlıklarına dair durumu ortaya koyarken işçi sağlığını korumak amacıyla “yeraltında çalışması sakıncalıdır” ya da “tozlu ortamda çalışması sakıncalıdır” gibi birtakım çalışma alanı kısıtlamaları da getirebildiği ifade ediliyor. Bu durum, çalışanın tüm haklarının gasp edilmesiyle sonuçlanabiliyor. İşçinin sağlığını kaybettiği durumlarda hukuksuzca işten çıkarıldığına da şahit olunuyor. Ortada zaten kaybedilmiş bir sağlık varken çalışma hakkı ve erken emeklilik hakkı da kaybedilen sağlıkla birlikte çalışanların elinden alınmış oluyor. Çalışırken kaybettiği sağlığı sebebiyle çalışması sonlandırılan işçi, hak ihlalleri ile karşı karşıya ve yalnız başına bırakılıyor. Araştırma katılımcılarından uzman hekim Katılımcı K15BH, sağlık sorunları raporlanan çalışanların çeşitli bahanelerle işten çıkarıldığını ifade ediyor. Sektör çalışanlarının ifadeleri de sağlığını kaybeden çalışanların, çalışma hayatının sonlandırıldığı bilgisini destekliyor.

“Hazırlık aşamasında pnömokonyoz düşünün. Kronik bronşiti vesaire var. Örneğin işyeri hekimi ya da meslek hastanesinden ‘yeraltında çalışması sakıncalıdır’ diye gelir. ‘Tozlu ortamlarda çalışması sakıncalıdır’ diye gelebilir rapor. ‘Gürültülü ortamda çalışması sakıncalıdır’ diye gelebilir. Hastanın durumuna göre üst hastaneler belirli kısıtlamalara gidebilirler. Tabii, bu durumda olan işçilerin de patron bir bahane bulup ilk fırsatta tazminatlı çıkışını verir. Sonra başıma bela olacak diye insanları işsiz bırakırlar. Türkiye’deki uygulama bu.” [Katılımcı K15BH]

“Her yıl periyodik muayenelerimiz var. Bu yıl iyi çıkıyor önümüzdeki yıl ciğerlerinde leke çıkıyor örneğin. Doktorlar o saatten sonra yeraltında çalışmasını uygun görmüyor. Madencilik hayatı bitmiş oluyor.” [Katılımcı K8SÇ]

“İki kere rahatsızlandı, üç kere rahatsızlandı mı adamı kapının önüne koyuyorlar.” [Katılımcı K4SÇ]

İş güvencesinin bir anlamda işletmenin inisiyatifine kalması, çalışanların geleceğini doğrudan etkiliyor. Sektör çalışanlarından Katılımcı K8SÇ, emekliliğine kısa süre kalmış bir çalışanın kaza ya da hastalık sebebiyle yeraltında çalışamaz duruma geldiğinde işletmenin inisiyatif alarak çalışanın sigorta primini yeraltından ödeyip pozisyonunu yerüstüne çekebileceğini, ancak bunun tamamen işletmenin inisiyatifinde olan bir durum olduğunu ifade ediyor. Dolayısıyla iş güvencesinin ve işverenin destekleyici tutumunun garantisizliği yok. Çalışırken kaybedilen bir sağlığın sonucu tehlikeye giren erken emeklilik hakkının da korunması bir lütuf haline gelebiliyor.

“Devlet bir şey yapmaz, iş yerinin vicdanına kalmış bir şeydir. Çalıştığın yerin müdürünün vicdanıyla alakalı bir şey. İsterse bir yıl kalmış bu emekliliğine ama artık o(nun) çalışacak durumu yok. Bana diyebilir, arkadaşım ben seni idare edeceğim. Yerüstünde çalışsan bile seni yeraltında göstereceğim. Bu kadar emeğin var. Seni idare edebilir. Etmeyebilir de; beni ilgilendirmez der. Babanın oğlu olmadığı için. Garantisi yok.” [Katılımcı K8SÇ]

Yetersiz Sağlık Hizmetleri

Soma halkı sağlık hizmetlerine erişmekte zorluk çekiyor. Özellikle hekim sayısındaki yetersizlik, sağlık hizmetlerine erişimde engel oluşturuyor. Ana branş hekimlerinin de Soma’da uzun süre kalmadığı ya da geçici görevlendirmeye geldiği ifade ediliyor. Madenci kenti olarak anılan ilçede iş kazaları ve meslek hastalıklarına müdahale edebilecek yeterli

sayıda ve alanında uzman hekimlere ihtiyaç olduğu sık sık belirtiliyor. Yaklaşık 15 bin maden sektörü çalışanı ve 2 binin üzerinde termik santral çalışanı olduğu tahmin edilen ilçede yalnız kömür sektörü çalışanları için değil, bölge halkı için de yeterli teşhis ve tedavi altyapısının sağlanamadığı anlaşılıyor.

“Aktif çalışan 15 bin ve buna bağlı olarak totalde belki 20-22 bin kişiyi kapsayan bir işçi kentinde, madenci kentinde yanlış hatırlamıyorsam şu anda 2 veya 3 ortopedi doktoru var. Yanık ünitesi yok. Zaten doktorlardan sıra almak çok mümkün değil.” [Katılımcı K13BH]

“Burada hastanede çok fazla doktor yok yani, bölümler olsa bile doktor olmuyor. Bazen şehir dışına çıkmak zorunda kalıyoruz yani.” [Katılımcı K12ÇY]

Bunun yanında Soma’da meslek hastalığı klinik tanısı koymaya ve bildirim yapmaya yetkili bir hastane bulunmuyor. Bu durum kömür sektörü çalışanlarını meslek hastalıkları ve iş kazalarına karşı bir kez daha savunmasız bırakıyor. Meslek hastalıkları hastaneleri, meslek hastalıklarının erken teşhisinde ve gerekli müdahalenin uygulanmasında kritik öneme sahip. Devlet hastanesindeki uzmanlıklar, kömür sektörü çalışanlarının ihtiyaçlarına karşılık veremiyor. Zonguldak’ta bulunan Meslek Hastalıkları Hastanesi, kömür sektörü çalışanları tarafından sıklıkla anılıyor ve yetkin görülüyor. Maden kenti olarak bilinen Soma’da da benzer bir hastaneye ihtiyaç olduğu ifade ediliyor.

“Ben iş hastalıkları hastanesine gittiğim zaman adam bana normal hasta muamelesi yapıyor. Göğüs hastalıkları tamam. O da bakılıyor ama... Zonguldak’ta zaten Amele Birliği var. (...) Bunun dışında bu adam buraya gelmez zaten diyor otomatikman kapıdan girerken senin zaten neci olduğunu bildikleri için sana müdahalede zorlanmıyorlar zaten.” (Dinleme Turu, Katılımcı K1SÇ)

Sektör çalışanlarının ihtiyaç duymaları halinde iş göremezlik durumlarının tespitinde ve meslek hastalığı ya da iş kazalarından kaynaklı tazminat taleplerinin yerine getirilmesinde devlet hastaneleri raporları yeterli olmuyor. Yalnızca meslek hastalıkları hastanesi ya da eğitim ve araştırma hastanesi tarafından düzenlenmiş olan raporlar mahkemece kabul ediliyor.

“Devlet hastanelerine gidiyorlar ama devlet hastanelerinde bunların aldığı raporların tam manasıyla mahkemede karşılığı yok. Tam kapsamlı, Ege Üniversitesi gibi bir yer olacak. Ya da atıyorum işte Zonguldak Göğüs Hastalıkları Amele Birliği Hastanesi olacak.” [Katılımcı K1SÇ]

Dolayısıyla sektör çalışanları, iş göremezlik hallerinin ispatı ya da haklarının tazmini için şehir değiştirmek zorunda kalarak maddi ve manevi anlamda fazladan zarara da uğruyorlar. Uzman hekim olan Katılımcı K15BH, mevcut devlet hastanesine meslek hastalıkları uzmanı görevlendirilmesinin bile sektör çalışanları için kritik değişimler yaratabileceğini vurguluyor:

“Aslında Soma ya da Zonguldak gibi bir yerde, ki Zonguldak’ta var (meslek hastalıkları hastanesini kastediyor), çok önemlidir. Meslek hastalıkları hastanesi olmazsa olmazdır Soma’nın. Ama devlet hastanesi bile oldukça yetersiz çalışıyor. Boş verdik meslek hastalıkları(nı). Son derece yetersiz. Hiçbir şey yapılamasa, Devlet Hastanesi’ne meslek hastalıkları uzmanı gönderilse bile mutlaka mesafe alınabilir.” [Katılımcı K15BH]

Üretim Hırsının Mottosu: Hadi Hadi!

Kömür sektöründe kazalara ve meslek hastalıklarına yol açabilecek işçi sağlığı ve güvenliği ihlallerinin en büyük sebebi, üretim zorlaması olarak görülüyor. Üretim baskısıyla çalışan işçiler, hayati olan işçi sağlığı ve güvenliği önlemlerinin göz ardı edilmesiyle karşı karşıya kalıyor. “Hadi hadicilik” olarak adlandırılan üretim baskısı, işçi sağlığı ve güvenliği önlemlerini etkisiz kılarak hastalıklara, iş kazalarına ve ölümlere neden olabiliyor. Bunun yanında hakaret, küfür gibi psikolojik baskılara da maruz kalabiliyorlar. Dolayısıyla, özellikle yeraltı işçilerinin sağlık ve güvenliğini tehlikeye sokan bir üretim modelinin varlığı söz konusu.

“Bir taraftan dayıbaşılık sistemi var, hadi hadicilik var, üretim baskısı var. Küfürler, hakaretler, aşağılanmalar. Tüm bunlara maruz kalıp sonrasında artık böyle mental olarak ve fiziksel olarak bitmiş bir erkek figürünün eve geldikten sonraki yapabileceği tek şey bir an önce yatağa girip, karnı(nı) doyurup, yatağa girip veya duşunu alıp uyumak oluyor.” [Katılımcı K13BH]

Üretim zorlamasıyla “Hadi hadi” çağrıları ve beraberinde oluşan aceleci atmosfer, çalışanları kapasiteleri üstünde üretmeye zorluyor. Soma Maden Faciası sonrası bu koşulların iyileştirildiği ifade edilse de aceleci atmosfer yoğunluğu bir düzeye kadar azaltılmış şekilde devam ediyor. Üretim kapasitesi ve hızı düşürülmedikçe hastalıkların, kazaların ve ölümlerin sonlanmayacağı düşünülüyor.

“Eskiye oranla mesela neler değişti kısmına bakarsak kazadan gerçekten çok büyük ders alındı. Tabii, ders alınmasına rağmen de birçok hata hala daha devam ediyor. Çünkü üretim hırsını hiç kimse, hiçbir zaman yenemiyor.” [Katılımcı K1SÇ]

“Kazadan önce daha fazla “hadi hadicilik” vardı. “Hadi hadi” sürekli. Amir, işçiyi dövüyordu veya küfrediyordu. Onun dışında sadece üretime dayalıydı.” [Katılımcı K3SÇ]

“Koşullar değişmedi, paralar değişti. Bir de mekaniğe döndü biraz daha kolayladı. Üretim düşmediği sürece sorunlar giderilmez.” [Katılımcı K6SÇ]

Bir sektör çalışanı verdiği örnekte, üretim baskısı nedeniyle işçi sağlığı ve güvenliği önlemlerini ihlal eden uygulamaların yapıldığını anlatıyor. Taş delim işlemi sırasında sulu delimin uzun sürmesi sebebiyle, aynı sürede daha fazla iş yapabilmek için işçinin taş tozuna maruz kalacağını bilerek kuru delim yapıldığı ve taş tozuna maruz kalmanın ilerleyen yıllarda meslek hastalıklarına yakalanma riskini artıracığı ifade ediliyor.

“Mesela taş delim işleminde, normalde sulu yapılması gerekiyor. Ama sulu delimler de atıyorum, mesela yaklaşık bir saatte 10 tane delik delersin. Ama kuru deldiğin zaman 60 tane delersin. Ama kuruda da ne olur, haddinden fazla toz çıkar. İş bir an evvel erken bitsin diye bazen işçi orada kurnazlık yapabilir. Ama onun sonucunda da bu hastalıklara da yakalanabilir işte. Akciğer kanseri, pnömokonyoz, vesaire.” [Katılımcı K1SÇ]

Başta solunum yolları olmak üzere sağlık açısından son derece riskli durumlara sebep olan pandemi döneminde dahi işçilerin sağlığı tehlikeye atılarak üretimin devam ettiği ifade ediliyor. Kamuoyuna üretimin durduğuna dair açıklama yapılmasına rağmen 1 aylık süre zarfında 180 bin tonluk üretim gerçekleştiği belirtiliyor. Pandemi döneminde birçok

sektörde endüstriyel faaliyetler kısıtlanmıştı, ancak en riskli alanlardan biri olan maden sektöründe üretimin gerekli önlemler alınmaksızın devam ettirildiği görülüyor.

“(Pandemide) O dönemde üretim durdurduk diye 1 Nisan’da bir kamu açıklaması yapmışlardı. 4 Mayıs’a kadar alınan verilerde yani bir aylık veride 180 bin ton bir üretim yapıldı. Yani üretim duran bir sektörde nasıl 180 bin ton nasıl üretim yapılabilir ki?” (Dinleme Turu, SÇ, Katılımcı Yunt)

Kısıtlı Sosyal Haklar

Yoğun çalışma temposunun olduğu yeraltında, madencilere sağlanan sosyal haklar da oldukça sınırlı. Maden işletmelerinden yalnızca birinde tüm çalışanlar için iş yerinde yemek imkânının sunulduğundan bahsediliyor. Bazı işletmelerde ise yönetici düzeyinde yemek imkânı sağlanırken işçilere yemek ücreti verildiği belirtiliyor. Ancak verilen yemek ücretlerinin sağlıklı ve dengeli bir öğün için yeterli olmadığı ifade ediliyor. Emek yoğun bir sektörde çalışanlar için kritik bir değeri olan beslenme hakkı da bu şekilde sağlanmamış oluyor. Görüşme katılımcılarından çalışan yakını K10ÇY ve sektör çalışanı K1SÇ durumu şu sözlerle ifade ediyorlar:

“En son yemek parası ücreti 17 liraydı. 17 lirayla neyi hesapladılar çok merak ediyoruz. Evden götürüyor yemeğini. Burada bir tek yemek veren yer [özel bir şirket adı] var. Yemeğini veriyor. Eşimin çalıştığı şirkette sadece üst düzeylere yemek veriyorlar. Hani mesela mühendise falan onlara veriyorlar, amirlere falan. Geri kalanlar yemeğini kendileri evden ayarlıyor.” [Katılımcı K10ÇY]

“Yemek ücretini onlar tahsis ediyor. Aylık bir yemek ücreti veriyorlar, tabii bu da iki öğünlük, üç öğünlük bir ücret değil, cüzi bir rakam.” [Katılımcı K1SÇ]

Bunun yanında yeraltı işçileri için bir yemek alanı ya da düzenli saatler yok. Sektör çalışanlarından alınan bilgiye göre, yeraltında katedilen dikey mesafeler 800 metreyi bulabiliyor ve dolayısıyla madenden çıkmak ve tekrar çalışma alanına dönmek vakit kaybı oluşturacağından çalışanlar beslenme ihtiyaçlarını yeraltında, çalıştıkları yerde karşılamak durumunda kalıyorlar. Öğünler için belirlenmiş saatlerin de olmadığı, işe kısa süreli ara verilerek hızlıca yemeğin tüketildiği ve çalışmaya bu şekilde devam edildiği yine sektör çalışanları tarafından dile getiriliyor:

“Yeraltında öğün diye bir şey yok hocam. (...) Molaya çıkma şansınız da yok çünkü gittiğiniz mesafe bir saatlik yol. Düşünsenize, yerüstüne yemek yemeye çıkacağım diyorsunuz, bir saat gittiniz, bir saat geleceksiniz, yemeğinizi yiyeceksiniz, bir saat bir daha gideceksiniz. O yüzden öyle bir şey yok yeraltında. Müsait olunan konumda, oturduğunuz yerden 15-20 dakikada yemeğinizi yersiniz. Bunun da belli bir saati yok.” [Katılımcı K1SÇ]

Soma’da maden sahaları şehir merkezinin dışında yer alıyor. Bir maden işçisi, işe gitmek için uzun bir yolculuk yapmak zorunda kalıyor. İş için yolda geçirilen zaman, işe varıldığındaki tertip ve 8 saatlik çalışma süresi sonunda, sıradan bir iş gününde bir maden işçisi en az 10 saatini işte harcıyor. Vardiyalı bir sistemin olduğu maden sektöründe çalışanlar için günün ilk saatlerinde mesai hazırlıklarına başlanmış oluyor.

“Bir masa başında, rahat rahat çalışmak varken. Mesela sabah 8’de işbaşı yapacaksın; evden 7’de çıkıyorsun. Ama madende öyle değil. 6’da kalkıyor, durağa gidiyor. Her gün de 8 saat çalışıyor ama yol ile git gel, zaten 10-11 saati buluyor.” [Katılımcı K3SÇ]

“Çalışma saati sekiz saat. Yol süreleriyle beraber 10 saat alıyor bir gün çalışmanız. En minimum olan 10 saat.” [Katılımcı K8SÇ]

Bu uzun ve yoğun tempolu rutin, işçilerin yaşam kalitesinde belirgin düşüslere sebep oluyor. Yine çalışanların ifadelerine göre yeraltında çalışan işçiler, sosyal hayattan da uzak kalabiliyorlar. Fiziksel yorgunluk ve iş için geçirilen süreler ele alındığında bir maden işçisinin sosyalleşmek için oldukça kısıtlı bir zamanı kalıyor. İşte geçirilen sürenin 12 saati bulabildiği koşullarda kaba bir hesapla 8 saatlik bir uyku ardından çalışana kalan süre dört saat oluyor. Bu durum, başta yeraltında çalışan işçiler olmak üzere kömür sektöründe çalışanların sosyal hayattan uzak kalmasına ve bir nevi makine gibi hissetmelerine neden oluyor. Katılımcı K1SÇ ifadelerinde uzun çalışma saatlerinin çalışanların sosyalliğini ne şekilde etkilediğini şu sözlerle aktarıyor:

“Yeraltında çalışan insanlar asosyaldir. Çok sosyal olma şansın yok. Biraz makine gibisin. Çalışma saati 12 saate kadar çıkıyor yeri geldiğinde.” [Katılımcı K1SÇ]

SOMA MADEN FACIASI SONRASI

13 Mayıs 2014'te Soma'da 301 maden işçisinin ölümüne sebep olan ve kamuoyunda "katliam" olarak da nitelendirilen kaza, Türkiye'nin can kaybı en yüksek olan madencilik kazası olarak kayıtlara geçti. Aradan geçen 10 yılda Soma Maden Faciası'nın bölge halkı üzerindeki derin etkileri hala sürüyor. Facia sonrası yaşananlar, kömürden olası çıkış senaryolarında yaşanacaklara dair bir perspektif oluşturabilmesi için ayrıca çok önemli bir yerde duruyor.

Soma Maden Faciası'nın, derin izler bırakan, etkileri süren toplumsal bir olay olarak zihinlerde yeri var. Bu durumu etkileyen faktörlerden biri de toplu ölümlerin gerçekleşmiş olması. Öyle ki maden çalışanları, tüm iyileştirmelere rağmen madenlerde kaza sonucu ölümlerin hala devam ettiğini, ancak toplu şekilde olmadığı için dikkate alınmadığını ifade ediyorlar. Bu anlamda toplu ölümün gerçekleşmiş olması, zihinlerde trajedi olarak yer alıyor. Benzer bir kazanın tekrarlanma kaygısını hem sektör çalışanları hem de bölge halkı hissediyor. Maden faciası, yalnızca bir kaza değil, bıraktığı izlerle toplumsal bir travma¹⁷ olarak algılanıyor. Ortaya çıkan toplumsal sonuçların, kişisel travmalarda ortaya çıkan semptomlarla benzerlik gösterdiği gözlemlenebilir. Bu anlamda toplumsal travma kavramı, büyük kayıplara ve yıkımlara uğramış, ölüm, şiddet ve şok yaşayan toplulukların deneyimlerine karşılık geliyor.¹⁸ Katılımcılardan K1SÇ ve K16BH, yaşanan toplumsal travmayı şu cümlelerle ifade ediyor:

"Buradaki o patlamadan sonra tam bir rehabilitasyon hala daha gerçekleşemedi. Çünkü insanlar hala daha madene devam ediyor ve toplu bir katliamda rakamlar biraz yüksek oldu ve acılar aynı anda yaşandığı için insanlar bunu trajedi olarak algılıyorlar ama onun dışında her ay ya da her hafta yine birileri ölmeye devam ediyor madenlerde. Ama tek tek olduğu için pek fazla dikkate alınmıyor." [Katılımcı K1SÇ]

¹⁷ Toplumsal travma, Türkiye İnsan Hakları Vakfı tarafından şu şekilde tanımlanıyor: "Toplumsal travma, belli bir topluluğa yönelik insan eliyle sistematik olarak uygulanan, o topluluğun sosyal, kültürel, psikososyal ve ekonomik yapıtaşlarını sarsan, geçmişini ve geleceğini tahakküm altına almayı amaçlayan müdahalelerin yol açtığı toplumsal sonuçlardır". (TİHV, Toplumsal Travma Çalışmaları, Erişim tarihi: 05.03.2024. <https://tihv.org.tr/toplumsal-travma-calismalari/#:~:text=Toplumsal%20travma%2C%20belli%20bir%20toplulu%C4%9Fa,m%C3%BCdahalelerin%20yol%20a%C3%A7t%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20toplumsal%20sonu%C3%A7lard%C4%B1r>).

¹⁸ Türkiye İnsan Hakları Vakfı, Türkiye'de Sürmekte Olan Toplumsal Travma ile Başetmede İlk Adımlar, 2012, Nazan Üstündağ, Siyaset ve Travma, syf. 102. Erişim Tarihi: 05.03.2024, <https://tihv.org.tr/wp-content/uploads/2020/04/Turkiyede-surmekte-olan-toplumsal-travma-ile-basetmede-ilk-adimlar.pdf>

“Bütün Soma mahşer yeri gibiydi, sokaktaydı o gece. Her yerde işte cenaze evleri vardı sokaklarda. Sonrasında sanki böyle zaman başka bir boyuta evrildi gibi bir his bıraktı yani. (...) Onun dışında zaten hep bir tetikte olma hali, her an sanki başka bir yerde de benzeri bir olay yaşanacak, içinde bulacağız kendimizi gibi bir his yaratıyor yani. Bunu yaşıyor insana.” [Katılımcı K16BH]

Meydana gelen facia sonrasında tüm bölge halkının yas sürecine girdiğini söylemek yanlış olmaz. Faciada yakınlarını kaybeden aileler başta olmak üzere Soma’da yaşayan herkes olayın yarattığı psikososyal etkilere maruz kalıyor. Madencilerin bu süreçteki deneyimleri ise çok yönlü. Kazaya maruz kalmayan madenciler, arkadaşlarını/yakınlarını kaybetmenin yasını tutamadan gönüllü olarak arama kurtarma çalışmalarına katılıyorlar. Kazanın yaşandığı madende ya da farklı bir madende çalışıyor da olsa pek çok madencinin o süreçte kurtarma çalışmalarında yer aldığı biliniyor. Katılımcı K10ÇY, geçmişte facianın yaşandığı madende çalışan eşinin de eski çalışma arkadaşlarını kurtarmak için gönüllü olarak arama kurtarma faaliyetlerinde yer aldığını ifade ediyor. Facianın boyutu göz önüne alındığında travma yaşamının kaçınılmaz olduğu görülüyor.

“Eşimin iş arkadaşları vardı o zaman (birlikte) çalıştığı, ölenlerin içinde, tanıdıklarımız vardı. Zor bir süreçti. (...) (Kendisi ve çocuklarının Soma’dan ayrıldığını anlatıyor) Eşim kaldı. Arama kurtarmaya katıldı kendisi, gönüllü olarak.” [Katılımcı K10ÇY]

Bir madenci çocuğu olan Katılımcı K11ÇY, o dönem kurtarma çalışmalarına katılmış ve faciaya tanıklık etmiş olan babasının hala yüksek sesten irkildiğini belirtiyor. Bu tür psikolojik etkileri dile getiren başka katılımcılar da var. Ancak facia sonrası psikolojik rehabilitasyon için etkili bir destek alınamadığı da görülüyor. Kurtarma çalışmalarına gönüllü olarak katılmış madencilerden biri olan Katılımcı Yunt, o dönem çalıştığı şirketin kurtarma çalışmalarında görev alan madencileri psikolojik destek için psikiyatriste yönlendirdiğini, sonrasında ise psikolojik tedavi gördükleri gerekçesi ile aynı işçilerin işlerine son verildiğini ifade ediyor. Yani madencilere etkili ve sürekli bir psikolojik destek sağlanmadığı gibi, yönlendirilen desteklerin daha sonraki süreçlerde çalışanların aleyhine kullanıldığı anlaşılıyor.

“Daha üstte olanların (hayatını kaybedenlerin) gözlerini kapatıp daha derine iniyorduk ki onları kurtarabilelim.” [Katılımcı babasının ifadesini dile getiriyor] Çünkü yangın da çıkmıştı. Yani yangında vücutları yanmasın vesaire diye. Onları kurtarmaya inmişler ve o çığlıklar, oradaki ambulans sesleri, insanların ağlama sesleri o kadar etkilemiş ki babamı, hala bugün bile evde bağırarak konuşamayız.” [Katılımcı K11ÇY]

“Soma faciasından sonra böyle bir (psikolojik) destek ekibi göndermişlerdi. Ben beş gün şeye girdim arama kurtarma, yangın söndürme ekibindeydim. Sonra ne yaptı şirket? Siz psikolojik tedavi görüyorsunuz diye 22 kişiye çıkış verdi.” (Dinleme Turu, SÇ, Katılımcı Yunt)

Yakınlarını kaybeden ailelere yönelik koruyucu ve destekleyici politikalar uygulandığı ifade ediliyor. Soma Maden Faciası’nda hayatını kaybeden 301 kişiye devlet tarafından şehit statüsü verildiği ve ailelerin de şehitlik ile ilgili tüm haklardan faydalandırıldıkları, daire ve nakit desteği sağlandığı ve kamuda iş imkânı verildiği belirtiliyor. Diğer yandan tazminatların ailelerin davacı olmaması karşılığında verildiğini dile getirenler de var. Uzun

yıllardır Soma'da yaşayan Katılımcı K13BH ve Katılımcı K16BH, yaşanan facianın üstünün örtülmesi amacıyla maddi imkânların sağlandığını ifade ediyor. Kaza sonrası Soma'da hatta tüm Türkiye'de çalışma koşullarının hak temelli olarak yeniden düzenlenebileceği, ancak bunun yerine sağlanan maddi imkânlarla ailelerin susturulduğu savunuluyor.

“Mesela bu 301 madenci şehitleri olduğu zaman bile bunların hepsine ikişer tane daire verdi devlet. Bir de bir daire parası kadar parayı nakit olarak verdi. Yani bu şeyleri devlet, çok iyi bir şekilde bu insanları koruyor. Aynı şehit yakını gibi koruyor, kolluyor yani. Hepsine, isteyenlere kamuda iş verdiler. Yani mesela hanımı kalmış, çocuğu kalmış, adam madende iş kazasında vefat etmiş. Bunları kamuda işe yerleştirdiler.” [Katılımcı K5SÇ]

“Davacı olmamaları karşılığında sunulan ekstra ekstra şeyler olduğunu da biz onların da duyduk. Davacı olmaları durumunda çünkü, çok da, hem bu işten gerçek sorumlular çok ciddi cezalar alacaktı; hem de buradaki maden sektörünü ciddi anlamda etkileyen sonuçları da olacaktı. Hani çalışanlar açısından daha olumlu olabilecek sonuçları da olacaktı. (...) Yani öbür türlü olsaydı gerçek anlamda buradaki bütün hatta Türkiye'deki bütün çalışma koşullarını hak temelli olarak etkileyecek olumlu sonuçları olacaktı. Ama maalesef o konuda çokça verici davrandılar.” [Katılımcı K16BH]

“Devlet ve sermaye kesimi ve tarikat kesimi bu olayın üstünü örtmek için bütün elindeki imkânları maddi olarak buraya yığdı ve ölümün eşittiri burada para oldu.” [Katılımcı K13BH]

Facia sonrasında hayatta kalanların da hukuki mücadelesinin uzun yıllar sürdüğü ifade ediliyor. İşletmenin kapatılmasının ardından tazminatını alamayan işçilerin ekonomik ve hukuki sorunlar ile baş etmek durumunda kaldığı görülüyor. Soma Maden Faciası'ndan sonra tazminat mağdurlarından biri olan Katılımcı K3SÇ, yaptıkları eylemler sonrasında haklarının tazmin edildiğini söylüyor. Bir patlama ile başlayan facia, 301 kişinin ölümü, yüzlerce kişinin işsizliği, ailelerin ve bölge halkının travması ile sonuçlanıyor. Soma'da kömür sektörü çalışanlarının uzun süre hak arayışı içinde oldukları görülüyor.

“Ölenlerin zaten maddi manevi bir şekilde ücretleri bir şekilde tahsis edildi, edilmedi. Arada kalındı, kalınmadı. Ama ondan ziyade sadece ölenler de değil, aynı zamanda ölmeyip de o iş yerinde çalışanların da mesela hepsi işsiz kaldı. Bu insanların hiçbirinin tazminatı kafadan verilmedi. Ta ki davalık olana kadar. Davalık olduktan sonra, düşünün yani yaklaşık 4-5 sene bu davalar sürdü. O şekilde hak alındı.” [Katılımcı K1SÇ]

“...bu ülkede hak verilmiyor da hak kazanıldığı için (alınıyor). Çünkü biz daha önce Soma Maden Faciası'ndan sonra tazminat mağduruyduk. Kırkağaç'ta 1 ay yattım ben. Yolda, yani çadır kurduk, eylem yaptık. Ancak öyle haklarımızı aldık.” [Katılımcı K3SÇ]

Değişen Çalışma Koşulları

Soma'da maden ocaklarındaki çalışma koşullarının 301 kişinin ölümüyle sonuçlanan katliam niteliğindeki kaza sonrasında bir düzeye kadar iyileştirildiğinden bahsediliyor. Yaşanan facianın boyutu, geçmişte işçi sağlığı ve güvenliği önlemlerinin ne derece hiçe sayıldığını yansıtıyor. Sektör çalışanlarından Katılımcı K1SÇ ve uzman hekim olan Katılımcı

K15BH, o dönem gerekli işçi sağlığı ve güvenliği önlemlerinin alınmamış olmasından şu sözlerle bahsediyor:

“Kitlesele ölümle zaten hocam, bir kişinin ölümüne kaza diyebiliriz ama 301 kişinin ölümüne katliam yani, facia diyebiliriz. Çünkü yani müthiş bir eksiklik vardır ki o kadar insan hayatını kaybetmiştir.” [Dinleme Turu, Katılımcı K1SÇ]

“İş kazalarının büyük bir kısmı eğitimsizlikten kaynaklanmakla birlikte önemli bir kısmı da işverenlerin gerekli önlemleri almamasından kaynaklanır. Oldukça önemli bir kısmı. Bunlardan haberleri yok değildir. (...) Bu yerine getirilemeyen şartlar da bir gün gelir, 301 kişinin canını alır, gider.” [Katılımcı K15BH]

Facia sonrası çalışma koşullarında belirgin düzenlemeler yapıldığı belirtiliyor. Yapılan düzenlemelerin facia ardından tepkileri yatıştırmak ve olayı unutturmak amacıyla yapıldığını düşünenler de var. Sıklıkla bahsedilen düzenlemeler ise maaş artışı ve izin günleri. Yeraltı işçileri için maaşlar tek asgari ücretten çift asgari ücret düzeyine, hafta izinleri ise 1 günden 2 güne çıkarılmış. Uzun çalışma saatleri de yine facia sonrasında düzenlenmiş. Katılımcı K11ÇY, Katılımcı K13BH ve Katılımcı K16BH gibi iyileştirmelerin yaşanan faciayı unutturmak için yapıldığını vurguluyorlar. Bunun yanında Katılımcı K11ÇY'nin ifadelerinden iyileştirmelerin neden ve ne zaman yapıldığının unutulduğu, izlenen bu politikanın işe yaradığı sonucuna da varılabilir.

“Madenlerle ilgili yapılması gereken iyileştirmeler yapıldı. Hafta tatilleri iki güne çıktı bir günden. Maaşlarında zam oldu. Bunlar tamamen bu olayı birazcık örtbas etmek, unutturmak için. Mesela bugün sorsanız birisine “Maaşlarınız ne zaman arttı?” Tarihini hatırlayamaz muhtemelen. 2014 sonrasında olan bir şey.” [Katılımcı K11ÇY]

“Asgari ücretin iki katı maaş oldu. Yeraltında çalışanlar için. Bugün asgari ücret 17 bin lira ya şimdi 34 bin lira oluyor. Hafta tatili bir gündü. İki gün oldu. Yeraltında çalışanların bir gündü. İki gün oldu. Ondan sonra bazı şeyler daha iyileşti. Ne bileyim. Başka da bir şey yok. Zaten madencilikte izin, çalışma saatleri biraz daha nizami oldu. Biraz daha işçinin üzerinden baskı alındı.” [Katılımcı K4SÇ]

“Facia öncesine kadar bizim aldığımız maaş, normal asgari ücret veya işte onda unvanlar oluyor. Unvanlar, vesaireler asgari ücretin bir tık üzerine çıkabiliyordu. Ama facia sonrası çift asgari ücret oldu. Çift asgari ücret ve artı biraz daha sosyal hakları biraz esnettiler. Hafta tatilini iki güne çıkarttılar.” [Katılımcı K1SÇ]

Maaşlara yapılan zamlar, koşulların facia öncesine kıyasla iyileştirilmesi, düzenli gelir ve sigortalılık ihtiyacı, erken emeklilik imkânı neticesinde yeraltı madenciliğinin Soma'da cazip bir meslek haline geldiği ve madencilığe olan talebin arttığı söyleniyor. Öte yandan Türkiye'de yıllar içinde artan işsizlik oranları ve iyileştirilen koşulların getirdiği talep yoğunluğu ile birlikte yeraltı madenlerinde işe girmenin ancak tanıdık kayırmacılığı ile mümkün hale geldiği belirtiliyor:

“Sürekli maden sektörü olduğu için, bir de faciadan sonra artan maaşlar, kişiye biraz daha verilen haklardan dolayı bayağı bir talep oldu.” [Katılımcı K3SÇ]

“Torpil istiyorlar. Yani maaşları biraz yükseldi. Haftada iki gün tatilleri oldu. Yani şimdi madenlere de bir insanı sokmak için torpil lazım. Yani onu madene sokmak istiyorsan, torpilin olacak.” [Katılımcı K2SÇ]

“Aynı zamanda yıpranmayı yine aldığım için şu gün 20 yaşında madencilığe başlayan bir adam, 42 yaşlarında emekliliğe (hak) kazanıyor ve maaşa bağlanıyor. Bu biraz daha, diğer normal, yerüstü emekliliğine baktığın zaman biraz fırsatmış gibi görünüyor. (...) Çünkü en nihayetinde başka yapabileceğimiz ya da 60 yaşında işe gideceğimiz bir sektör yok maalesef Türkiye’de. O yüzden bize de biraz fırsat kapısı gibi görüldüğü için madenciligi tercih ediyoruz. Aslında sevdiğimizizden değil.” [Katılımcı K1SÇ]

Tüm bunların yanında yapılan düzenlemelerin yalnızca yeraltı çalışanlarını kapsadığı belirtiliyor. Yerüstü madenlerinde çalışan Katılımcı K3SÇ, Soma Maden Faciası’ndan sonra maaşlarda ve çalışma günlerinde yapılan iyileştirmelerin yeraltı çalışanları için geçerli olduğunu vurgulayarak, maden sektöründe aslında yeraltı kadar yerüstünün de ağır koşulları olduğuna değiniyor:

“(Yerüstü madencileri) Hayır, altı gün çalışıyor. Faciadan sonra dediğim gibi yeraltı işçisine çift asgari ücret, iki gün hafta tatili verdiler. Yerüstü işçisinin aynı maaşı asgari ücretse asgari ücret, unvanı varsa unvanı, bir gün hafta tatili.

Görüşmecisi: Orada iyileştirme olmadı mı?

K3SÇ: Hayır, o zaman sadece yeraltı için yasa çıkardılar. Aslında yerüstünün de şartları ağır.” [Katılımcı K3SÇ]

İşçilerin güvenliği konusunda yaşanan değişimlere bakıldığında, geçmişteki büyük eksiklerin giderildiği ifade ediliyor. Benzer bir kazanın tekrarlanmaması ve işçilerin güvenliği açısından uygun çalışma ortamlarının oluşturulması yönünde maden işletmelerinin harekete geçtiği sektör çalışanları tarafından dile getiriliyor. Koruyucu ekipman ve kıyafet, uyarı ve yol gösterici levhalar gibi işçi sağlığı ve güvenliği önlemlerindeki eksik unsurlarda iyileştirmeler yapıldığı aktarılıyor:

“İşçi olarak ne değişti kısmına bakarsak, mesela iş sağlığı kısmında biraz daha düzelme oldu. Çünkü niye? Daha önce kullanılan maskeler gerçekten yeraltına elverişli değildi. Takip cihaz sistemi yoktu. Yeraltında kaçış yolları, fosforlu veya reflektörlü yönlendirmeler diye bir şey yoktu. Yeraltında ekstra maske istasyonları yoktu. Eskiye baktığımız zaman kullanılan lambalar çok kısa ömürlü. Giydiğin kıyafetler, zaten senin evden getirdiğin kıyafetlerdi. Bu tip şeyler yoktu. Çünkü fosforlu elbiseler olması gerekiyor. İş emniyeti kısmında biraz firmalar bu konuda hassasiyet sergiledi.” [Katılımcı K1SÇ]

“Ocakta ana yollara yaşam halatı dedikleri bir halat çektiler. Renkli flaşör parlıyor. Her yer duman halatı olsa ona tutuna tutuna çıkabilirsin dışarı.” [Katılımcı K8SÇ]

Facia Sonrası Aile İlişkileri

Soma Maden Faciası sonrası tek değişim çalışma koşullarında olmuyor. Birçok ailenin o dönem dağıldığından bahsediliyor. Facia sonrası yakınlarını kaybedenlere verilen tazminatlar, normal koşullarda bir maden işçisinin tüm hayatı boyunca çalışarak elde

edemeyeceği seviyelerde oluyor. O dönemde, madenci eşlerinden duyulduğu ifade edilen “keşke sen de ölseydin” sözleri aile yaşantısındaki boşlukları yansıtıyor. Verilen tazminatlar neticesinde Soma’da ölümün ve kaybedilen hakların karşılığı para haline geliyor.

“Bir kadından, eşi ölen 301 madenci (arasındaysa) genç kadının hayatının değişkenliğini gördükten sonra “Keşke sen de ölseydin” denilen cümleler duyduk. Yani bu çok yaralayıcı bir şey.” [Katılımcı K13BH]

“Bazı şeyler duymuştum. Ondan sonra annem mesela çarşıda falan denk gelmiş. “Keşke sen de ölseydin.” diyen kadınlar varmış eşlerine yani. Yani o tazminatlar, insanların yani o madende çalışıp da ömrünü verip de elde edemeyeceği paralardı.” [Katılımcı K3SÇ]

“Kadın, ölmeyen kocasına “Sen de ölseydin, ben de para sapsaydım.” diyen özel (sektör çalışanı) madenci kadınları vardı yani.” [Katılımcı K4SÇ]

Facia sonrası hayatını kaybeden çalışanların yakınlarına sunulan maddi tazminatlar ile tüm sektör çalışanlarının yararına olacak hak temelli uygulamaların hayata geçirilmesi göz ardı ediliyor. Geride kalan sektör çalışanları için koruyucu ve destekleyici hiçbir çalışmanın hayata geçirilmediği görülüyor. Çalışanlar, maddi ve manevi olarak yalnız bırakılıyorlar. Facia sonrası kapatılan işletmede çalışan diğer madenciler, tazminat haklarına dahi ancak uzun süren davalar sonucunda erişebiliyorlar.

KÖMÜRÜN HANEDEKİ İZİ

Kömür sektörü, çalışma koşullarıyla, riskleriyle, temposuyla yalnızca sektör çalışanında değil, çalışanın ailesinde de derin izler bırakıyor. Hane içinde kömür sektörü çalışanlarını baba, eş, genç/yetişkin erkek çocuk oluşturuyor. Kimi ailelerde tek bir kömür sektörü çalışanı varken kimi ailelerde birden fazla çalışan bulunabiliyor. Her iki durumda da kömür sektörünün koşulları aile içi dinamiklere yansıyor.

Klasik bir madenciye ele alırsak, yeraltında çalışıyorsa haftada iki, yerüstünde çalışıyorsa haftada bir gün izni olan, çoğu zaman üç vardiya çalışan ve buna bağlı olarak uykusuz ve yorgun olabilen, evdeki varlığı sınırlı olan bir figür ortaya çıkıyor. Araştırma katılımcılarından K15BH ve K13BH, maden sektörü çalışanlarının hanelerinde çocuklarda duygusal eksikliklerin, eşler arasında kırgınlıkların, boşanmaların ve aldatmaların farklı meslek gruplarına göre daha yoğun olduğunu gözlemlediklerini ifade ediyorlar.

“Madencinin yorgunluğu, evinde uyuması, sonra tekrar vardiyaya gitmesi gibi etkenler mutlaka ki her madencinin çocuğunun yetişmesinde birtakım psikolojik, duygusal eksiklikler ortaya çıkarır. İlgisiz eş nedeniyle aile içi kırgınlıklar, ayrılıklar vesaire normal topluma göre madenci grubunda çok daha yüksektir.” [Katılımcı K15BH]

“Sadece Soma’da değil. Bütün aslında uluslararası madenlerin bulunduğu yerlerde evli olan ve düzenli ilişkisi var diye kabul ettiğimiz o evlilik kurumu kısmı çok zayıflıyor. Yani şöyle. Aşağı yukarı bütün maden kentlerinde kadınlar kocalarını kocalar da kadınlarını aldatıyor.” (Dinleme Turu, Katılımcı K13BH)

Derinlemesine görüşmelerde madenci yakınlarının anlatıları, ailelerin maruz kaldıkları durumları ortaya koyuyor. Maden sektöründeki vardiyalı çalışma sistemi, aile içi ilişkilerden, günlük rutinelere yaşantıyı olumsuz etkiliyor ve “evde olmayan bir baba” figürü ortaya çıkmasına sebep oluyor. Çalışma saatlerindeki düzensizlik ve harcanan yoğun emek gücü ile beraber gelen fiziksel yorgunluk, madencinin baba ya da eş olarak ailesi ile olan ilişkisini olumsuz yönde etkiliyor. Tüm bu faktörlerle birlikte aile refahında belirgin düşüşler görülüyor. Bir madenci eşi [Katılımcı K10ÇY) ile yapılan görüşmede, vardiyalı çalışan madencinin gerginliğinin eve yansıdığını ve gece vardiyası bitip gündüz vardiyasına geçildiğinde kadınların birbirine “geçmiş olsun” dediği vurgulanıyor:

“Vardiyalı bir sistem var. İki hafta(da), bir vardiya(ya) dönülüyor. Mesela biz(im) kaç gündür gece vardiyasındaydı eşim. Çok zor oluyor. Evde çocuklar, ses olmasın, uykusunu alabilsin. Çünkü gece vardiyası, sabaha kadar çalışan, uyumayan bir insan eve gelince haliyle tam gergin oluyor. (...) Birbirimize gece vardiyası bitince, geçmiş olsun diyoruz. Kadınlar arasında birbirimize geçmiş olsun diyoruz. O kadar zor bir süreç oluyor. (...) Hafta içi mesela izni... Çocukların okulu var. Vakit ayırmak çok zor oluyor. Mesela onların dersi, ödevi var. Doğrusu babayı göremiyorlar. Gördükleri zaman zaten bir iki saat vakit geçiriyorlar. Ne kadar sağlıklı oluyor bilmiyorum.” [Katılımcı K10ÇY]

Babası uzun yıllardır madende çalışan Katılımcı K11ÇY ise, ailede babasının varlığının çok sınırlı kaldığını şu sözlerle aktarıyor:

“Babamla vakit geçiremiyorduk. Genelde annem, ben, kardeşimdik. Babam çalıştığı için. Tatil günlerinde de genelde balık tutmaya gitmek isterdi ya da arkadaşlarıyla kahveye giderdi.” [Katılımcı K11ÇY]

Bunun yanında madende çalışma koşullarına bağlı risklerin verdiği endişe hane içinde yoğun şekilde hissediliyor. Aileler, yakınlarının güvenliği konusunda duydukları endişe ve belirsizlikle baş etmek durumunda kalıyor. Madene giden aile üyesinin sağ salim geri dönememe ihtimali, bu sektörde çalışmanın bir gerçekliği olarak aile üzerinde yoğun endişeye sebep oluyor. Kendisi gibi madenci olan kardeşi için yaşadığı endişeyi dile getiren Katılımcı K15Ç ve çalışan yakılanları Katılımcı K9ÇY ile Katılımcı K12ÇY'nin ifadeleri bir aile ferдинin madende çalışmasının yarattığı psikolojik yükü gözler önüne seriyor.

“Ben evde olduğum zaman kardeşimi düşünüyorsam, ben işte olduğum zaman da kardeşim beni düşünüyor. Ya da annem, babam mesela, gittik en nihayetinde ama acaba bugün sağ salim gelecek mi telaşı var.” [Katılımcı K15Ç]

“Madene gittiği zaman yerüstünden ilişkisini kesiyor benim çocuklarım. Onlar gidip gelene kadar biz ailele ben yani ‘ha bir şey oldu, ha olacak’ bilmem ne. O tür endişelerle biz kendi hayatımızı böyle idame ettiriyoruz.” [Katılımcı K9ÇY]

“Babam çalışırken, özellikle zaten geceleri çalıştığı zaman hep böyle beklerdik ‘Babam gelecek mi acaba?’ falan diye. Özellikle şu maden kazasından (Soma Maden Faciası) sonra biz bayağı etkilendik.” [Katılımcı K12ÇY]

Geçmişte yaşanmış olan kazaların bıraktığı izlerin ve bu kazaların tekrarlanabileceği bilincinin, endişe ve korku atmosferini şiddetlendirdiği görülüyor. 301 kişinin ölümüyle sonuçlanan katliam niteliğindeki kaza sonrasında yaşanan endişenin yansımaları bugün hala etkisini sürdürüyor. Soma Maden Faciası sonrasında ailesinin isteğiyle yeraltındaki çalışma hayatını sonlandırıp yerüstünde çalışmaya geçen ya da emekliliğine kadar olan sürede çalışmakta zorlanan madencilerin de olduğu, yakınları ile yapılan görüşmelerde ortaya çıkıyor.

“Ailemiz için hep şey, babam geri gelecek mi düşüncesi vardı küçükken. Aslında çok çok küçükken bunun çok da bilincinde değildik. Simsiyah geliyordu falan. Madende çalışıyor çok normal. Biraz daha büyüdükçe, nasıl bir ortamda çalıştığını daha iyi anladıkça bu öyle bir kaygı yaratmıştı ki. Soma’daki maden katliamının gerçekleştiği gün kız arkadaşarımla evdeydik. Kahkaha atıyorduk, eğleniyorduk falan. Annem birden bana böyle dedi “Neye gülüyorsunuz? Madende kaza olmuş.” 6. sınıftaydım o dönem. “Baban ölmüş olabilir.” Birden bunları duyunca tabii şey oldu insan, ne oluyor falan. Direkt olarak babamın öldüğü psikolojisine girmiştim.” [Katılımcı K11ÇY]

“Bir daha madenle ilgili hiçbir şey görmek ya da duymak istemiyor. Buradaki maden katliamından sonra o dönemlerde işe gitme süreci de çok sancılıydı. Belki de bir ayın yarısında gitmiyordu. İşten atılma durumundan dolayı mecburen ve biz olduğumuz için gitmek zorunda kaldı.” [Katılımcı K11ÇY]

“(Maden faciası) Sonrasında biz istemedik tekrar madene girmesini zaten. Yerüstüne girdi, yeraltına girmesini hiç istemedik zaten.” [Katılımcı K12ÇY]

Uzun vadede etkileri görülebilecek bir diğer önemli endişe kaynağı ise, sağlığını kaybetme riski. Aileler için, madende çalışan yakınının bir kaza yaşamasa bile solunum yolu rahatsızlıkları gibi hastalıklarla sağlığını kaybetmesi ihtimali her zaman var. Dolayısıyla yaşanan endişe çok boyutlu olabiliyor. Hem kaza yaşanması hem de yaptığı işten kaynaklı ortaya çıkabilecek farklı hastalıklarla sağlığını kaybetme ihtimali aileler için devamlı bir stres ve kaygı faktörü.

“Endişe daha çok var. Garantisi olmadığı için sürekli bir risk var. Sağlığında (eşinin) sorun çıkıyor. Birkaç aydan beri kontroller oluyor. Üfleme testi falan. Hep tedirginiz. Acaba bir sıkıntı çıkar mı? Çünkü bilemiyoruz ki ne kadar ilerlemiştir, bir şey var mıdır ciğerlerinde? O tedirginlik insanı yoruyor mesela.” [Katılımcı K10ÇY]

KARA ZEHİR

Soma, kömürün kara zehrini solumaya ve bu zehrin etkilerine maruz kalmaya uzun zamandır devam ediyor. Kömürün Soma'daki karşılığı genel bir kabulle düzenli gelir kapısı olması ve geniş bir istihdam alanı sağlaması. Buna rağmen kömür arka planda geri dönüşü ve maddi bir bedeli olmayan ciddi hasarlar bırakan bir yerde tanımlanıyor. Kömür, madenin çıkarılmasıyla başlayan, enerji elde edilmesi için termik santrallerde yakılması ve atıkların bertarafı ile devam eden yaşam döngüsü boyunca doğaya zehirli gazlar, partiküller ve katı-sıvı atıklar salıyor. Bu zararlı salımlar havada, su varlıklarında, toprakta, iklimsel süreçlerde ve dolayısıyla insan sağlığında geri dönüşü olmayan tahribatlara yol açıyor.

Madencilik sektörü çalışanları, kömür madenciliği yapılırken ortama salınan zehirli gazlara doğrudan maruz kalırken; kömürün termik santrallerde yakılması sürecinde salınan zararlı gazlardan ve partiküllerden ise santral çalışanları ile birlikte tüm bölge halkı da etkileniyor. Özellikle termik santral kaynaklı ortaya çıkan gaz, toz, kül ve diğer kirleticilerin doğrudan havaya salınması tüm Soma'nın sağlığını ve yaşamını tehdit ediyor.

Katılımcı K15BH, termik santralde filtre bulunmadığını vurgulayarak insan sağlığının yok sayıldığını dile getiriyor. Termik santral kaynaklı hava kirliliğinin solunum yolları ve akciğerlerde olumsuz etkilerini göstererek solunum güçlüğü, üst solunum yolu enfeksiyonları, bronşit, astım, KOAH (kronik obstrüktif akciğer hastalığı) gibi hastalıklara sebep olduğu, görüşmeler boyunca tekrar tekrar belirtiliyor.

“Hava kirliliği madenlerin direkt etkisinden çok santral vasıtasıyla üretilen bir hava kirliliği. Bu da tabii gelişmiş ülkelerde, medeni birtakım yöntemlerle engellenebilen durumlar. Filtre takılması vesaire gibi. Ama ne hikmetse Soma santrallerini alanların ne ayrıcalığı varsa, ısrarla takmıyorlar filtreleri ve Soma halkını zehirlemeye devam ediyorlar. Üst solunum yolu hastalıkları Soma'da birinci önceliktir. Bunun da nedeni hava kirliliğidir.” [Katılımcı K15BH]

“Yeraltında hiç çalışmayan insan da hastalanabilir. İki sene başka ilde çalıştım. Buraya geldim, mahallemde yürürken boğazım yanıyordu.” [Katılımcı K6SÇ]

“Burada mesela bir solunum yollarıyla ilgili bir hastane olmasını gerektiren oranda ciddi hastalıklar var; hastalık oranı var.” [Katılımcı K16BH]

Yapılan görüşmeler boyunca Soma'nın sorunları sorulduğunda hava kirliliği ve bununla bağlantılı solunum sistemi hastalıkları ön plana çıkan sorunlardan. Kömür sektörü ile solunuma dair hastalıklar arasında doğrudan ilişki kurulabiliyor. Bu konudaki farkındalığın yüksek olduğunu söylemek mümkün. Soma'da insanların yaşadığı solunum sistemi

sorunları açık şekilde gözlemlenebiliyor ve hastanelere başvuru sebepleri arasında da solunum sistemi hastalıklarının çoğunlukta olduğundan bahsediliyor. Soma'da dünyaya gelen çocuklarda da kirli havanın etkileri astım olarak görülmeye başlanmış. Görüşme yapılan kişiler arasında da solunum yolları ile alakalı hastalıkları doğrudan deneyimlemiş kişiler bulunuyor.

- “İnsanların burada mesela çok yaygın olan üst solunum yolu enfeksiyonları vardır. Yani insanların hastaneye gidip, %60'ı üst solunum yolu şikâyetiyle başvuruyorlar.” [Katılımcı K5SÇ]
- “Çocuklarda ufacık yaşlarda astım görülmeye başladı.” [Katılımcı K3SÇ]
- “Astım, KOAH, bronşit dediğimiz hastalıklar çok çok fazla. Burada doğan çocuklar, kendi çocuğum doğduğunda da benzer sorunlar yaşadık. Astım sorunu vardı. Astımla yaklaşık üç sene mücadele ettik, tedavisini gördük falan.” [Katılımcı K13BH]
- “Benim annem astım hastası. Soma'ya taşındıktan iki üç sene sonra falan daha kötü olmuştu. (...) Kendi sağlığım üzerinden (söyleyecek olursam), bende nefes darlığı var zaten.” [Katılımcı K12ÇY]
- “Ben ciddi anlamda solunum sıkıntısı yaşadığımı hissediyorum, son zamanlarda özellikle.” [Katılımcı K16BH]

Soma'da yaşanan sağlık sorunları arasında kanserden sıkça bahsedilmesi, bölgedeki kanser vakalarının endişe verici boyutlarda olduğuna işaret ediyor. Bölgede yaşayan insanların gözlemleri kanser vakalarının yoğun olduğu ve giderek arttığı yönünde. Geçmişte devlet hastanesinde de çalışan uzman hekim Katılımcı K15BH, eğitim ve araştırma hastanesine sevk ettiği hastalarda kanser araştırması başladığına dair gözlem ve deneyimlerini aktarıyor. “*Bu herkese özgü (bir) ayrıcalık değil.*” sözleriyle ifade edilen gözlem, başka bir katılımcının [Katılımcı K13BH] “*Soma'dan geldiğinizi söylediğinizde zaten otomatikman size başka bir gözle bakıyorlar.*” sözleriyle destekleniyor.

Soma'dan gelen hasta başvurularına sağlık kurumlarındaki yaklaşım da ilçede ciddi sağlık hakkı ihlallerinin varlığına kanıt olarak değerlendirilebilir.

- “Bilimsel verilerle kanıtlanmamış olmakla birlikte diğer daha önce görev yaptığım yerlere ve araştırmalarıma göre kanser oranı Soma'da diğer Türkiye'nin çoğu yerine göre oldukça yüksek seyrediyor. Bunu nereden biliyoruz? Çünkü Soma'da devlet hastanesinde çalışırken, Ege Üniversitesi'ne sevk ettiğim hastalarda çoğu klinik direkt kanser araştırmasından başlıyordu. Bu herkese özgü ayrıcalık değil.” [Katılımcı K15BH]
- “(Hastaneye) Soma'dan geldiğinizi söylediğinizde zaten otomatikman size başka bir gözle bakıyorlar. (...)” [Katılımcı K13BH]
- “(...) Soma'da kanser oranı her gün artıyor yani.” [Katılımcı K4SÇ]

Kanser vakalarının arttığı yönündeki gözlemler, Soma'da kömür sektöründe çalışsa da çalışmasa da bölge halkının ciddi bir sağlık tehdidiyle karşı karşıya olduğunu gösteriyor. Diğer hastalıklarda olduğu gibi kanser de kömür sektörü ile ilişkilendiriliyor. Dolayısıyla yalnızca işçi sağlığı ve güvenliği anlamında değil çok daha geniş kapsamlı çevresel önlem ve denetimlere ihtiyaç olduğu ortaya çıkıyor. Yapılan görüşmelerde katılımcılar sıklıkla kömür

sektöründe çalışsa da çalışmasa da ailelerinde, arkadaşlarında ya da çevrelerinde kanser vakasıyla karşılaştıklarını ifade ediyorlar. Özellikle akciğer kanseri en sık karşılaşılan vaka türü oluyor. Aktarılan bir hikâye durumun trajikliğini ortaya koyuyor: Erken emekli olup rahat bir hayat süreceği tahayyülündeki bir maden çalışanının emekli olduktan iki sene sonra akciğer kanseri sebebiyle hayatını kaybettiğini, kendisi de bir maden çalışanı olan yeğeni dile getiriyor. Erken emeklilik bir fırsat gibi sunulsa da bu hakkın zaten sektörün sağlık risklerinden dolayı yıpranma payının bedeli olarak sağlandığı gerçeği gözden kaçıyor.

“(Amcam) Emekli olduktan iki sene sonra hayatını kaybetti (akciğer kanseri sebebiyle). Kaybetmesinin sebebi de neydi? Maden rahatsızlığı. Yani madenden bünyesine geçen bir rahatsızlık.” [Katılımcı K1SÇ]

“...Çok (bildiği kanser vakaları). Kayınpeder öldü benim akciğer kanserinden. O da madenciydi. Arkadaşlar var.” [Katılımcı K4SÇ]

“O kadar çok kanser vakası duyuyoruz ki. Tanıdıklarımızdan duyuyoruz hep. Son yıllarda çok aşırı arttı. Bir de olanlar da madenci değil yani. Normal sıradan vatandaşlar.” [Katılımcı K10ÇY]

“Çok (bildiği kanser vakaları). Akciğer kanseri. Benim gördüğüm bizim kayınpederimiz, rahmetli, akciğer kanserinden öldü. (...) O madenci değildi ama burada, bu kömürü yakıyor santral. Buraya döküyor. Yani oraya da kömür pisliklerini de oraya döküyorlar.” [Katılımcı K2SÇ]

Sağlık etkileri açısından termik santrallerin yarattığı hava kirliliği öne çıkarken, arka planda ilçe merkezi dışında kalan köylere yakın olan kül depolama sahaları da bölge halkının sağlığını tehdit ediyor. Soma çevresindeki kül depolama sahalarında yapılan usulsüz işlemler sağlık açısından riskleri artırıyor. Kül depolama sahalarında biriktirilen atıkların saldırdığı gazlar, kül ve partiküller rüzgâr ile birlikte çevreye yayılıyor. Bu yayılmanın önlenmesi için gerekli olan yöntemlerin eksik ya da yetersiz uygulanması, bölge halkını olumsuz sağlık etkilerine daha çok maruz bırakıyor. Emekli bir taşımacı olan Katılımcı K2SÇ ve çiftçilikle geçinen Katılımcı K14BH, işletmelerin masraftan kaçınmak için su ile çalışılması gereken alanlarda kuru işlem yaptıklarını, bu şekilde ortaya çıkan gaz ve partiküllerin etrafa yayıldığından; kül depolama sahasındaki kül ve diğer atıkların yayılmasını engelleyen topraklama işleminin yerine getirilmediğinden söz ediyor. Bu durumda kömür sektöründeki işletmelerin her faaliyetleriyle bölge halkının sağlığını hiçe saydığı ve faaliyetler sırasında sağlık ve çevresel standartların gözetilmediği sonucuna varılıyor.

“Kül barajında yanan kömür atıkları, onun gazları. Ondan sonra rüzgarla havaya karışan kül şeyleri, hep bizim nefes almamıza etki ediyor. (...) Ama biz sesimizi çıkarmadığımız zaman onlar kendi, oraya kepçeyi sokuyorlar. Suyla çalışması gerektiği zaman bir itiraz olmadı mı? Masraf etmemek için, kuru kuruya çalışıp külü havalandırıp, gazı havalandırıp bize gönderiyorlar.” [Katılımcı K2SÇ]

“Bizim şu köyün başında kül barajı var. Yazın böyle rüzgârlı havada göz gözü görmüyor. (...) “Onu topraklayacağız.” dediler. Topraklamadılar mesela. Zararları çok. Nefes almakta zorlanıyorsun. Kirlî, havası kirlî.” [Katılımcı K14BH]

Kanser ya da farklı bir hastalık nedeniyle sağlığın kaybedilmesine dair endişeler, Soma’da yaşayanlar için yabancı bir duygu değil. Kanser vakalarının sayılarının arttığına şahit

olmak kişileri kendileri ve yakınları için sürekli kaygılı ve stresli bir hale getiriyor. Kişiler, şu anda sağlıklarında bir sorun yaşamaları da gelecekte bunun bir garantisi olmadığını bilincindedir, çevrelerinde gördükleri örneklerse bu endişeyi destekliyor. Katılımcı K16BH ve Katılımcı K11ÇY'nin cümlelerinde yaşadıkları endişe görülürken; Katılımcı K1SÇ, şu anda kişilerde bir hastalık görülmesi dahi gelecek dönemlerde görülmeyeceğinin garanti olmadığını vurguluyor.

“Bu tabii ki psikolojik olarak burada yaşamının (etkisi). Bir süre sonra bizi de mi acaba böyle bir hastalıkla baş başa kalmak gerçeği bekliyor diye soruyor insan kendi kendine.” [Katılımcı K16BH]

“(Ailem) Sadece bu havayı soludukları için kanser olabilirler. Bunun düşüncesi çok fazla endişelendiriyor. Burada yaşamayı düşünmediğim için bu konuda biraz daha rahatım ama burada olduğum süreçlerde daha çok endişeleniyorum kendim için de.” [Katılımcı K11ÇY]

“Bazı sağlık sorunları, şu anda nüfuz etmese bile ilerleyen yaşlarda nüfuz etmeyeceği anlamına gelmiyor. İlerleyen yaşlarda, dediğim gibi, akciğer kanseri vesaire bu tip rahatsızlıklar ya da madenle alakalı, iş koluyla alakalı rahatsızlıkların gerçekleşebileceği sonucu kaçınılmaz.” [Katılımcı K1SÇ]

Soma'da engelli olarak doğan çocuk sayısı, bölgedeki sağlık ve çevre koşullarının bir sonucu olarak değerlendiriliyor. Solunum yolu hastalıkları ya da kanser kadar göz önünde olmasa da engelli doğan çocuk sayısının da olağan dışı şekilde yüksek olması katılımcılar tarafından dikkat çekilen bir mesele. Bu durum da kömürün sebep olduğu sağlık sorunları ve sağlık hakkı ihlalleri ile ilişkilendirilebiliyor.

“Çok fazla engelli çocuk sayısı var Soma'da. Başka yerlere oranla daha fazla gibi hissettirmişti bana ilk geldiğim zamanlarda. (...) Çünkü çoğunlukla onun (maden şirketlerinin) yarattığı bir sonuç gibi gelmişti bu bana; bu kadar sayıda zihinsel engelli çocuğun doğması.” [Katılımcı K16BH]

Soma'daki hava kirliliğinin bölge halkının gündeminde olan ve bahsedilen bir konu olduğuna önceki bölümlerde de değinilmişti. Soma'ya yapılan ziyaret sırasında da havada belirgin bir koku ve kirlilik gözlemlendi. Dolayısıyla Soma'da hava kalitesinin genel olarak düşük olduğu söylenebilir. Hava kalitesi düşüklüğünün ve temiz havaya erişememenin, çeşitli sağlık sorunlarının yanında uyku kalitesini de azalttığı düşünülüyor. Hava kirliliğinin neden olduğu düşük hava kalitesi, sağlıklı uyku için gereken oksijenin yetersiz olması gibi faktörlerin uyku kalitesini bozduğu, beraberinde yorgunluk hissini de artırdığından bahsediliyor. Dolayısıyla Soma'daki hava kirliliği yalnızca çevresel bir sorun değil, aynı zamanda yaşam kalitesini de olumsuz etkileyen bir faktör olarak algılanıyor.

“... ilk geldiğinizde belki siz de almışsınızdır, çok yoğun bir koku var. (...) Bunun dışında hava kalitesi çok kötü olduğu için uyku kalitesini direkt olarak etkiliyor.” [Katılımcı K11ÇY]

“Soma'da sağlıklı bir oksijen var mı dersen yok sonuçta. İnsan temiz havada altı saat uyuduğunda uykusunu alabilirken, Soma'da yaşayan sekiz saat uyuduğunda bile hala uykusu olabiliyor bazı günler.” [Katılımcı K7SÇ]

“Hava kalitesi kötü. Uyuduğunda yarın sabah dinlenmiş uyanamıyorsun.” [Katılımcı K6SÇ]

Bunun yanında kentin merkezinde yer alan termik santralde zorunlu olan baca filtresinin bulunmadığından ve baca filtresi takma zorunluluğunun 2027 yılına kadar ertelendiğinden bahsediliyor. Tüm bunlar Soma'da yaşayan bölge halkının temiz hava hakkının ihlal edildiği sonucunu ortaya çıkıyor.

“2027’ye kadar santralin filtre takma süresi var. Filtre takması lazım ama 2027’ye kadar mühlet verilmiş. Bu kül nereye gidiyor?” [Katılımcı K17BH]

“Soma santrallerini alanların ne ayrıcalığı varsa, ısrarla takmıyorlar filtreleri ve Soma halkını zehirlemeye devam ediyorlar.” [Katılımcı K15BH]

Kömürün Koyu Gölgesi

Kömürün sebep olduğu çevre tahribatı Soma çevresine yayılıyor. Tarım alanlarının yok edilmesi, toprağın, su varlıklarının ve havanın kirletilmesi, tarımsal ürünlerin zarar görmesi, ekosistemlerin bozulması ve iklim değişikliği kömürün ardında bıraktığı hasarların bir kısmı. Bu bölümde kömür sektörünün tarımı, ekonomiyi, çevreyi ve iklimi ne şekilde etkilediğine dair Soma halkının görüşlerini analiz etmeye çalışacağız.

Kömür sektörü, yalnızca Soma'da değil, daha geniş bir bölgede de tahribatlara sebep oluyor. Bu tahribatların etkileri hem sektör çalışanları hem de bölge halkı tarafından görülüyor ve biliniyor. Soma'da termik santralin neden olduğu hava kirliliğini ve sonuçlarını bölge halkı yoğun bir şekilde yaşıyor. Kömürün yakılması sonucu ortaya çıkan gaz, toz ve küller havaya karışarak tüm Soma'nın üzerini kaplıyor. Havadaki toz ve küllerden etkilenen diğer bir ilçe ise Kırkağaç. Rüzgârın etkisiyle birlikte kirli hava bölgede yayılıyor ve etkisini sürdürüyor. Diğer bir ifadeyle, kavun üretimiyle bilinen Kırkağaç, Soma gibi risk altında. Bu durumun katılımcılar tarafından dile getirilmesi, kömürün yıkıcı etkilerinin yalnızca bulunduğu bölgeyle sınırlı kalmadığının, komşu yaşam alanlarını ve tarım arazilerini de etkilediğinin bilindiğine işaret ediyor.

“Soma'nın üzerine çökenin dışında bir de ağırlıklı Kırkağaç ve hatta Akhisar, Turgutlu'ya kadar yaklaşık kuş uçuşu 100 km ilerleyen bir kirlilikten bahsediyoruz. Bu neye yol açıyor? Asit yağmurlarına yol açıyor veya ürünlerin veriminin düşmesine yol açıyor. Bugün baktığınızda aslında Kırkağaç, en az Soma kadar bu termik santral ve kömürden çıkan o gazlardan etkilenen bir şehir (ilçe).” [Katılımcı K13BH]

“Rüzgâr estiği zaman böyle Kırkağaç tarafına çok gidiyor.” [Katılımcı K14BH]

“Şimdi bu buradan Kırkağaç ovasını bile etkiliyor. Orada kavunculuk var mesela. Kırkağaç'ın geçim kaynağı tarımdır. Oradaki kavunlar (için) bile sıkıntı yapıyor yani.” [Katılımcı K4SÇ]

Kömür, Kendinden Başkasına İzin Vermiyor

Kömür sektörünün tarımsal üretim üzerindeki olumsuz etkisi, Soma'da yaşayanlar tarafından belirgin şekilde gözlemlenebiliyor. Bölgede kömür sektörü ve tarımsal verimdeki düşüş arasında ilişki kurulabiliyor; buna dair farkındalık yüksek. Tarımsal ürünlerde bozulma ve verimde düşüşün sebebinin, termik santralin etrafa yaydığı toz ve küller olduğu ifade ediliyor.

“Bitki örtüsü... santralin dumanı, tozu buradaki çiftçilerin sebzelerine, meyvelerine (etki ediyor); tozdan külden meyveler oluşmuyor. Yanıyor yani. Zeytinler tam olmuyor. Doğaya zarar veriyor yani toz.” [Katılımcı K4SÇ]

“(Verim) Düştü. Düşük, düşük. Herkesin şeyine bakınca bizim burası düşük. Verim düşük yani. Zeytini biliyorlar. Zeytin bile düşük.” [Katılımcı K14BH]

1990'lı yıllarda termik santrale yakın bir bölgede zeytincilik yapan bir çiftçinin, zeytinde verimin düştüğü gerekçesiyle açtığı tazminat davasını kazandığı dile getiriliyor. Bilimsel kanıtlarla desteklenen bu davada, şikâyetin haklı bulunması ve tazminat ile sonuçlandırılması kömürün bölgede zeytinlik alanları ve zeytincilik faaliyetleri için inkâr edilemez bir risk olduğunun kanıtı niteliğinde.

“Santrale çok yakın bölgede büyük zeytinlikleri olan bir rahmetli abimiz vardı. Mahkeme yoluyla kanıtlanmış toz ölçümleri vesaire sonucu. Zeytinliklerinden her yıl devletten tazminat alırdı. Yani zeytin verimini etkilediği için.” [Katılımcı K15BH]

Çiftçiler tarımsal verimdeki düşüşü engellemek ve ürünü korumak için kimyasal gübreleme ya da ilaçlama gibi endüstriyel koruyucu ve önleyici uygulamalara yönelebiliyorlar. Bu da gıda güvenliği açısından ikincil bir risk faktörü oluşturuyor. Tarımsal ilaçlar kontrolsüz kullanıldığı takdirde toprak kirliliğine neden olabilirken ürün üzerinde bıraktığı kalıntılar sebebiyle çevre ve insan sağlığını da olumsuz etkileyebilir.

“Burada hasat zamanında insanların eskiyle yeniye kıyasladığında, eskiyle (yeni) verimin arasındaki farkı görebiliyorlar insanlar. Ciddi bir şekilde fark olduğu için de bu sefer de ister istemez şeye gidiyorlar. Hani, gübre vesaire işte (ilaçlama) ya da destek.” [Katılımcı K1SÇ]

Ayrıca, kömür sektörü, tarım arazilerini daraltarak ve ürünlere zarar vererek bölgedeki tarım potansiyelini ve ekonomik çeşitliliği azaltıyor.

“Tamamen gitti ovamız. Köylümüz hiçbir şey yapacak bir durumda değil. Ancak şirketlerde çalışabilir. Ancak zeytinin yevmiyesine gidebilir.” [Katılımcı K14BH]

Soma'da kömür öncesi yıllara dair anlatılar, tütün üzerinde yoğunlaşıyor. Bölge, geçmişte tütün bölgesi olarak anılıyor. Tütün üretiminin yoğun yapıldığı yıllarda tütünden elde edilen gelirin refah içinde yaşamaya yeterli kazancı sağladığı ifade ediliyor:

“Tütün eken kişi evini, arabasını alır lüks içinde yaşardı. Kota gelince tütün para etmemeye başladı. Millet de bıraktı.” [Katılımcı K17BH]

Bugünlerde ise tütünün yerini zeytin almış. Bu değişimin temelde iki sebebi olduğu ifade ediliyor: İlki tütün üretimine kota getirilmesi kararıyla çiftçinin üretiminin kısıtlanması; diğeri ise aslında kömür sektörünün bir ayağı olan termik santralin yarattığı kirlilikten korunmak için tarımsal bir önlem olarak ürün değişikliğine gidilmesi. Termik santralden çıkan kül ve tozların tütün üzerinde birikmesiyle tütün kalitesi düşüyor ve tütün üretimi olumsuz etkileniyor. Bu durum, tütünün değerini düşürerek üreticinin gelir kaybına neden oluyor. Termik santral faaliyetlerinin tütün üretimine olumsuz etkisi, çiftçiyi alternatif ürünlere

yönlendirmiş ve nihayetinde tütünün yerini daha dayanıklı olduğu ve termik santralin hasarlarından daha az etkileneceği düşünülen zeytin almış.

“İlk önce tütün yapıyorduk. Santralden önce tütün yapıyorduk. Santral tütünlerimizi çok bozdu, toz yaptı. O tütünden artık vazgeçtik, satamıyorduk. Bir de şey çıktı, az yapacaksın, iyi yapacaksın. Biz tütünleri suluyorduk, yıkıyorduk tozdan, külden. Çok zararı oldu bu santralin. (...) (Kül) tütünün üstüne geliyordu, siyah oluyordu. O zaman da düşük alınıyor, fiyat düşüyor. Fiyat düşüyor, kurtarmıyordu yani. Ondan sonra baktık, gördük, olmadı. İşte zeytine döndük.” [Katılımcı K14BH]

Kömür endüstrisi, tarım ve çevre tahribatlarının yanında bölge ekonomisi üzerinde de geniş çaplı etkiler gösteriyor. Bölgede kömür sektörü harici farklı alanlara yatırım yapılmaması ve farklı iş alanları oluşturulmaması bölge halkının dikkatini çekiyor. Soma yakınlarında organize sanayi bölgesi (OSB) kurulması kararı uzun yıllar önce alınmış olmasına rağmen OSB'nin hala tamamlanmadığı; Soma'da yeni bir fabrika ya da iş alanının da oluşturulmadığı, istihdam potansiyelinin kısıtlandığı ifade ediliyor. Başka bir deyişle bölge halkı, kömür sektörüne mecbur bırakılıyor.

“Tabii ki baltalıyor. Soma'dan çok çok sonra karar alınan ama uygulamaya geçmiş fabrikaların kurulduğu organize sanayi bölgesinin yaklaşık 12 yıldır yapılmadığını biz görüyoruz, fark ediyoruz.” [Katılımcı K13BH]

“Soma'nın geleceği için yatırım yok. Herkes Soma'dan faydalıyor. Yani adam müteahhit, burada para kazanıp da yan tarafına yeni bir iş, yeni bir fabrika açmıyor. Burada ne oluyor? Herkes mecbur ya termikte çalışacak ya da madende çalışacak. Sanayi yok.” [Katılımcı K4SÇ]

“Burada turizmi kullanabilirsin. Burada tarımı kullanabilirsin. Ama onun dışında maden olduğu için, bu öteki ilk saydığım proje maalesef gerçekleşmiyor burada tam manasıyla.” [Katılımcı K1SÇ]

Çevresel Tahribatlar

Kömürün çıkarılması, işlenmesi, termik santrallerde yakılması ve atıklarının depolanması süreçlerinde ortaya çıkan gaz, kül, partikül maddeler ve atıkların insan sağlığı üzerindeki etkilerine daha önceki bölümlerde değinilmişti. İnsan sağlığı üzerindeki etkilerinin yanı sıra kömür, doğal yaşam alanları, çevre ve iklim üzerinde de etkilerini gösteriyor.

Kömürün yarattığı çevre tahribatına dair akıllara gelen ilk örnek Bakırçay'ın kirliliği oluyor. Öyle ki çay, halk arasında adı değiştirilerek “Karaçay” olarak anılmaya başlanmış. Bunun sebebi ise kömür işletmelerinin yıkama tesislerinden, termik santralden ve çimento fabrikasından çıkan atıkların arıtılmadan bu çaya dökülmesi sonucu akarsuyun renginin değişmesi.

“Tabii, her gün gözümüzün önünden akan bir çay var. Meşhur buranın Bakırçay'ı. Soma'daki Bakırçay'ın diğer namı Karaçay'dır. Kara akar. Kömür tozu akar.” [Katılımcı K15BH]

“Bunun Karaçay denmesinin esas sebebi, kömür işletmelerinin yıkama tesislerinden çıkan atıklarını hiçbir arıtma tesislerinden geçirmeden, nasıl olsa bir şekilde bizden çıkıyor dereyle suyla birlikte buluşup denize akıyor diye Bakırçay'a salınmasından kaynaklı siyah, akan bir Karaçay.” [Katılımcı K13BH]

Oldukça geniş bir havzayı sulayan Bakırçay'ın kirlenmesi yalnızca suya özgü bir sorun değil, aynı zamanda çevredeki canlı yaşamını ve tarımda kullanılan sulama suyuyla tarım alanlarını da olumsuz etkiliyor. Şlam olarak adlandırılan ve kömür tozunun suyla karışıp katılmış hali olan atığın dökülmesiyle zehirlenen suyun, yakın çevrelerdeki ovalarda tarımsal sulamada kullanıldığı ifade ediliyor.

“İnsanlar Kınık Ovası'nda da, başka yerde de tarımda kullanıyor... O zehirli suyu. Atık suyu.”
[Katılımcı K3SÇ]

Kömür, toprağı, havayı ve suyu kirletirken doğal yaşam alanlarını da tehdit ediyor. Uzun yıllardır Soma'da yaşayan Katılımcı K13BH, geçmişte Bakırçay'ın doğal yaşam alanlarından biri olduğuna dair tarihsel gözlemlerini şu sözlerle ifade ediyor:

“Ben ilk geldiğimde vardı, ufak ufak görüyordum mesela, Bakırçay'da balıklar yüzüyordu. Şu anda Bakırçay'da bırakın balık yüzmesini, herhangi bir canlı yaşamı söz konusu değil.”
[Katılımcı K13BH]

Yeraltı su varlıkları, kirlilik tehdidinin yanı sıra yok olma riski ile de bu çevre tahribatından payına düşeni alıyor. Katılımcı K14BH, bu durumu şu sözlerle aktarıyor:

“Bu santral bizim sularımızı hep aldı, o vadadaki suları. Derin kuyu kazdılar ya. O normal kuyularımızın suyu çekildi. Eskiden bu hendeklerde balıklar falan olurdu.” [Katılımcı K14BH]

Açık ocaklarda dinamit kullanımı sonucu ortaya çıkan tehlikeli maddelerin toprakta oluşan çatlaklardan sızan su ile birleşerek yeraltı sularına karıştığı ve kömür faaliyetleri için yapılan susuzlaştırma işlemleri sebebiyle yeraltı sularının çekildiği ifade ediliyor.

“Dinamit patladığı zaman, bir kilometre ilerisindeki su kaynağına zarar veriyor yani. Çatlaklardan su sızıyor. Su başka taraftan çıkıyor. Bir de dinamit patlatılırken gazlar çıkıyor. Bu gazlar da sularla birleşiyor. Yeraltı kaynaklarını, bir de açık ocak yeşil ağaçlık alanları bitiriyor.” [Katılımcı K4SÇ]

Madencilik faaliyetlerinin coğrafi yapıdan, yerüstü bitki örtüsüne kadar tüm çevresel sistemde bozulmaya neden oluyor. Maden ocaklarının açılması için toprak üstünün kazılması, coğrafi yapıyı ve üzerindeki ormanlık alanları tahrip ediyor. Bir sonraki bölümde coğrafyaya yapılan müdahalelerinin etkileri ayrıca detaylandırılıyor.

“Yerüstü maden ocakları burada dağların şekillerini değiştirirler.” [Katılımcı K1SÇ]

Soma'da “Mikro” İklim Değişikliği

İklim değişikliğinin etkileri tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de hissediliyor. Soma halkı da iklim değişikliğinin etkilerini yağışlarda, havadaki nemde, mevsim normalleri dışı sıcaklıklarda gözlemleyebiliyor. Soma, artık karasal iklim özellikleri göstermiyor. Yıllar içinde kış aylarındaki kar yağışının giderek azalmış olduğu en belirgin gözlem. Son 10 yılda büyük değişimler yaşandığı ve değişimlerin katlanarak arttığı ifade ediliyor. Soma'nın yerlileri ve uzun yıllardır ilçede yaşayanlar ise yaşanan değişimleri daha derinden gözlemleyebiliyor.

Bölgede, civar ilçelerden farklı olarak mikro iklim değişikliği yaşandığını söylemek mümkün. İklimdeki değişimin sebebi ise termik santral faaliyetleri olarak görülüyor.

“Yarı yarıya değişim var desek çok abartmış olmayız herhalde. Çünkü ortalama ben Soma’ya ilk geldiğim yıllarda her yıl en az üç defa kar yağardı. (...) İnanılmaz derecede bir iklim değişikliği tabii ki söz konusu.” [Katılımcı K13BH]

“Bizim ilk işe girdiğimiz zamanlar çok kar yağardı Soma’ya. Kardın dolayı servis otobüsleri bile gitmezdi. Kış günlerinde işe gidemediğimiz zamanlar oldu. Ama bu küresel ısınmanın etkisiyle şu anda Soma’ya kar bile yağmıyor.

Görüşme: Peki burada termik santralin olması ekstra etkiliyor mu?

K5SÇ: Mutlaka etkiliyordur.” [Katılımcı K5SÇ]

Termik santral, toz ve külün yanında havaya yoğun buhar da salıyor. Bunun yanında nemliliği etkileyen diğer faktörün ise, kömürün yakıldıktan sonra ortaya çıkan küllerin su ile karıştırılarak depolanması sonucu ortaya çıkan yapay göletler halindeki kül depolama sahaları olduğu düşünülüyor. Soma, denizden uzak, iç kesimlerde kalan bir ilçe olmasına rağmen yaz aylarında yoğun nemin görüldüğü bir yer. Karasal iklimin hâkim olması gereken coğrafyada belirgin bir nemin olması, bölge halkının da dikkatini çekiyor. Özellikle yaz aylarında aşırı nemden dolayı bunaltıcı havaya maruz kalındığı ifade ediliyor:

“Yapay kül barajları oluyor. Bunlar(ın) buranın iklimine olumsuz etkileri oluyor. ılımanlaştırıyor, yapay göller burayı ılımanlaştırıyor. Nem oranını artırıyor.” [Katılımcı K16BH]

“İki kül barajı, üzerine yapılan üçüncü bir kül barajı, soğutma barajı ile birlikte o nem dengesi değişti, nem dengesi ile birlikte doğal olarak ısı değişti. Böyle bir ekolojik yıkım var.” [Katılımcı K13BH]

“Kazanlardaki buharı dışarıya atıyor ve o kazanların yakınına gittiğinizde yağmur damlası olarak düşüyormuş. Bu Soma’daki nem oranını çok ciddi şekilde etkiler ve yaz döneminde özellikle ölüyoruz nemden. Burası denize de uzak bir yer. Yaklaşık 70-80 kilometre var. Bu kadar nemin olması normal mi? Bu nemin sebebi de santral ve santralin çıkarttığı duman, buhar.” [Katılımcı K11ÇY]

Soma, etrafı yüksek tepelerle ve dağlarla çevrili bir coğrafyaya sahip. Bunun yanında Soma çeperlerinde kömür sektörünün ürettiği atıkların depolanmasıyla yükselmiş depolama alanları, yani “kül tepeleri” bulunuyor. Maden yatağının üzerindeki tabakanın kaldırılıp taşınması işlemi sonucu oluşan dekapaj yığınları da ilçe çevresinde yapay yükseltiler oluşturuyor. Bu yığınların yüksekliği yer yer büyük bir tepe boyutuna ulaşabiliyor. Bu sebeple, Soma’da rüzgâr geçişinin sağlanamadığı ve hava akımının engellendiği bölge halkı tarafından sıklıkla dile getiriliyor. Bazı katılımcılar topografik yapının bozulmasının iklim koşullarının değişmesine neden olduğunu düşünüyorlar. Termik santralin neden olduğu toz ve küllerin ve kül tepelerinden etrafa yayılan tozların ve gazların, etrafı dağlar ve yapay tepelerle çevrelenmiş Soma üzerinden dağılamadığı, basılı kalan havanın da hem yağışları hem de insan sağlığını etkilediği ifade ediliyor:

“Maden sahasından çıkan atıkların, toprakla karışık atıkların biriktirildiği setler, mesela bu yığıldığı yerlerde gittiği böyle dağ yüksekliğinde bentler oluşturuyor.” [Katılımcı K16BH]

“Açık ocaklardan kaynaklı dekapaj dediğimiz, yani üst örtüsünün alınıp ki bu milyonlarca milyarlarca tondan bahsediyoruz. Onun alıp yine vadi denen ve aslında Soma'nın ekolojik ve rüzgâr yapısını kökten değiştirecek vadilere dökülmüş olması... Bu da ister istemez Soma'nın havasının daha kirli olmasını, hava akışkanlığının %60'ın üzerinde bir değişkenlik göstermesi, işte o basılı kalan havanın etkisiyle yağmurun daha az yağması, karın daha az yağmasına sebep oldu.” [Katılımcı K13BH]

İklim değişikliğinden tarımsal üretim de etkileniyor. İklim değişikliği sonucu yağışların azalmasının, toprak kalitesini etkileyerek tarımsal verimliliği düşürdüğü ifade ediliyor. Kömür sektörü ile iklim değişikliği arasındaki ilişki çoğunlukla termik santral üzerinden kuruluyor. Madenlerin iklim değişikliği konusunda etkisinin ise düşük olduğu düşünülüyor.

“İklim bayağı çok değişti. Geçen sene baharda çok yağdı. Şimdi don kırağı hiç olmuyor. Kırağı dediklerimiz, yağsa onlar, toprağı kabartır, güzel olur, yumuşacık yapar toprağı. Şimdi bunlar yok. O zaman böcekler ölmüyor. Var. Zararı var.” [Katılımcı K14BH]

Bölgedeki aşırı nem ve sıcaktan dolayı Soma halkının rahatsızlık duyduğu ifade ediliyor. Yalnızca yaz aylarında değil hafta izinlerinde de insanların Soma'yı terk ettiği ve yakın çevredeki ilçeleri vakit geçirmek için tercih ettikleri dile getiriliyor. Çevresel faktörlerin değişimi, bölge halkının rutin yaşantısında da değişime yol açıyor.

“(Aşırı sıcaklardan rahatsızlanan insanlar) Tabii ki oluyor. Zaten insanlar burada bir evi Soma'da, bir evi Dikili'dedir. Herkes çevreye kaçıyor. Yazın son derece nüfusu azalan bir yer burası.” [Katılımcı K15BH]

“Eğer bir aracınız varsa veya biraz ekonomik gücünüz bir tık (daha) yerindeyse, hafta tatilinizi genelde Soma'da geçirmeyi düşünmezsiniz. Yaklaşık hafta sonlarında, Soma'dan 5 bin kişi Soma'nın dışında, hafta sonunu dışarıda geçiriyor.” [Katılımcı K13BH]

Diğer yandan iklim değişikliğinin küresel bir sorun olduğunu ve kömür sektörünün bununla bir ilişkisi olmadığını düşünen kişiler de var. Kömür sektörünün neden olduğu çevre tahribatları bilinse ve kabul edilse de geniş çerçevedeki etkilerine dair farkındalık daha sınırlı kalabiliyor.

“Küresel olarak küresel ısınma var. İstanbul'a git Ankara'ya git oralar da böyle. Madenle termikle alakası yok. Tüm dünyanın sorunu bu. Termikle bağlantılı olduğunu düşünmüyorum.” [Katılımcı K6SÇ]

Yaşamaya Değil, Çalışmaya Geline

Soma, birçok kişi için yaşamaya devam etmek istemedikleri bir yer. Buna sebep olan kişisel, sosyal, kültürel ve ekonomik birçok faktör olabileceği gibi rapor boyunca detaylandırıldığı üzere sağlık riskleri, çevresel kirlilik, iş alanlarının sınırlılığı, sosyal hayatın zayıflığı ve bunlara bağlı yaşam kalitesinin düşüklüğü başta gelen sebepler olarak sıralanabilir.

“İşte hani tayin isteme gerekliliği duyuyorum ama tabii çıkmaması nedeniyle de burada yaşamaya devam etmek zorunda olmak ayrıca bir böyle stres faktörü oluyor benim açımdan.” [Katılımcı K16BH]

“Buradaki arkadaşlık ilişkilerim yüzünden burada yaşamayı tercih ediyorum ama normal şartlarda yaşanacak bir yer mi diye sorarsınız, kesinlikle değil.” [Katılımcı K1SÇ]

“(Soma’da yaşamak) İstemezdim. Ben memleketimi terk etmiş gelmişim ya.” [Katılımcı K9ÇY]

Maden sektöründe çalışan kişilerin, emekli olduktan sonra memleketlerine dönme eğiliminde oldukları söylenebilir. Soma’da yaşayan nüfusun önemli bir bölümü madenlerde çalışmak üzere kente gelen işçiler olduğundan, madenlerdeki çalışma hayatını sonlandırıp emekli olduktan sonra memleketine dönme eğiliminin yaygın olduğu aktarılıyor. Yeraltı madenciliğinin yoğunlukla yapıldığı Soma’da, birçok kişinin erken emeklilik hakkı olduğu göz önüne alındığında Soma’nın yalnızca prim doldurmak için çalışmaya gelinip sonrasında terk edilen bir “gurbet” konumunda olduğunu söylemek mümkün.

“Zaten niyetimiz emekli olduktan sonra daha düzgün bir yere gitmek. İkimiz de çalışsak bir şekilde döndürürüz.” [Katılımcı K10ÇY]

“Genel çoğunluğa baktığınız zaman gelir, burada yeraltı yevmiyesini doldurur, madenle işini bitirir, herkes kendi memleketine çeker gider.” [Katılımcı K1SÇ]

“Emekli olduktan sonra ihtiyacı olmayan, yeri yurdu köyü olan adam emekliliğini alıp gidiyor.” [Katılımcı K6SÇ]

YENİ BİR YOL ARAYIŞI

Bu araştırmanın çıkış noktalarından biri de kömürsüz bir gelecek senaryosunda Soma'nın geleceğine dair öngörü geliştirebilmek, bölge halkının gelecek tahayyüllerini görebilmek, beklentilerini ve taleplerini belirlemektir.

Net sıfır emisyon taahhüdünde bulunan Türkiye'nin, bu taahhüdü gerçekleştirebilmesi için kömürden çıkış sürecini planlaması ve bu sürecin adil şekilde gerçekleştirilmesi için çalışmalara büyük bir hızla başlaması gerekiyor. Raporda ele alındığı üzere, kömür sektörünün hem insan hem de doğa üzerinde geri döndürülemez etkileri var. Ancak Soma gibi kömür endüstrisinin yoğun olduğu bölgelerde ekonomik olarak sektöre bağımlılığın güçlü olduğu anlaşılıyor. Bu nedenle kömürden çıkış sürecinin planlanmasında ve uygulanmasında, iki temel mesele ön plana çıkıyor: düzenli ve güvenceli gelir sağlayacak iş alanlarının yaratılması ile sosyal güvenlik ve emeklilik haklarının geliştirilmesi. Hak kayıplarının önüne geçilmesi için bu temel iki mesele Somalılar açısından kritik önem taşıyor.

“O insanlar oraya artık bağımlı. Artık yani oradan, onların bağıını koparmak için alternatif şeyler üretmek lazım.” [Katılımcı K2SÇ]

“Aynı şekilde o insanların da daha aşına olduğu bir iş olmalı ki ya da iş kolu yaratılmalı ve bunlar planlanmalı ki bu insanlar haklarını alabilsinler.” [Katılımcı K11ÇY]

Kömürden çıkış sonrasında ne olacağı sorulduğunda bir konuda görüş birliği sağlanıyor, o da Soma'dan göçün başlayacağı. Kömür sektörü bölgedeki ana istihdam kaynağı olduğundan sektörün varlığı sonlandığı durumda halihazırda bu sektörde çalışmak için Soma'ya göçmüş insanları Soma'ya bağlayacak bir neden kalmamasından dolayı, nüfusun hızlı bir şekilde düşeceği ifade ediliyor.

“Tarımcılık yapar da... nüfus 130 bin. (O zaman) 20-25 bin olur. Ne yapacak kömür çıkarsa. Tarlası olan eker. Zaten burasının nüfusu hep dışarıdan geldi. Soma'nın yerli halkı 500 tane çıkar.” [Katılımcı K4SÇ]

“Soma bayağı bir göç verir, boşalır. İnsanlar kendi memleketlerine gider, başka işlere yönelirler. Soma büyük köy olur yani.” [Katılımcı K3SÇ]

“Mutlaka havası daha güzel, daha küçük şirin bir kasabaya dönüşür ama şu anki nüfusun yaklaşık üçte ikisi kaybolur Soma'da. Nüfus hızla çöker.” [Katılımcı K15BH]

Kömür sektörünün olmadığı durumdaki Soma'nın tasvirinde Balya örneğine sıklıkla değiniliyor. Geçmişte bir maden kenti olan Balya'da madenlerin kapanmasıyla günümüzde Balya'nın geldiği durum "köy" olarak tanımlanıyor ve benzer bir kaderi Soma'nın da yaşayacağı savunuluyor.

"Balya'da kömür madenleri kapandı, köy gibi oldu. Soma'da mesela madenler kapanmaya başlasa, ikinci Balya olur yani, köy olur burası." [Katılımcı K7SÇ]

"Soma'nın nüfusu da inan, çok düşer. Kömür olmayınca zaten santral de çalışmaz. Yani hepsi birbirine bağlı olduğu için. Soma köy olur. Kısacası bunu yazmak lazım. Kömür olmasa Soma köy olur, Balya gibi." [Katılımcı K5SÇ]

Soma'da kömür sektörünün üç ayağı olan termik santrallerin, madenlerin ve taşımacılığın birbiriyle sıkı bağları olması bölgenin ekonomisi üzerinde de güçlü etkilere sahip. Kömür sektöründeki azalma veya kapanmanın, işsizlik oranlarının artmasına, göçün hızlanmasına ve dolayısıyla ekonomik durgunluğa sebep olacağı ifade ediliyor. Madenlerin kapanmasıyla doğrudan etkilenecek olan termik santraller ve taşımacılık sektörü dışında bölgedeki esnafın da bu durumdan etkileneceği savunuluyor.

"Burada kömürün yerini alabilecek alternatif sektör yok. Biyoyakıt kullansa desem santraller, bu sefer madenlerdeki arkadaşlarımız işsiz kalacak. Kamyoncular yine işsiz kalacak. Her şey birbirine bağlantılı." [Katılımcı K7SÇ]

"Çok işsizlik kalır. Çünkü yaşam alanımız bitti. Onlar da kapandı mı, millet birbirini yer. (...) İşsizlikten istemem. Ama yapacak bir şey yok. Gençlerin yapacağı bir şey yok. Ova kalmadı. Nerede çalışacak? Milleti mecbur bırakıyorlar böyle." [Katılımcı K14BH]

"Herkes etkilenir. Burada kahveyi işletenden esnafına kadar, pazarda meyve satana kadar herkesi etkiler. Gurbetçi olan insan da çok. Burada yapabileceği bir iş olmayınca adamın yapacak bir şey yok. Ailesini alıp memleketine gider." [Katılımcı K8SÇ]

Soma'da kömürün yerini alabilecek alternatif sektörler sorulduğunda net şekilde ayrılan iki farklı görüş var. Bunlardan ilki, hiçbir şekilde kömür sektörüne alternatif bir sektör olmadığı. Diğer görüş ise, Soma'nın mevcut potansiyelleri olduğu ve yeni yatırımlarla bu potansiyellerin güçlendirilebileceği yönünde. Özellikle tarımsal sanayi, bölge için güçlü bir alternatif olarak görülüyor. Soma ve çevresindeki verimli tarım alanlarının işlenmesi ve tarımsal sanayi kollarında kömür sektörü çalışanlarının yeniden istihdamı sağlanarak, bölgenin kömür sonrası ekonomik hasarlarının hafifletilebileceği düşünülüyor. Pamuk, domates, zeytin, tütün başta sıralanan ve tarımsal sanayiye uygun olan ürünler. Kömür öncesinde Soma ve çevresinin tarımla anılması, tekrar tarıma dönülebileceğine dair güçlü öngörüler sağlıyor.

"Yani farklı tarımsal sanayi geliştirilebilir. Örneğin Soma ve Kınık Bölgesi ovalar, çok verimli ovalardır. Üretim planlamasıyla burası bütün Türkiye'nin salça ihtiyacını karşılayabilecek bir yer. Ege pamuğu dünyanın en uzun lif uzunluğuna sahip, dünyanın en kaliteli pamuğudur. İlk bundan 30-35 sene evvel Soma'yla Bergama arasında 15-20 tane çırçır fabrikası vardı. Bugün baktığımızda sıfır." [Katılımcı K15BH]

“(Tarım ekonomik olarak kömürün yerini alabilir mi?) Zaten öyleydi. Şu anda olabilir, yakın zamanda da olabilir. (...) Bu insanların tamamının geçimini sağlayabilecek potansiyele sahip.” [Katılımcı K13BH]

“Bizim temel ekonomik dayanağımız tarım ve hayvancılık. Bunun üzerinden çalışalım bence. Yani şimdi alternatifsiz değil ekonomi (...) Hiçbir şey alternatifsiz değil. Uzaydan gelecek bir akla da ihtiyacımız yok. Formül çok.” [Katılımcı K2SÇ]

Alternatif geçim kaynakları açısından, doğal ve tarihsel özellikleri sebebiyle turizmin de güçlendirilebileceği ifade ediliyor.

“...Bunlara dair hani bütçeler ayrılrsa, bunların ön plana çıkarıldığı uygulamalar olsa burası turizmden de hem doğa hem tarih turizminden de insanların faydalanabileceği bir bölge olabilir.” [Katılımcı K16BH]

Kömürden çıkış sonrası alternatif sektörlerle geçişte “tatmin edici ücretin” belirleyici olduğu görülüyor. Kömür sektörünün sağladığı düzenli ve görece yüksek gelir, özellikle Soma Maden Faciası sonrası, bölge halkı için çekici bir faktör. Alternatif geçim kaynakları değerlendirilirken kömür sektöründe çalışmaya yakın bir gelir sağlayacak alanların ön plana çıkarılması gerekiyor.

“Kırsalda tarımla uğraşan insanlarken başka hiçbir iş yapma şansları olmadığı için madende çalışmak üzere buraya gelen insanların başka bir iş yapma olasılığı çok hani gelir açısından tatmin edebilecek işler olmayacaktır. Yine başka bir fabrikaya girecektir büyük ihtimalle.” [Katılımcı K16BH]

“Yine geliyoruz, başa. Düzgün maaşlarımız olsa, düzgün işimiz, düzgün güvencemiz olsa bu kadar madene gerek kalmazdı.” [Katılımcı K10ÇY]

Diğer yandan kömür sektöründe çalışan kişilerin güçlü mekanik bilgisi ve becerisi olduğu ifade ediliyor. Mekanik bilgisine sahip kişilerin yetkinliklerini, farklı endüstriyel alanlarda kullanılabileceği düşünülüyor. Mekanik bilgisi ve becerisi, alternatif istihdam alanlarına, özellikle endüstriye geçişte avantaj olarak değerlendirilebilir. Mekanik bilgisine sahip madencilerin, sanayi tesisleri ya da organize sanayi bölgelerine kolaylıkla uyum sağlayacak niteliklerde olduğuna inanılıyor.

“Bugün baktığımızda mesleki olarak %50-60’ı geçen, elinde mesleki belgesi olan kömür dışında başka alanlarda çalışabilecek madencilerden bahsediyoruz. Dolayısıyla madenlerin kapatılması veya termik santralinin kapatılması durumunda yaratılacak alternatif, organize sanayi bölgelerinde bunlar çok rahat bir şekilde yani, hiçbir zorluk çekmeden entegre edilebilen bir kitle olur.” [Katılımcı K13BH]

“Mekanik bilgisi yoksa başka işte çalışamaz. Yeraltında çalışan adam kürek işi yapabilir anca. Mekanikçi her yerde çalışır.” [Katılımcı K6SÇ]

Endüstriyel tesislerde kullanılan ekipman ve sistemlerin çalışma prensibi ile madencilikte kullanılan araçların çalışma prensibinin benzerlik gösterdiği ifade ediliyor. Dolayısıyla, kömür sektöründeki bilgi ve deneyim, sektör çalışanlarının bir kısmı için farklı sektörlerde

çalışabilecek yetkinlikleri sağlıyor. Termik santral çalışanı Katılımcı K7SÇ'nin ifadeleri bu kanıyı destekliyor. İnşaat çalışmalarında sona yaklaştığı ifade edilen organize sanayi bölgesi, kömür sektörü çalışanları için alternatif bir istihdam alanı oluşturabilir.

“Mekanik anlamda, hidrolik yeraltında da varsa yerüstünde de birçok sektörde var. Çünkü basınçlı sistem aktarı(mı). Yeraltında yapmış olduğun mesleğin gruplarının, dışarıda da olduğunu düşünürsek birçok alanda aslında değerlendirebilirsin.” [Katılımcı K1SÇ]

“Kömür sektöründe pek bir bilgim yok. Benim mekanik olarak bilgim var. Herhangi bir firmada rahatlıkla işimi yaparım.” [Katılımcı K7SÇ]

Kömürden çıkış sağlandığı durumda, bu durumdan en çok etkilenecek kesimin, eğitim seviyesi düşük ve kol gücüne dayalı alanlarda çalışanlar olacağı ifade ediliyor. Bilgi ve beceri eksikliği, karmaşık ve teknik alanlarda istihdamı kısıtlayıcı bir etken olabilir. Bu anlamda mesleki eğitim, meslek içi eğitim ve sertifikasyonun önemi ortaya çıkıyor. Bilgi ve beceri düzeyini arttırmak için mesleki eğitim ve iş gücü yetiştirme programlarına, kömürden geçiş döneminde yatırım yapılması gerekiyor. Bu sayede, kömürden çıkış sürecinde ortaya çıkacak iş kayıpları yönetilebilir. Aksi durumda, sınırlı bilgi ve beceri düzeyine sahip kişiler, kısıtlı iş imkânlarıyla karşı karşıya kalabilirler. Teknik bilgisi sınırlı kişilerin alternatiflerinin az olduğu, bu durumda kişilerin yine kol gücüne dayalı olacak şekilde altın, demir, çinko gibi madenlere, inşaat sektörüne ya da tarım işçiliğine yönelebileceği ifade ediliyor.

“Bundan en çok eğitim düzeyi düşük, madencilik dışında hiçbir iş yapamayacak donanımda olan insanlar zarar görür.” [Katılımcı K15BH]

“Hani madencilikten başka bir şey bilmeyen insanlar ne yapabilir dersiniz, inşaat sektöründe istihdam edilebilir. Tarım sektöründe istihdam edilebilir.” [Katılımcı K13BH]

“Madenlerde işine yarar. Bu madende, kömür madeninde çalışan biri altın madeni, demir, çinko, her türlü madende çalışabilir. Hiç zorluk çekmeden.” [Katılımcı K8SÇ]

“Maden gibi yeraltında çalışan adamların çoğu yani, kazma kürek sallayan adam yani başka bir şey bilmiyor. Tek yaptığı, kazma yürek sallamak. Mekanikten anlamıyorsa, dediğim gibi kazma yürek sallıyor. En fazla gider tarım işçiliği yapar.” [Katılımcı K3SÇ]

Öte yandan kömür sektörünün ağır çalışma koşullarına uzun yıllar maruz kalmış kişilerin bedenen yıprandığı, bu sebeple sektörden ayrılınsa bile sağlıklarının başka bir işte çalışmaya yetmeyebileceği ifade ediliyor. Kömür sektöründe, emekli olduktan sonra sektörde çalışmaya devam etmenin yaygın bir durum olduğuna değinilmişti. Katılımcı K13BH, emekli olup çalışmaya devam etme durumunda sağlığın yitimiyle birlikte sektörde çalışmaya uzun yıllar devam edilemediğinden bahsediyor. Ancak geçim sağlanamadığı durumlarda mecburen çalışma hayatının sürdürüldüğü ifade ediliyor.

“Madende çalışıp emekli olan bir insanın, emekli olduktan sonra geçinemiyorsa bedenen çalışabileceği maksimum yıl en fazla beş yıl. Zaten çalışmıyor. (...) (Sağlığı) Uygun olmasa da çalışmak zorunda kalıyorlar.” [Katılımcı K13BH]

Raporun “Meslek Hastalıkları” ve “Kazalanmak” bölümlerinde kömür sektörünün sebep olduğu sağlık tahribatları detaylandırılmıştı. Bölümlerin ortaya koyduğu sonuçlardan

biri, kömür sektörünün sebep olduğu meslek hastalıkları ve/veya sektörde yaşanan iş kazaları sebebiyle kişilerin sağlığını kaybetme ve çalışamaz duruma gelme riski ile karşı karşıya olduklarıdır. Hastalık ya da kaza sonrası iş hayatına devam etme durumlarında ise çalışma alanlarının kısıtlandığı ön plana çıkan bulgulardandı. Yeraltı madeninde çalışan Katılımcı K1SÇ, işverenlerin sağlıksız kişileri işe almak istemeyeceğini vurgularken yerüstü madeninde çalışan Katılımcı K3SÇ de ileride karşısına çıkabilecek bir meslek hastalığı sonucu istihdam sorunu yaşayabileceğinden söz ediyor. Dolayısıyla sağlığını kaybetme riski olması ya da hâlihazırda kaybedilmiş ağılık, sektör çalışanlarının olası bir kömürden çıkış senaryosunda farklı bir sektörde yeniden istihdamında dezavantaj yaratıyor.

“Patronlar şöyle bakar olaya, ben gerçekten sağlıklı bir insan arıyorum ki ileride bana da sıkıntı olmasın diye. Çünkü sağlıksız bir insanı, insanlar iş yerinde çalıştırmak istemez.” [Katılımcı K1SÇ]

“Görüşmeci: Başka bir işte çalışacak olsanız ileride, geçmişte kömürde çalışmış olmak sağlık açısından size bir engel oluşturabilir mi? K3SÇ: İlla ki olur yani. Meslek hastalığına yakalanmış olabilirim.” [Katılımcı K3SÇ]

Çalışan yakınlarından Katılımcı K10ÇY, iş kazası geçiren bir madencinin sonrasında farklı bir sektörde işe giremediğine şahit olduğunu anlatıyor. Verilen örnekte kişinin sağlığıyla birlikte iş gücünü de kaybetmesi ve Soma'daki emek yoğun sektörlerde yeniden yer bulamayıp göç etmek zorunda kalması dikkat çekiyor. Katılımcı K10ÇY'nin alıntısında yer bulan yaş vurgusu ayrıca, olası bir kömürden çıkış programında göz önüne alınması gereken bir faktöre daha işaret ediyor:

“(Madenlerde çalışan bir arkadaşımız) Bir tanesi mesela hala mahkemede, iş kazası geçirdi. Sonra şeker hastası falan olduğunu öğrendi. Her yerde işe giremedi. Zorlandı. Yaşı da biraz olunca, 40 küsur yaşındaydı. Sonra taşındılar. Aile, kızı, karısı, eşinin akrabalarının olduğu yere gittiler iş bulmak için. Benim bildiğim kadarıyla hala iş bulamamışlar.” [Katılımcı K10ÇY]

Olası bir kömürden çıkış sürecinde çalışanların istihdam ve sosyal güvence haklarının korunması, sürecin “adil” bir şekilde gerçekleştirilmesi için önemli bir faktör. Ancak araştırma sonuçları gösteriyor ki kömür sektöründe çalışma deneyimiyle riskli sağlık durumuna sahip kişiler iş gücü piyasasında dezavantajlı konumda. Dolayısıyla adil geçiş sürecinde sektör çalışanlarının mevcut sağlık durumlarını ve potansiyel sağlık risklerini önceliklendiren programların oluşturulmasına ihtiyaç var.

Kazanılmış Dayanıklılık

Soma'da yaşayan insanlar kömürü, teraziye koyup tarttığında “geçim sağlamak” ağır gelen taraf oluyor. Kömürün sebep olduğu çevre tahribatları, sektördeki kazalar, meslek hastalıkları, ölümler bilirse de geçimini sağlamak için çalışmak zorunda olmak, bir yandan da beraberinde kabullenmeyi getiriyor. Bu anlamda Somalılar kömür sektörünün yarattığı tehditlerle yaşamaya uyum sağladıkları ve dayanıklılık¹⁹ geliştirdikleri söylenebilir.

¹⁹ Dayanıklılık, zorlu yaşam deneyimleriyle başa çıkma ve uyum sağlama kapasitesi olarak tanımlanabilir. Başa çıkma ya da uyum duygusal, zihinsel ya da davranışsal olarak gerçekleşebilir. Kaynak: American Psychological Association, Erişim Tarihi: 06.03.2024, <https://www.apa.org/topics/resilience>

“Şimdi Soma’da kömür olmasaydı... İy yanları da var, kötü yanları da var. Çok zorluk çekerdin. Emekli olamazdın. Tütünle de kendini şey yapamazdın (geçindiremezdin). Bir taraf iyi, bir taraf da kötü, hava kirliliği. İnsan sağlığına zararlı.” [Katılımcı K14BH]

“Santralin kapanmasının iyi ve kötü yanları var. Buradaki santralde çalışan insanlar çıktıklarında başka bir iş kolunda ya da yaptıkları işe benzer bir işte çalışabileceklerse kesinlikle çok iyi. Şu an bile kapatılabilir. İnsanların sağlığı açısından çok önemli ki santral kapandıktan da belli bir süre sonra burasının havası, bir anda değişmeyecektir.” [Katılımcı K11ÇY]

Öte yandan karar vericilere karşı güvensizlik de söz konusu. Paris İklim Anlaşması imzalanmasına rağmen yeni termik santral projelerinin sürmesi, yeni kömür madeni ruhsatlarının verilmesi ikilem yaratarak imzalanmış bir uluslararası anlaşmaya uyulmayacağına dair şüpheleri besliyor. Büyük sermaye gruplarının karar süreçlerinde belirleyici rolü olduğu ve alınan kararlarda sermaye gruplarının çıkarlarının ön planda tutulduğu düşünülüyor. Bunun yanında enerji ihtiyacı nedeniyle Avrupa örneklerinde termik santrallerin ve maden ocaklarının yeniden faaliyete geçtiğine dair duyumlar üzerinden, enerji sıkıntısı yaşanabileceği kaygısıyla kömürden çıkış gibi bir sürecin gerçekleşemeyeceğini düşünenler de var.

“Bunu yapacaklarını hiç sanmıyorum. Cayır cayır termik santral yapıyorlar.” [Katılımcı K3SÇ]

“Bunlar bu süreçte, bence kimse bir şey yapma şansına sahip değil gibi düşünüyorum. Çünkü bu işte söz sermayedarların elinde.” [Katılımcı K1SÇ]

“(Avrupa’da) Kapatıyorlar ama şimdi biz duyuyoruz yeni yeni. O kapattıkları o ocakları açıyorlar enerji sıkıntısından dolayı.” [Katılımcı K5SÇ]

Tüm bunların yanında hak arayışlarının kazanımla sonuçlanacağına dair umutlu bir perspektif de var. Geçmişte hak mücadelesi ile elde edilmiş kazanımlar, gelecekte de koşulların iyileşebileceği, insanca yaşam koşullarının sağlanabileceği ya da kömürden çıkılabileceğine dair inanç sağlıyor. Özellikle eğitim seviyesinin artmasıyla gelen bilincin, adil ve insanca yaşam koşullarının talep edilmesini sağlayacağı düşünülüyor. Uzun soluklu olduğu ifade edilen bu süreçte her şeyin mümkün hale getirilebileceği, geçmişten referanslar ile destekleniyor.

“Hafta tatilinin, çift asgari ücretin özelde olabileceğini kim kestirebilirdi geçmişte? Hiç kimse. Bir yasa çıktı. Çift hafta tatili oldu. Çift asgari ücret yevmiye oldu. Dediğim gibi, yapılamayacak bir şey yok.” [Katılımcı K1SÇ]

“İnsanlar gün geçtikçe daha eğitilmiş hale geliyor. Daha eğitilmiş hale gelen insanlar, daha insanca yaşam koşulları istediği için bu tür şeylere karşı çıkıyorlar. (...) Eskiden 1 Mayıs mitinglerine katılanlara terörist denilirdi. Şimdi mesela çok iyi. Bunlar bağırarak elde edilmiş haklar. Yani ben ötekilerinin de alınacağına inanıyorum. Bu çok uzun soluklu bir şey. Çok uzun soluklu. Siz varıp görürsünüz. Ben göremem de.” [Katılımcı K2SÇ]

Talep Etmeyi Hayal Edebilme

Adil ve insanca yaşam koşullarının talep edilerek kazanılabileceğine dair bir inanç olsa da Soma'da talep etmeye yönelik umutsuzluk duygusu hâkim. Özellikle kömür sektörü çalışanlarına, kaybetme riskleri olan sağlıklarına dair hak talepleri ya da kömür sektörünün sonlandırılması sürecindeki talepleri sorulduğunda, net bir talep kurgusu oluşturamadıkları gözlemleniyor. Sektör çalışanlarının karşılaşılabilecekleri her türlü olumsuz durumu kabullenme eğiliminde olduğu, hak talep etme güçlerini kaybettikleri ve bu hakları talep etmeyi hayal bile edemedikleri görülüyor. Bu durum iş güvencesi açısından sektör çalışanlarının işveren karşısında ne denli güçsüz durumda olduğunu ortaya koyuyor. “Madenlerin tasfiye edilmesi ve termik santrallerin kapatılması gerekse, bunun nasıl sonuçları olur?” sorusu sorulduğunda sektör çalışanlarının verdikleri yanıtlar şöyle oluyor:

“Yapacak bir şey yok. Adam kapattı mı gidiyor, senin tazminatını veriyor, çıkış yapıyor. Parasını alan çekilecek. Ne olacak? O günü, sigortayı doldurmak için adam dışarıda bir yerde dolduracak.” [Katılımcı K4SÇ]

“Çeketimizi alır gideriz. Herkes yeni bir iş arar. Herkes işsizlik maaşına başvurur artık kaçılacaksa.” [Katılımcı K7SÇ]

“Kendine şöyle dersin o zaman, istediğin kadar istediğini bekle, seninle işi bitti herkesin. Artık seninle hiçbir işi yok patronların, işletmenin, şirketin. Kendi başının çaresine bak. (...) Hiçbir yerden hiçbir destek beklesen de gelmez.” [Katılımcı K8SÇ]

“Ben çok şey öneririm de, benim önerilerimi dikkate alan olur mu ki yani?” [Katılımcı K2SÇ]

Günümüzde Soma'da kamuya ait maden işletmelerinde çalışanların oldukça sınırlı bir grup olduğuna daha önce değinilmişti. Dolayısıyla Soma'da genel geçer olan özel sektör koşulları. Maden işletmelerinin özelleştirilmesi, bu noktada kömürden çıkış sürecini zorlaştıran bir faktör olarak karşımıza çıkıyor. Özel sektörde işletmelerin kapanması durumunda, çalışanların haklarının korunmasına dair herhangi bir yaptırım ya da destek mekanizması uygulanmıyor. Geçmiş örneklerde kamu işletmelerinin kapanmasıyla işçilerin farklı iş kollarına yerleştirildiği örnek verilirken özel sektörde böyle bir durumun olmadığı, çalışanların yalnız bırakıldığı/bırakılacağı ifade ediliyor. İşletmeler, işyerini kapatıp kolayca terk edebiliyorken geride geçim ve belki sağlık sorunlarıyla baş etmek zorunda kalan çalışanlar bırakıyorlar. Bu şekilde, riskli ve kritik sektörlerden olan maden sektörünün özelleştirilmesinin uzun vadeli etkilerinin günümüzde görülmeye başlandığı söylenebilir. Özel sektör çalışanlarının mağdur olmaması ve haklarının teslim edilmesi için işçi koruma politikalarının oluşturulması gerekliliği ortaya çıkıyor. Bu anlamda özel sektörün varlığı, Soma'daki kömürden çıkış sürecinin kritik meselelerinden biri haline geliyor.

“Bunlar planlı, programlı, hazırlıklı bir şekilde yapılırsa buradaki insanların geçiş sürecinde pek fazla sıkıntı yaşayacaklarını zannetmiyorum ama kötü olan da bu, özel sektör. Özel sektör olmasının sebebi bu. Yani Türkiye’de bunun birçok örneği yaşandı. Firma işi bittikten sonra tazminatı verip, çok rahat bir şekilde “Benden bu kadar.” deyip gidebiliyor. Devlet bunun sorumluluğunu alıyor mu? Almıyor maalesef. Çünkü niye? Özel sektör çalışanı.” [Katılımcı K1SÇ]

“Mesela işyeri kapanacak mı? İşçileri, kamuda başka bir yerlere işçi ama memur olarak falan veya işçi olarak, kamudaki başka yerlere gönderiyorlar. Özel sektörde duymadık.” [Katılımcı K5SÇ]

Kömürden çıkış sürecinin etkin bir şekilde yönetilmesi için sürece devlet kurumlarının öncülük etmesi gerektiği vurgulanıyor. Süreç, çok paydaşlı bir süreç olsa da asıl sorumluluk devlete yükleniyor ve sürecin getireceği zorlukların hafifletilmesi için işçiyi koruyucu ve destekleyici politikaların oluşturulması bekleniyor. Bu anlamda Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı'nın çalışmaları kritik önemde görülüyor.

“Ama bunlar devlet öncülüğü olmadan olacak konular değil. (...) Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'yla, Sağlık Bakanlığı'nın bu konuda inisiyatifi alması lazım. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı da olabilir.” [Katılımcı K15BH]

“Sonuçta burada, aslında bu hükümetin sorunu. Çünkü niye? İşsizlik veya geçinmek şeyini bence insanların düşünmemesi ve hükümetlerin düşünmesi gerek.” [Katılımcı K1SÇ]

Meslek edindirme eğitimleri ve istihdam programları, öncelikli koruyucu ve destekleyici politikalar arasında yer alabilir. Kömürden çıkış sürecinin iki temel meselesinden biri olan düzenli ve güvenceli gelirin öncelikli olarak sağlanabilmesi için sosyo-ekonomik seviyesi düşük, görece kırılgan gruplara öncelik verilebilir. Oluşturulacak programların, alternatif sektörlere göre sektörel ihtiyaçlar ve istihdam potansiyeline uygun bilgi ve beceri kazandırmaya yönelik, ihtiyaç ve hak temelli olarak tasarlanması ve uygulanması önemli yerde duruyor.

“Eğer öyle bir şey planlanıyorsa, mutlaka buradaki bu eğitimsiz, sosyokültürel seviyesi düşük toplumun meslek edindirme becerileri açısından geliştirilmesi lazım. Eğitime tabi tutulmaları lazım. “Bakın, maden hayatı şu kadar zamanda bitecek önleminizi alın, bir meslek geliştirin.” denmesi lazım. Tabii, o insanların sosyokültürel seviyesi bu söyleneni bile anlamaktan geri olduğu için, devlet eliyle “Sen şuna, sen şuna, sen şuna yönlen.” diye bir eğitim programlaması yapılması lazım.” [Katılımcı K15BH]

Kömürden çıkış sürecinin ikinci sırada gelen meselesi ise emeklilik hakları. Maden ve termik santral çalışanları ile nakliye-taşımacılık alanında çalışan kişileri kapsayacak şekilde kömür sektörüne mahsus sigortaların geliştirilmesi, kaynakların oluşturulması sektör çalışanlarına ek bir ekonomik ve sağlık güvencesi sağlanması açısından kritik bir hamle olabilir. Kömür sektörü sigortası ile, kömürden çıkışın sağlanacağı döneme kadarki sürede birikim sağlanabilir. Böylece hem olası iş kayıplarında hem de emeklilikte ekonomik güvence desteklenebilir.

“Mesela bu OYAK gibi veya bankalarda çalışan insanların ayrı bir ücret kesilip de emeklilikten sonra bir emekli maaşı da almaları gibi bir şey olsa, benim kendi fikrim, çok iyi olur.” [Katılımcı K5SÇ]

Sektör çalışanlarının sosyal güvenlik ve emeklilik haklarının korunması için bir dizi yasal düzenlemeler gerekiyor. Yeraltı maden çalışanlarının primlerinin tamamlanmasını sağlayacak teşvikler sunulabilir. Erken emeklilik haklarının korunması ve yeraltı çalışanlarının

emeklilik primlerinin tamamlanmasına destek sağlanması, erken emeklilik hakkının kömür sektöründe çalışmak için motive edici bir faktör olduğu göz önüne alındığında, yıllarca yeraltında çalışmış kişilerin haklarının temini için önemli bir adım olacaktır. Bunun yanı sıra, tüm sektör çalışanlarının hak ettikleri insan onuruna yakışır yaşam ve emeklilik koşullarının sağlanması için gerekli yasal düzenlemelerin ve politikaların oluşturulması geçiş sürecinin adil şekilde gerçekleşmesi için önemli bir adım olabilir. Katılımcı K1SÇ, geçmişte madenlerde küçülmeye giden bir kamu işletmesinde çalışan madencilerin re'sen emekli edildiklerini örnek vererek benzer bir uygulamanın tekrarlanabileceğini ifade ediyor. Ancak bu kısımda kamu-özel ikilemi ortaya çıkıyor.

“Kolaylaştırılabilir tabii ki de. Ama devletin de pek yanaşacağını sanmıyorum erken emeklilik gibi şeylere. (...) Devlet destekli iş yorumunu yapabilirler mesela. 2 senesi kalmış, 1 senesi kalmış. İnsanları başka ocaklara yönlendirip orada yarısını devlet, yarısını işverenin karşılayıp da sigorta primini, maaşını karşılayıp emekli edebilirler.” [Katılımcı K3SÇ]

“Geçmişte yaşandı, Zonguldak'ta mesela bu büyük 92 grevinden sonra madenlerde küçültmeye gittiler ve sigortası dolmamış insanları re'sen emekli yaptılar. (...) Geçmişte yapıldı. Tekrardan da yapılabilir. Orada da (çalışanın) mağduriyeti engellenmiş olur.” [Katılımcı K1SÇ]

Kömür sektöründe maruz kalınan çalışma koşullarının işçi sağlığı ve güvenliği açısından ciddi riskler oluşturduğuna rapor boyunca pek çok noktada değinildi. Olası riskler ve kayıplara karşı sağlığın güvence altına alınması hem şu anki çalışma hayatında hem de kömürden çıkış sürecinde sektör çalışanları için büyük önem taşıyor.

Bunun yanında sektör çalışanlarının sağlıklarının temini için sağlık sigortası talepleri bulunuyor. Çalışanların sağlık ihtiyaçlarının karşılanması ve daha iyi bir sağlık hizmetine erişebilmeleri amacıyla sektör için özelleştirilmiş sağlık sigortası ve güvencesi kritik bir uygulama olabilir. Soma'da sağlık hizmetlerine erişimin kısıtlı olduğu, bölgede yaşayanlar tarafından dile getirilmişti. Bu anlamda özel sağlık sigortası, sağlık hizmetlerine konforlu erişim sağlama aracı olarak görülse de, bir kamu hizmeti olarak sağlanacak sağlık sigortası ve güvencesinde kapsayıcılık, uzun yıllar kömür sektörünün etkilerine maruz kalmış Soma halkı için kritik değere sahip. Bunun yanında ferdi kaza sigortaları, çalışma hayatı boyunca çalışana koruyacak ek sigortalardan biri. Ancak poliçelerin bireysel olarak işçiyi koruyacak şekilde düzenlenmesi önemli bir faktör. Sektör çalışanlarından Katılımcı K1SÇ, geçmişte yaşadığı iş kazası sonrasında sigorta şirketinin kendisine değil, şirkete tazminat ödediğini aktararak yaşanan adaletsizlikleri ortaya koyuyor. Verilen örnek sağlık güvencesinin kamu tarafından sunulmasının önemini ortaya koyuyor.

“Görüşmecisi: Kömür sektöründe çalışırken kaybedilen sağlık için ne gibi destekler beklersiniz? Sağlık sigortamız olsa çok güzel olur.” (Katılımcı K3SÇ)

“Özel sağlık sigortası yapsalar gayet memnun olurum. (...) Sonuçta ağır iş sınıfı, o da ağır iş sınıfı. Keşke bunları da sadece santral değil, madenler de yapsın. İsterim yani.” [Katılımcı K7SÇ]

“(Geçirdiğim kazadan sonra) mesela sigorta işverene payını verdi ama poliçe sahibi olan ben, bana hiçbir şekilde vermedi.” [Katılımcı K1SÇ]

Yalnızca kömür sektöründe çalışanlar değil, kömür bölgesindeki çevresel tahribat sonucu yaşadıkları sağlık sorunları göz önüne alındığında, bölge halkının da kaybettikleri sağlıkları için tazminat hakkı doğuyor. Sağlık ve çevre standartlarına uyulmadan, denetlenmeden, caydırıcı uygulamalar olmadan madencilik ve enerji üretimi faaliyetleri nedeniyle kömür sektöründe çalışmasa bile bölge halkının da sağlık hakkı ellerinden alınıyor.

“Desteklerdim. Soma’da zaten termik santraller ve küçük kömürler (kömür madenleri) yüzünden bayağı kanserli insan vardır. Açıklanmasa bile, tam sayı bilinmese bile. O yüzden ben isterdim böyle bir şey.” [Katılımcı K12ÇY]

“Tabii ki de beklerim. Sağlığımı kaybettikten sonra, paranın pek önemi kalmıyor ama ne de olsa parasız da hiçbir şey olmuyor.” [Katılımcı K7SÇ]

Sonuç ve Öneriler

| SONUÇ VE ÖNERİLER

Kömürden çıkış tartışmalarında, toplumun ve çevrenin sağlığı çıkış sürecinin merkezinde olan bir konudur. Fosil yakıtlardan biri olan kömürden çıkılmasıyla çevre ve sağlık üzerinde olumlu etkilerin görülmesi beklenmektedir. Bu anlamda başta sektör çalışanları olmak üzere kömür bölgelerinde yaşayan kişilerin de sağlık haklarının korunması ve iyileştirilmesi, sürecin gerçek anlamda “adil” olmasının önemli bir boyutudur. Adil geçiş tartışmalarında sağlık meselesi, dönüşüm stratejilerinin güvenli bir ortamda hayata geçirilebilmesi, sağlık eşitsizliklerinin azaltılması ve hak odaklı sürdürülebilir bir sürecin inşası için kritik bir öneme sahiptir. Kömür sektörünün sebep olduğu sağlık risklerinin belirlenmesi ve bu risklerin bölgede yaşayanlar üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi ile adil geçiş tartışmalarına sağlık meselesinin dâhil edilmesi gereklidir.

Soma’da yaşayanların deneyimleri ve anlatılarını temel alan bu araştırma, sağlık ve kömürden çıkış süreci odağında Somalıların maruz kaldıkları durumları ve beklentilerini ortaya koymayı amaçladı. Elde edilen tüm bulgular değerlendirildiğinde öne çıkan başlıklar aşağıda yer almaktadır. Bölüm sonunda bulgular ve öneriler ayrıca özetlenerek Tablo 2’de sunulmuştur.

Bugünkü koşullarda kömür, Soma halkı için maddi ve sosyal güvence anlamına gelmektedir. Kömür sektörü ile kurulan kültürel ilişkilerin zannedildiği kadar güçlü olmadığı görülmektedir.

- Kömür sektörü, sağladığı düzenli gelir ile bölgede alternatifi olmayan bir geçim kaynağı olarak kabul görmektedir.
- Öte yandan hem sektör çalışanlarının hem de bölge halkının sektörde yaşanan iş kazaları ve meslek hastalıklarına dair farkındalıkları yüksektir. Kömür sektörü, kaza, hastalık ve ölümlerle birlikte anılarak olumsuz çağrışımlar ile özdeşleştirilmektedir.
- 2014 yılında yaşanan maden faciasının psiko-sosyal etkileri Soma’da sürmektedir. Yaşanan olayın toplumsal bir travmaya sebep olduğu anlaşılmaktadır.

Tarım sektörünün artık sağlayamadığı yeterli ve düzenli gelirin ikamesi zorlu koşullarına rağmen kömür sektörü olmuştur. Dolayısıyla toplumun desteğini alacak adil bir geçiş için öncelikli olarak kömür sektörüne mecbur bırakan koşulların ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Soma, kömür sektörünün etkisiyle göç almış bir kenttir. Kömür sektörünün sağladığı güvenceli gelir ile yerel halkın tarımdan kopuşunun yaşandığı ilçede kömürden çıkış sonrasında göçün başlayacağı ve nüfusun hızla düşeceği tahmin edilmektedir.

- Bu tahminin altında, kişileri kente bağlayacak ve kömürün yerini alabilecek bir sektörün bulunmadığı düşüncesi yatmaktadır.
- Kömür sektörünün tasfiye edilmesiyle, sektörün bünyesinde barındırdığı maden, termik santral ve taşımacılık alanları dışında, diğer iş alanlarında da (oto-tamir, hizmet, vd. sektörler) bölgede ekonomik darboğaza girileceği düşünülmektedir.
- Bu bağlamda hem bölge halkı hem de sektör çalışanları Soma’da kömürden çıkışın zorlu bir süreç olacağını düşünmektedir.

- Öte yandan karar vericilere karşı güvensizlik söz konusudur. Yeni termik santral projelerinin sürmesi, yeni kömür madeni ruhsatlarının verilmesi ikilem yaratarak, imzalanmış uluslararası anlaşmaya uyulmayacağına dair şüpheleri beslemektedir.
- Endişe duyulan diğer bir konu ise geçiş sürecinin plansız bir şekilde yürütülmesi sonucu çalışanların istihdam, sosyal güvenlik ve sağlık haklarının ihlal edilmesi olasılığıdır. Karar vericilerin ve işverenlerin bu süreçte kişileri yalnız ve savunmasız bırakması güçlü bir ihtimal olarak görülmektedir.
- Kömür sektörünün, rödovans ya da hizmet alımı yöntemleriyle özel firmalara ihale edilmesiyle başlayan özelleştirme politikaları, kömürden çıkış sürecinin engellerinden biri haline gelmektedir. Kömürden çıkış sürecinde hem istihdam politikalarının oluşturulması hem de sosyal güvenlik ve emeklilik haklarının korunması meselelerinde sektörün özelleştirilmiş olması süreci zorlaştıracak unsurlar arasında görülmektedir.
- Sektör çalışanları, kömürden çıkış senaryosunda haklarının temini adına oldukça sınırlı bir talep kurgusu oluşturabilmektedir. Bu durumun ekonomik bağımlılık duygusu ile oluşan olumsuz durumları kabullenme eğiliminden kaynaklandığı düşünülebilir.
- Diğer yandan kömürden çıkış senaryolarında değerlendirilebilecek potansiyel alanlara odaklanan tutumlar da söz konusudur.
- Bölge, güçlü bir tarım geçmişine sahiptir. Geçmiş bilgi ve deneyimin varlığı söz konusuysen tarımsal faaliyetlerin desteklenmesi ile tarıma dönülebileceği düşünülmektedir.
- Geçmişte tütünden sağlanan ekonomik refah zihinlerde yer etmiştir. Değişen politikalar neticesinde tütüne dönmek mümkün görülmesi de zeytin, pamuk başta olmak üzere diğer tarımsal üretimlerin ve tarımsal üretime bağlı sanayinin kömürün yerini alabilecek güçlü potansiyelleri olduğu üzerinde durulmaktadır.
- Bunun yanında bölgede inşaatı tamamlanma aşamasında olan organize sanayi bölgesi istihdam anlamında bölgeye umut vaat etmektedir.
- Bir diğer olası istihdam alanı olarak tarih ve doğa turizmi potansiyelinin göz önüne alınması düşünülebilir.

Sektör çalışanları özelinde, çalışanların hakları ile işçi sağlığı ve işçi güvenliği konusunda bilinçlendirilmeleri; eşit ve adil çalışma koşullarının sağlanabilir olduğu konusunda içgörü geliştirmeleri ve bu koşulları talep edebilir hale getirilerek güçlendirilmeleri kömürden çıkış sürecinin adaletli şekilde gerçekleşmesinin ilk adımlarından olabilir. Bu süreçte sektör çalışanlarının Soma'da bir gelecek kurgulamadıkları, dolayısıyla farklı şehirlerde istihdam taleplerinin oluşabileceği göz önüne alınmalıdır. Sonuçlar, kömürden çıkış sürecinin yalnızca Soma ile sınırlı kalmayıp Türkiye'yi kapsayacak düzenlemelere ihtiyaç olduğuna işaret etmektedir.

Soma'da iklim değişikliğinin etkileri yağışlarda, havadaki nemde ve mevsim normalleri dışına çıkan sıcaklıklarda gözlemlenmektedir.

- Soma'nın geçmişe göre ılımanlaştığına ve kış aylarında yağışların azaldığına dair gözlemler söz konusudur.

- Bu değişimlerin öncelikli sebebi ise termik santral faaliyetleri olarak görülmektedir. Kömür sektörü ile iklim değişikliği arasındaki ilişki çoğunlukla termik santral üzerinden kurulmaktadır.
- Kömür sektörünün Soma'nın coğrafi yapısını da değiştirdiği belirtilmiştir. Madencilik ve termik santral faaliyetleri ortaya çıkan dekapaj ve küller Soma çevresinde yığılarak depolanmaktadır. Dağ yüksekliğini bulabilen bu yığınların hava akımını engellediği savunulmaktadır.
- Madencilik ve termik santral faaliyetlerinin çevresel dengeyi bozması sonucu iklim koşullarının değiştiği düşünülmektedir.
- Termik santralin neden olduğu toz ve küllerin ve kül tepelerinden etrafa yayılan tozların ve gazların, etrafı dağlar ve yapay tepelerle çevrelenmiş Soma üzerinden dağılmadığı, basılı kalan havanın da hem iklim koşullarını hem de insan sağlığını etkilediğine dair kanı gelişmiştir.
- Öte yandan iklim değişikliğinin küresel bir sorun olduğu, kömür sektörünün konuyla bir ilişkisi olmadığına dair yaklaşımlar da gözlemlenmektedir.
- Kömür sektörünün sebep olduğu çevre tahribatlarına dair farkındalık yüksekken bu etkilerin makro ölçekteki sonuçlarının bilinirliği görece sınırlı kalmaktadır.
- İklim değişikliğinden kaynaklı nem ve sıcaklık artışlarından duyulan rahatsızlıktan bahsedilse de henüz iklim değişikliğinin sağlık üzerindeki etkilerine dair güçlü bir algı oluşmadığı söylenebilir.
- Sektörün sebep olduğu tahribatların etkileri dolaylı yoldan tarımsal faaliyetler üzerinde de görülmektedir. İklim değişikliği sonucu yağışların azalması tarımsal verimi düşürmektedir. Sektör faaliyetleri sonucu ortaya çıkan atıkların ve gazların, toprağa ve suya karışmasıyla doğal ortamların da kirlenmesi söz konusudur.
- Atıklarla kirlenen toprak ve suyun tarımsal üretimde kullanılması, havadaki toz, kül ve diğer toksik kirleticilerin ürünlerin üzerinde birikmesi gıda güvenliğinin riske girdiği anlamına gelmektedir. Soma ve çevresinde devam eden tarımsal faaliyetlerin risk altında olduğu, üretilen gıdaların ise insan sağlığı açısından tehlike oluşturabileceği düşünülmektedir. Kömür sektörünün Soma'daki tarım potansiyelini düşürerek bölgeyi dezavantajlı konuma düşürdüğü görülmektedir.

Soma'da iklim değişikliğine dair güçlü bir farkındalığın oluştuğu söylenemez. Konuya dair kamuoyu oluşturulması ve yalnızca Soma'da değil tüm Türkiye'de meselenin anlaşılmasına dair kamuoyu bilgilendirme çalışmalarının yürütülmesi, toplumsal farkındalık geliştirmesine katkı sağlayabilir. Sektörde çevre, halk sağlığı, işçi sağlığı ve güvenliği standartlarına uyum için etkili denetim mekanizmaları oluşturulması gerekmektedir. Bunun yanında kömür sektörüne sağlanan teşviklerin sonlanması, çevre ve sağlık standartlarına uyum süreçlerinin acilen kısaltılması ve kömürden çıkış sürecinin başlayacağına dair kararlılığının ortaya konmasına ihtiyaç vardır. Sürecin başlamasıyla birlikte çevresel rehabilitasyonu sağlayacak uygulamaların gerçekleştirilmesi, sağlıklı ve sürdürülebilir yaşam alanlarının oluşturulması hem insan sağlığının hem de potansiyel ekonomik sektörlerin geliştirilmesine katkı sağlayabilir.

Soma'da bölge halkının çevre ve sağlık standartlarına uymayan maden ve termik santral faaliyetleri sonucu; sektör çalışanlarının ise ağır çalışma koşulları ve yetersiz kalan işçi

sağlığı ve güvenliği uygulamalarıyla sağlık haklarının ihlal edildiği görülmektedir. Kömür sektörünün sebep olduğu sağlık ve çevre tahribatları Soma halkının aşına olduğu meselelerdir. Bunun yanında hava kirliliği öncelikli olarak gündemde olan sıcak bir konudur.

- Bölge halkı özelinde, termik santraller sağlık tehdidi oluşturan unsur olarak görülmektedir. Bölgede sıkça görüldüğü belirtilen solunum yolu hastalıkları ve kanser, termik santrallerin neden olduğu hava kirliliği ile bağdaştırılmaktadır.
- Bunun yanında sektör çalışanları açısından sektördeki çalışma koşullarının kişileri meslek hastalığı ya da iş kazaları sonucu sağlığını kaybetme riski ile karşı karşıya bıraktığı gözlemlenmektedir.
- Solunum yolu hastalıkları ve kanser kadar ön planda olmasa da Soma'da kalp krizi geçiren kişi sayısı ve engelli doğan bebek sayısının yüksek olduğuna dair gözlemler bulunmaktadır.
- Maden kenti olarak bilinen ve iki termik santralin bulunduğu ilçede, ilçenin özgün ihtiyaçlarına nitelik ve nicelik olarak karşılık verecek sağlık altyapısı bulunmamaktadır. Bu durum mevcut durumda sağlık hizmetlerine erişimi zorlaştırırken olası bir kömürden çıkış senaryosunda da bölge halkının sağlık takibini zorlaştıracak bir unsurdur.
- Tüm bölge halkının isteği kömürün yıkıcı etkilerinin sonlandırılıp bölgedeki yaşamın desteklenmesi yönündedir.
- Sektör çalışanlarının talepleri sosyal güvenlik ve emeklilik haklarının korunması yönündedir.
- Kömür sektöründe çalışmış kişilerin riskli sağlık durumları, iş gücü piyasasında dezavantaja neden olmaktadır. Yeniden istihdam programları bu bağlamda değerlendirilmelidir.
- Maden, termik santral ve nakliye-taşımacılık alanlarında çalışan kişileri kapsayacak şekilde kömür sektörüne mahsus sigortaların geliştirilmesi, kaynakların oluşturulması ve güvence sağlanmasına dair öneriler geliştirilmektedir.
- Bu aşamada hem sektör çalışanlarına hem de kömürün etkilerine maruz kalmış olan bölge halkına tazminat hakkı ve sosyal güvence sağlanması adına koruyucu ve destekleyici programların geliştirilmesi gereksinim olarak görülmektedir.

Sektörün sebep olduğu tahribatlara dair bilinç geliştirilmesi, kömürden çıkış sürecinde karşılaşılabilecek dirençlerin aşılmasında kolaylaştırıcı faktörler arasında yer almaktadır. Kömürden çıkış süreçlerinin adaletli bir şekilde gerçekleştirilmesi için bölge halkı ve sektör çalışanlarının mevcut sağlık durumlarını ve potansiyel sağlık risklerini tespit eden programların oluşturulmasına ihtiyaç vardır. Kömürün etkilerine maruz kalarak sağlığını kaybetmiş kişilerin tazminat haklarının korunması için ön planlamaların yapılması ve kaynakların oluşturulması, kapsayıcı bir destek programının yürütülmesine katkı sağlayabilir. Olası riskler ve kayıplara karşı sağlığın güvence altına alınması hem şu anki çalışma hayatında hem de kömürden çıkış ve sonrasındaki süreçte sektör çalışanları için büyük önem taşımaktadır. Maden ve termik santral çalışanları ile nakliye-taşımacılık alanında çalışan kişileri kapsayacak şekilde kömür sektörüne mahsus sigortaların geliştirilmesi, kaynakların oluşturulması sektör çalışanlarına sağlık, emeklilik ve sosyal

güvence sağlanması açısından kritik bir hamle olabilir. Bu süreçte özel sektörün sürecin sorumlu bir aktörü haline getirilmesi, sürecin etkin bir şekilde yürütülmesi adına denetim ve kontrol mekanizmalarının kamu kuruluşları tarafından yürütülmesi sağlanabilir.

Kömürün sebep olduğu çevre tahribatı ve beraberindeki sağlık sorunları, Türkiye'nin politik bir gündemi olarak kamuoyuyla paylaşılmalı ve toplumsal bir mesele olarak merkez gündemlerden biri haline getirilmelidir. Bu anlamda hak, sağlık ve çevre temelli sivil toplum örgütlerinin, sendikaların, meslek örgütlerinin ve mesleki uzmanların konuyu sahiplenmesi ve ortak savunuculuk faaliyetleri yürütmesi gerekmektedir. Bu noktada veriye dayalı savunuculuk faaliyetleri kritik bir role sahiptir. Yürütülen savunuculuk faaliyetlerinin veriye dayalı olması, şeffaflık ve hesap verebilirlik prensipleriyle ön plana çıkarak politik gündemi ve kamuoyunu etkileme ve kömürden çıkış sürecinin başlaması yönünde talepleri artırma potansiyeline sahiptir.

Tablo 2. Araştırma Bulguları ve Öneriler (Özet Tablo)

	Mevcut Durum, Algı ve Yaklaşımlar	Öneriler
Kömür Sektöründe Çalışmanın Anlamı	<ul style="list-style-type: none"> Maddi ve sosyal güvence ile alternatifsiz görülmesi İş garantisi Yeraltı madencileri için erken emeklilik motivasyonu Kaza, hastalık ve ölüm çağrışımları 	<ul style="list-style-type: none"> Kömür sektörüne mecbur bırakan koşulların öncelikli olarak ortadan kaldırılması Sosyal, psikolojik ve ekonomik rehabilitasyon sağlanması için planlamalar yapılması
Kömürden Çıkış Sürecine Dair Beklentiler	<ul style="list-style-type: none"> Nüfusun hızla düşmesi Ekonomik daralma Sürece dair güvensizlik ve şüphe Plansız uygulamalar ile sosyal güvenlik ve emeklilik haklarının ihlali endişesi Olumsuz durumları kabullenme eğilimi Tarım ve tarımsal üretime dayalı sanayi potansiyelinin geliştirilmesi Tamamlanmak üzere olan organize sanayi bölgesi Doğa ve tarih turizmi potansiyelinin dikkate alınması 	<ul style="list-style-type: none"> Soma'da bir gelecek kurgulanmaması, dolayısıyla farklı şehirlerde istihdam taleplerinin oluşabilmesine karşı hazırlıklı olunması Sektör çalışanlarının işçi sağlığı ve güvenliği konusunda bilinçlendirilmesi Sektör çalışanlarının eşit ve adil çalışma koşullarının sağlanabilir olduğu konusunda kamu geliştirmelerini sağlayacak destek programları Sektör çalışanlarının ve bölge halkının güçlendirilerek talep edebilir hale getirilmesi Bölgede potansiyel görülen ekonomik alanlara öncelik verilerek bu alanların geliştirilmesi ve desteklenmesi
İklim Değişikliği Bağlamında Kömür Sektörü Algısı	<ul style="list-style-type: none"> Aşırı nem, iklimde ılımanlaşma ve mevsim normalleri dışı sıcaklıklar Kömür sektörü ile iklim değişikliği arasındaki ilişkinin termik santral üzerinden kurulması Madencilik ve termik santral faaliyetleri sonucu ortaya çıkan atıkların topografik yapıyı değiştirmesi ve çevresel dengeyi bozması sonucu iklim koşullarının değiştiği düşüncesi Dolaylı yoldan tarımsal üretimin etkilenmesi Soma ve çevresinde devam eden tarımsal faaliyetlerin risk altında olması İklim değişikliğine ve sağlığa etkilerine dair sınırlı farkındalık 	<ul style="list-style-type: none"> Yalnızca Soma'da değil tüm Türkiye'de meselenin anlaşılmasına dair kamuoyu bilgilendirme çalışmalarının yürütülmesi Kömür sektörüne sağlanan teşviklerin sonlanması, çevre ve sağlık standartlarına uyum süreçlerinin acilen tamamlanması Kömürden çıkış sürecinin başlayacağına dair kararlılığının ortaya konması Çevresel rehabilitasyonu sağlayacak uygulamaların gerçekleştirilmesi
Sağlık Haklarına Dair Algılar	<ul style="list-style-type: none"> Hava kirliliğinin gündem olması Bölge halkının termik santralleri sağlık tehdidi oluşturan unsur olarak algılaması Sektör çalışanlarının meslek hastalığı ya da iş kazası sonucu sağlığını kaybetme riski ile karşı karşıya olması Nitelikli sağlık hizmetinin sağlanamaması Kömürün yıkıcı etkilerinin sonlandırılması isteği Sosyal güvenlik ve emeklilik haklarının korunması talepleri Riskli sağlık durumlarının, iş gücü piyasasında dezavantaja neden olması 	<ul style="list-style-type: none"> Bölge halkı ve sektör çalışanlarının mevcut sağlık durumlarını ve potansiyel sağlık risklerini önceliklendiren programların oluşturulması Hem sektör çalışanlarına hem de kömürün etkilerine maruz kalmış olan bölge halkına tazminat hakkı ve sosyal güvence sağlanması Maden, termik santral ve nakliye-taşımacılık alanlarında çalışan kişileri kapsayacak şekilde kömür sektörüne mahsus sigortaların geliştirilmesi ve kaynakların oluşturulması Kömürün etkilerine maruz kalarak sağlığını kaybetmiş kişilerin tazminat haklarının korunması için ön planlamaların yapılması ve kaynakların oluşturulması kapsayıcı bir destek programının yürütülmesi

temizhavahakki
P L A T F O R M U

www.temizhavahakki.org